

Notariatas

PLIUS

ASESORYSTĖ – KELIAS Į ATEITIES NOTARIATĄ

Nr. 6/2025

Turinys

Ižanga	3
Lietuvos notariatas užvertė pirmininkavimo Europos Sąjungos notariatų taryboje puslapį	4
Asesoriai lems notariato pokyčius	11
Notarinis dokumentas – autentiškas dokumentas Andrius Asejevas	13
Palikimo atsisakymas Kristina Sopromadze	30
Santuokos nutraukimo notarine tvarka probleminiai aspektai Kristina Romualda Tankevičiūtė-Dobrovolskienė	49
Sandoriais nustatomo uzufukto ir jo panaikinimo probleminiai aspektai notarinėje praktikoje Tatjana Viškelienė	66
Notaro funkcijų praplėtimas, įgyvendinant Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso 3.85 straipsnio 2 dalį Vita Karpickaitė	88
„Ką pasėsime, tą ir pjausime“ – klientų patirčių valdymo reikšmė sėkmingai notaro biuro veiklai Asta Striškienė	107
Sociologinė apžvalga. Tarp teisinių profesijų gyventojai labiausiai pasitiki policininkais ir notarais	133

Numerį rengė Lietuvos notarų rūmai

Kalbos redaktorė Edita Birulienė

Leidinio maketą rengė UAB „Druka“. Dizainerė Aida Zybartė

Leidinyje publikuojamų straipsnių autorių vertinimai,
nuomonės nebūtinai sutampa su Lietuvos notarų rūmų pozicija

Viršelyje panaudota simarik/iStock iliustracija

ISSN 2669-2996

Lietuvos notarų rūmų adresas:
Olimpiečių g. 4, Vilnius
El. p. rumai@notarai.lt
www.notarurumai.lt

© Lietuvos notarų rūmai, 2025

Ižanga

Notariate – nesustojančių pokyčių metas. Plečiasi elektroninių notarinių paslaugų laukas, o drauge pastebima ir notarų kartų kaita. Vien per 2022-2024 metus ir 2025-iais, iki pasirodant šiam žurnalo numeriui, profesinę veiklą pradėjo 22 nauji notariai. Absoliuti dauguma iš jų – 18 – į notaro darbą ėjo, kaip įrodo praktika, efektyviausiu – asesoriaus (kandidato į notarus) – profesiniu keliu. 2025 metų vasario mėnesį visi asesoriaus praktiką atliekantys teisininkai susirinko Notarų rūmuose, kad su prezidentu Mariumi Stračkaičiu aptartų rūpimas temas: klausimus uždavė tiek prezidentas, tiek asesoriai. Susitikimo išvada buvo aiški – dabartiniai asesoriai dalyvaus formuojant ateities notariato – technologiskai modernaus, tačiau teisės požiūriu griežto ir tradiciško – veidą. Šis elektroninis „Notariato Plius“ numeris skirtas asesorių ir notarų praktiką baigusiu teisininkų baigiamiesiems rašto darbams.

Andrius Asejevas savo straipsnyje grįžta prie notariato profesijos pagrindų – notarinio dokumento, kaip autentiško dokumento, tvirtinimo kriterijų ir su tuo susijusios teismų praktikos. Vita Karpickaitė rašo apie notaro funkcijų išplėtimą nepilnamečių teisių apsaugos kontekste. Kristina Romualda Tankevičiūtė-Dobrovolskienė nagrinėja santykinai naują notarų veiklos sritį – santuokos nutraukimo notarine tvarka probleminius aspektus. Tatjana Viškeliene analizuoja notarų patirtį uzufukto nustatymo bei jo panaikinimo srityje. Notaro biuro klientų patirtys ir jų valdymas – kiek tai svarbu notaro biuro darbo sėkmei – Astos Striškienės baigiamojo darbo tema. Neseniai veiklą pradėjusi Vilkaviškio notarė Kristina Sopromadze nagrinėja teisės paveldėti atsisakymo klausimus.

Numeryje taip pat atspindėtas Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos notariatų taryboje (ESNT) finalas. Publikuojame per ceremoniją Liuksemburge ESNT 2024 metų kadencijos prezidento Mariaus Stračkaičio perskaitytą veiklos ataskaitą.

Gyventojų pasitikėjimo teisinėmis profesijomis viršūnėje – vėl policininkai ir notariai. Tai liudija 2025 metų vasarį „Vilmorus“ atlikta sociologinė apklausa. Respondentai itin palankiai sutinka ir technologines naujoves notarų darbe – nuotolinius notarinius veiksmus ir elektroninę sistemą eNotaras.

Linkime malonaus ir prasmingo skaitymo!

Jūsų „Notariatas Plius“

Lietuvos notariatas užvertė pirmininkavimo Europos Sąjungos notariatų taryboje puslapį

Baigiamasis M. Stračkaičio pranešimas

Lietuvos notariatas baigė metus trukusį pirmininkavimą Europos Sąjungos notariatų taryboje (ESNT, *Council of the Notariats of the European Union*, angl. – CNUe). 2025 metų sausio 16 dieną Liuksemburge vykusioje ceremonijoje Lietuvos notarų rūmų prezidentas Marius Stračkaitis perdavė prezidento įgaliojimus Liuksemburgo notarei Cositai Delvaux, kuri vadovaus ESNT 2025 metų kadencijai.

Lietuvos pirmininkavimo prioritetai buvo notaro profesijos stiprinimas, notarinių paslaugų skaitmeninimas ir parama Ukrainos notariatui.

Liuksemburge vykusiame ESNT Valdybos posėdyje M. Stračkaitis pristatė veiklos rezultatus. Publikuojame jo baigiamąjį pirmininkavimo pranešimą¹.

¹ Pranešimo tekste ESNT vadinama angliška santrumpa CNUe (red.)

M. Stračkaitis:

„Įvertindamas praėjusius 2024 metus ir tai, kokie įtaką jie turėjo mūsų profesijai, drįsčiau įvardyti, jog 2024-ieji Europos notariatui buvo atokvėpio metai. Jau beveik pamiršome prieš penkerius metus visą pasaulį apėmusią pandemiją ir grįžome į įprasto darbo ir gyvenimo ritmą. Taip pat nesusidūrėme ir su didesniais iššūkiais teisėkūros prasme dėl 2024 metais vykusių Europos Parlamento rinkimų. Šios aplinkybės leido praėjusiais metais atsigręžti į mūsų organizacijos vidaus klausimus, reikalaujančius patobulinimų, ir susitelkti stiprinant notaro profesijos pozicijas.

Tačiau jei notarams aktualių europinių teisėkūros iniciatyvų nematėme pernai, jų neišvengsime per artimiausius penkerius metus naujos kadencijos Europos Komisijos politinėje darbotvarkėje. Buvęs Europos centrinio banko vadovas Mario Draghi parengė ataskaitą apie Europos konkurencingumo ateitį. Plačiai nuskambėjusioje ataskaitoje akcentuotos silpnosios Europos Sąjungos ekonomikos vietos ir pateiktos ambicingos rekomendacijos, kaip būtų galima mažinti ES inovacijų atotrūkį, skatinti ekonomikos augimą. Vienas iš daugelio M. Draghi pasiūlymų, susijusių su inovacijų skatinimu – įvesti naują ES mastu taikomą teisinę formą, skirtą pradedančiosioms novatoriškoms įmonėms, kaip laisvai pasirenkamą 28-ąjį režimą, kuriam, be kita ko, būtų būdingi šie požymiai: galimybė vykdyti veiklą visose valstybėse narėse per dukterines įmones, nereikalaujant kiekvienoje valstybėje narėje steigti atskirą įmonę, tokios įmonės registracija bus centralizuota ES lygmeniu, vieningi skaitmeniniai tapatybės įrodymai, galiojantys visoje ES ir pripažįstami visose valstybėse narėse ir t. t. Tai reikštų, jog notaro dalyvavimas steigiant tokią bendrovę nebūtų privalomas. M. Draghi ataskaitoje yra ir kitų siūlymų, potencialiai galinčių turėti įtakos Europos notariatams. Pavyzdžiui, pasisakyta, jog ES valstybės narės reglamentuoja galimybę įgyti daugelį profesijų ir reikalauja specialios profesinės kvalifikacijos. Vis dar neišspręsti politiniai klausimai, susiję su vertinimu, ar iš tikrųjų būtina reguliuoti patekimą į konkrečias profesijas, kaip veiksmingai ir sąžiningai pripažinti konkrečios šalies kvalifikacijų galiojimą ir profesinį licencijavimą. Kyla rizika, kad Komisija pradės naujas diskusijas, peržengiančias dabartinės profesinių kvalifikacijų direktyvos ribas, ir iš naujo ims nagrinėti profesinio reguliavimo poreikį ir mastą. Taigi, turime pasiruošti reaguoti į bet kokias naujas iniciatyvas, susijusias su notaro profesijos reglamentavimu.

2024 metais mūsų organizacijoje pradėjome svarbų darbą – CNUE statuto ir vidaus taisyklių pakeitimų projektų rengimą. Darbo grupės pirmininkė Annerie Ploumen ir nariai notariai yra aktyvūs ir deda pastangas, kad diskusijos dėl statuto pakeitimų vystytųsi ir būtų rastas bendras sutarimas. Dauguma darbo grupės narių pasisakė už evoliuciją, bet ne revoliuciją, kad būtina taisyti tik tai, kas trukdo efektyviai dirbti. Gyvai vykusio posėdžio metu, diskutuojant apie atskirų notariatų pateiktus pasiūlymus dėl galimų statuto pakeitimų, buvo akcentuotas pagrindinis principas – viena valstybė, vienas balsas. Nepritarta teiktiems siūlymams dėl balsų skaičiaus priklausymo nuo šalies įmokos į CNUE biudžetą dydžio. Šį praėjusiais metais pradėtą darbą tikimasi baigti šiemet.

Praėjusiais metais aktyviai veikė ir kitos CNUE darbo grupės. Paprašytos valdybos, visos jos parengė savo dvejų metų darbo planus. Kai kurios darbo grupės veikė labai ak-

tyviai, nagrinėdamos tokias ES iniciatyvas – pasiūlymą dėl reglamento dėl suaugusiųjų apsaugos, pasiūlymą dėl reglamento dėl tėvystės, paskelbtus duomenis apie notarų ES Teisingumo rezultatų suvestinėje.

Siekiant sustiprinti notaro funkciją Europoje, būtina pripažinti ir išnaudoti ne ginčo teisingumo, kuris yra pagrindinė Europos visuomenių tendencija, potencialą. Užduočių perdavimas notarams, ypač tose srityse, kuriose itin svarbi konfliktų prevencija, palengvina administracinę, teisminę ir finansinę našta. Toks įgaliojimų perdavimas didina procedūrų veiksmingumą, todėl piliečiai gali lengviau pasiekti greitą ir prieinamą teisingumą. Todėl pernai pateikėme paraišką JuWiLi II (Teisingumas be teisminių ginčų) projektui finansuoti, Europos Komisija ją patvirtino ir šiais metais jau pradėsime jį įgyvendinti. Projekto tikslas – parodyti, kokią naudą teisingumo sistemai duoda kompetencijos notarams suteikimas ne ginčo byloje.

2024 metais startavome su EL@N II projektu, skirtu notarų mokymui, kuris truks dvejus metus ir kuriame dalyvauja 11 notarų rūmų – CNUE narių, Tarptautinė notariato sąjunga (UINL) ir Europos testamentų registru asociacija (ENWRA). Jau padaryta didelė pažanga rengiant mokomąją medžiagą. Pagal šį projektą rengiama mokymų medžiaga notarams labai aktualiomis temomis: pinigų plovimo prevencija, autentiškų aktų vykdymas, paveldėjimas, anglų kalba notarams. Be to, pagal šį projektą jau įvyko du nuotoliniai webinarai bei suplanuoti tolimesni seminarai skirtingose valstybėse bei nuotoliu.

Pastaraisiais metais iš notarų visoje Europoje girdime apie iššūkius, su kuriais susiduriama bandant į notarų biurus pritraukti kvalifikuotų darbuotojų ir notarų padėjėjų. Todėl tampa svarbu galvoti ne tik apie notarų, tačiau ir apie jų darbuotojų nuolatinį kvalifikacijos kėlimą, nuosekliai įtraukiant juos į organizuojamus mokymus. Todėl valdyboje šiomet priėmėme sprendimą leisti notarų padėjėjams gauti prieigą prie CNUE mokymų medžiagos.

Dalinimasis patirtimi tarp CNUE narių – svarbu, bet dar svarbesnis jis yra nariams stebėtojams. Šiais metais iškilmingai suteikėme narių stebėtojų statusą Albanijos, Moldovos ir Sakartvelo notariatams. Valdyba pasisakė už tai, kad nariai stebėtojai būtų įtraukiami į bendradarbiavimą ir jie galėtų teikti klausimus ir gauti atsakymus iš CNUE narių. 2024 m. kovo mėnesio generalinėje asamblėjoje priėmėme sprendimą suteikti teisę Serbijos notarams jungtis prie Europos notarų tinklo platformos, o gruodžio mėnesio generalinėje asamblėjoje šią teisę suteikėme visoms narėms stebėtojoms, jeigu jos pateikia oficialų prašymą.

Vienas iš pagrindinių šiandienos notariato iššūkių – prisitaikyti prie sparčios skaitmeninio pažangos, užtikrinant notaro, kaip teisėtumo garanto, vaidmenį. Šiuo tikslu CNUE aktyviai dirba analizuodama ir teikdama pasiūlymus dėl Europos Sąjungos teisėkūros iniciatyvų, susijusių su procesų skaitmenizavimu teisingumo ir įmonių teisės srityse. Kaip žinoma, praėjusių metų gruodžio 16 d. Europos Sąjungos Taryba priėmė direktyvą, kuria išplečiamas ir atnaujinamas skaitmeninių priemonių ir procesų naudojimas bendrovių teisėje. Po to, kai šią direktyvą pasirašys Europos Parlamento pirmininkas ir Tarybos pirmininkas, ji bus paskelbta Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje ir įsigalios po 20 dienų. Ši direktyva yra itin palanki notariatui, nes tiesiogiai įtvirtina preventyvos kontrolės, įskaitant notaro kontrolę, būtinumą vykdant įmonių teisės procedūras. Tikiuosi, jog per

artėjančius kelerius metus, kai direktyvos nuostatos turės būti įgyvendinamos valstybės narėse, notariatams pavyks išlaikyti, o galbūt net ir išplėsti savo kompetencijas įmonių teisės srityje.

Pastaraisiais metais taip pat ypatingas dėmesys buvo skiriamas dirbtinio intelekto temai. 2024 m. rugpjūčio 1 d. įsigaliojo ES dirbtinio intelekto aktas – pirmasis pasaulyje teisės aktas dėl dirbtinio intelekto, kuriuo siekiama užtikrinti, jog sistemos būtų saugios, etiškos ir patikimos. Lapkričio mėnesį Komisija paskelbė pirmąjį Bendrosios paskirties dirbtinio intelekto praktikos kodekso projektą, kuris turėtų būti priimtas ir įsigalioji šiais metais. CNUE taip pat dirba dirbtinio intelekto srityje ir CNUE darbo grupės aktyviai rengia dirbtinio intelekto panaudojimo notarų darbe gaires. Manau, jog šis darbas yra itin prasmingas, nes notarų įsitraukimas į šią temą ir supratimas apie dirbtinio intelekto teikiamas naudas ir galimus pavojus įgalins siekti, kad notariai žengtų koją kojon su šiuolaikinėmis technologijomis, tačiau išsaugotų savo – profesionalų, užtikrinančių teisinį tikrumą, – vaidmenį. Dirbtinio intelekto panaudojimo perspektyvoms ir patirtimi šioje srityje pasidalinti, 2024 m. kovą Vilniuje organizuotas CNUE Futurologijos forumas. Notaro paslaugų skaitmenizavimas jau yra tapęs neišvengiamybe, todėl notariatams pasidalinti savo nacionaline patirtimi yra ypač naudinga. 2024 m. lapkritį Paryžiuje kartu su Prancūzijos notarų rūmais organizuotas antrasis šiais metais Futurologijos forumas, kuris buvo skirtas nagrinėti kibernetinio saugumo temą. Tikiuosi, jog ateityje Futurologijos forumo renginiai ir toliau bus optimalus formatas pasidalinti gerąja patirtimi skaitmeninio srityje.

2022 metais prasidėjus plataus masto karui Ukrainoje, parama Ukrainai ir jos notarams tapo ir išlieka mūsų organizacijos prioritetu. Pagrindinį Lietuvos pirmininkavimo renginį skyrėme būtent Ukrainai. 2024 m. rugsėjo 13 d. Vilniuje surengėme konferenciją, kurioje pasidalinome notaro profesijos ir teisinės valstybės stiprinimo ir vystymo patirtimi. Konferencijoje susirinko aukšto lygio politinių institucijų atstovai, ekspertai ir notariai iš visos Europos.

Metų pradžioje įgyvendinome dar 2023 m. CNUE generalinės asamblėjos sprendimą skirti Ukrainos notarų rūmų fondui „Gelbėkime notarus ir jų šeimas“ dalį EuFides likusių lėšų, o metų pabaigoje paskyrėme šiam fondui finansinę paramą iš Lietuvos pirmininkavimui CNUE skirtų lėšų.

Valdyboje praėjusiais metais turėjome nemažai diskusijų dėl CNUE lėšų ir jų panaudojimo. Generaliniam sekretoriui iškėlus idėją dėl CNUE turimų lėšų investavimo, po diskusijų vis dėlto nutarėme, kad, atsižvelgiant į sumažėjusias palūkanas rinkoje, būtinybę užtikrinti teisinį tikrumą dėl galimybės investuoti lėšas, jokie pasiūlymo generalinei asamblėjai dėl lėšų investavimo šiandien neteikti.

Tačiau valdybos diskusijose iškilo ir klausimas dėl CNUE neliečiamųjų rezervų. Todėl kreipėmės į advokatų kontorą „Malherbe“ dėl teisinės nuomonės pateikimo, ar tokia asociacija kaip CNUE pagal Belgijos teisę turi teisinę prievolę turėti rezervų, ypač socialinių rezervų, ar yra reikalavimų dėl jų tikslų ir dydžio, ar CNUE gali nuspręsti nelaikyti socialinių rezervų, jei yra juos sukūrusi savo sprendimu. Kreipdamiesi į Belgijos advokatus dėl išaiškinimo, siekėme aiškumo dėl mūsų pareigų ir teisių dėl neliečiamųjų rezervų. Advokatas

nurodė, kad Belgijos teisėje nėra numatytos teisinės prievolės tokioms asociacijoms kaip CNUE turėti socialinius rezervus. Taigi, jie yra kaupiami remiantis CNUE generalinės asamblėjos sprendimu. Todėl generalinė asamblėja taip pat turi teisę priimti sprendimą paskirti šiuos rezervus kitiems tikslams. Advokatas taip pat nurodė, kad tokį sprendimą asociacija gali priimti net ir turėdama nuostolių, jei ji pagrįstai turi perspektyvų tęsti veiklą. Manau, mes neabejojame, kad CNUE turi perspektyvų tęsti veiklą ir surinkti pajamų, jeigu jos būtų reikalingos konkrečiam tikslui.

Apibendrinant, akivaizdu, kad, diskutuodami apie CNUE finansus ir galimybes panaudoti rezervus, turime elgtis atsakingai, tačiau taip pat suprasti, kad neliečiami rezervai, kurie yra sukurti mūsų pačių sprendimu, gali būti panaudojami ir kitai paskirčiai mūsų sprendimu. Žinoma, užtikrinant atsakingą finansų ir galimų rizikų valdymą.

2024 metais priėmėme ir sprendimų, susijusių su CNUE biuro veikla. Buvo atnaujinta CNUE išorinės svetainės sistema, kuria naudojasi visi notariatai, padarant ją atitinkančią šiandieninius standartus ir patogesnę vartotojams. Kovo 1 d. pareigas pradėjo eiti naujasis generalinis sekretorius Vincentas Tilmanas. Valdyba taip pat priėmė sprendimus dėl darbuotojų darbo sąlygų (gaunamų priedų suvienodinimo), kas yra privaloma pagal Belgijos teisę. Taip pat buvo patvirtintos generalinio sekretoriaus ir darbuotojų vertinimo tvarkos.

Užbaigdamas savo kalbą noriu pasakyti, kad visus šiuos metus mes jautėme mus palaikančią ir padrąsinančią Europos notariato dėmesį. Manau, kad mums pavyko 2024 metų pirmininkavimo kelią nueiti santūriai, sutelktai ir labai stabiliai. Džiaugiuosi turėjęs galimybę prisidėti prie CNUE veiklos vystymo. Kaip radau, taip ir palieku tvirtą, demokratišką organizaciją.

Ačiū visiems už bendrą darbą.

Perduodu vadovavimą posėdžiui Cositai Delvaux. Linkiu sėkmės prezidentei ir naujai valdybai.“

Liuksemburgo notarė Cosita Delvaux

Pirmininkavimas perduotas!

Naujoji ENST prezidentė pristatė savo planuojamos veiklos pagrindines kryptis. Tai: 1) pažeidžiamų suaugusiųjų asmenų apsaugos Europoje stiprinimas; 2) kibernetinio saugumo notarų veikloje stiprinimas; 3) Europos paveldėjimo reglamento 10-ųjų metinių paminėjimas.

„2025 metais mano, kaip ESNT prezidentės, prioritetai – reaguoti į dabartinius mūsų profesijos iššūkius, kartu ieškant naujovių ir bendradarbiavimo galimybių. Tęstinumas bus mano pirmininkavimo pagrindas. Toliau plėtosime svarbiausius klausimus, pavyzdžiui, bendrovių teisės ir teisingumo skaitmeninimo, kad pritaikytume savo profesiją prie visuomenės ir technologijų raidos, kartu stiprindami savo vaidmenį valstybių, piliečių ir įmonių labui“, – sakė C. Delvaux.

Cosita Delvaux tapo pirmąja moterimi, užėmusia ESNT prezidentės postą. Iki šiol ES šalių notarės eidavo tik viceprezidenčių pareigas.

„Lyčių lygybės požiūriu pagaliau pasivijome Tarptautinę notariato sąjungą, kurioje praėjusioje kadencijoje prezidentė buvo Argentinos notarė Cristina Noemi Armella. Tikiu, kad mano gerbiamosios kolegės, Liuksemburgo notarės Cosita Delvaux pareigos šiems metams yra ne tik jos, kaip notarės, bet ir visų Europos notarėmis dirbančių moterų profesionalumo, atsakingumo, kruopštumo bei kitų svarbių savybių ir gebėjimų atspindys ir įvertinimas“, – įgaliojimų perdavimo ceremonijoje sakė M. Stračkaitis.

ESNT vienija 22 ES šalių notarų organizacijas bei aštuonias stebėtojo teises turinčias šalis. ESNT šalyse dirba maždaug 50 tūkstančių notarų.

Metų maratoną baigusi Lietuvos notarų rūmų pirmininkavimo komanda (iš kairės į dešinę): teisininkė Sima Sakalauskaitė, tarptautinių ryšių koordinatore Laima Mikiparavičienė, teisininkė Eglė Čaplinskienė, notaras Marius Stračkaitis

Asesoriai lems notariato pokyčius

Notariato ateitį nemažai lems dabartiniai kandidatai į notarus, arba asesoriai. Asesorystės kelias, kaip rodo daugiamečių patirtis, yra efektyviausias siekiant notaro profesijos, ir būtent asesorius praktiką atlikę teisininkai dažniausiai laimi viešuosius konkursus notaro pareigoms užimti.

Lietuvos notarų rūmų duomenimis, iki 2031 metų, sukakus garbingam 70-ies metų amžiui, notaro įgaliojimai nutrūks 45-iesiems notarams. Jų vietas turės užimti jaunesnė teisės profesionalų karta. Šiuo metu galimybės tapti notariais siekia 43 asesoriai, iš jų 14 yra baigę dvejų metų asesorius praktiką, 9 – laukia praktikos rezultatų gynimo, 20 atlieka notaro praktiką. 32 asesorės yra moterys, o 11 – vyrai. Vyriausiam amžiumi asesoriumi – 50 metų, jauniausiam – 24-eri.

Dauguma asesorių dirba notarų biuruose, o išlaikiusieji notaro egzaminą – atstovauja notarams. Siekdamas susipažinti su asesorių praktikos ir darbo aktualijomis, vasario 26 dieną į susitikimą Vilniuje juos pakvietė Lietuvos notarų rūmų prezidentas Marius Stračkaitis.

„Notaro sėkmės istorija prasideda dar būnant asesoriumi, aktyviai dalyvaujant notariato darbo grupėse“, – sakė M. Stračkaitis, prieš ketvirtį amžiaus savo karjerą pradėjęs kaip notaro asesorius.

Jis kvietė asesorius itin aktyviai dalyvauti su naujosiomis informacinėmis technologijomis ir eNotaro sistemos vystymu susijusiose notarų darbo grupėse. Pasak LNR prezidento, dabar jau notarais tapę ankstesni asesoriai aktyviai dalyvavo kuriant ir testuojant notariato IT sprendimus. Notarų biurų kasdiniame darbe dalyvaujantys asesoriai dėl savo patirties gali pateikti daug vertingų pastabų ir pasiūlymų. M. Stračkaitis kalbėjo apie eNotaro pajėgumų plėtrą, elektroninio dokumentų archyvo kūrimą.

M. Stračkaitis taip pat kvietė asesorius kuo aktyviau dalyvauti notarų kvalifikacijos seminaruose ir Europos notariato atviruose renginiuose.

Klausimų ir atsakymų sesijos metu asesoriai teiravosi apie žinomus planus dėl viešų konkursų notaro pareigoms užimti, teisėkūros naujovių, sistemos eNotaras vystymosi krypties, praktinių patarimų notaro darbe, pasiruošimų notaro egzaminams.

Kasmet Teisingumo ministerijos skelbiamus asesorių konkursus laimi po 10–20 teisi-ninkų. Atlikę dvejų metų trukmės praktiką ir išlaikę notaro egzaminą, jie įgyja teisę atstovauti notarams bei dalyvauti viešuosiuose konkursuose notarų vietoms užimti.

Notarinis dokumentas – autentiškas dokumentas

Andrius ASEJEVAS

Kandidatas į notarus
(asesorius)

Įvadas

Dokumentas, kuris yra tinkamai parengtas ir atitinkantis jam keliamus reikalavimus, laikomas neatskiriama teisinės sistemos dalimi, todėl itin svarbu išmanyti jo pagrindinius požymius ir struktūrą tam, kad galima būtų tinkamai identifikuoti dokumentą, mokėti jį parengti, kad jis galėtų atlikti savo funkciją ir būtų tinkamai panaudotas. Rašytiniai dokumentai nuo senų laikų yra labiausiai paplitusi dokumentų forma, tačiau šiuolaikinių technologijų pažanga ir jų įtaka priverčia skirti didesnę dėmesį elektroniniam dokumentui.

Atsižvelgiant į tai, kad dokumentų sudarymas ir jų tvirtinimas yra neatskiriama notaro veiklos dalis, šiame straipsnyje bus aptariamas notarine tvarka patvirtintų dokumentų, tiek rašytinių, tiek ir elektroninių, autentiškumas, didelį dėmesį skiriant notaro veiksams, kuriuos jis turi atlikti, kad tvirtinami dokumentai atitiktų visus autentiško dokumento kriterijus. Straipsnyje taip pat bus apžvelgta teismų praktika, aktuali nustatant reikalavimus, keliamus notaro profesinei veiklai ir tvirtinamiems dokumentams.

1. Dokumentas ir jo sandara

1.1. Dokumento sąvoka ir struktūra

Valstybė notarą įgaliojo atlikti Lietuvos Respublikos notariato įstatyme nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų¹. Todėl notarui svarbu ne tik žinoti dokumento sąvokos apibrėžimą, tačiau ir išmanyti dokumento struktūrinius elementus bei dokumentui būdingus požymius. Kadangi pats dokumentas yra formalus pobūdžio, jam yra nustatyti konkretūs privalomi elementai ir požymiai.

Dokumento sąvoka yra tiksliai ir aiškiai apibrėžiama Visuotinėje lietuvių kalbos enciklopedijoje. Dokumentas (lot. *documentum* – pamokomas pavyzdys, liudijimas, įrodymas) – materialus objektas, kuriame užfiksuota tam tikra informacija. Pagal formą dokumentai būna tekstiniai (knygos, rankraščiai), grafiniai arba vaizduojamieji (brėžiniai, schemas, žemėlapiai), garso (kompaktinės ir gramofono plokštelės), garso ir vaizdo (vaizdajuostės); pagal turinį – moksliniai techniniai (patentai, straipsniai), teisiniai (sutartys, nuosprendžiai, nutartys), valdymo (direktyvos, įsakymai, potvarkiai) ir kiti. Dokumentai, leidžiami (išduodami) įstatymų leidžiamosios, vykdomosios bei teisminės valdžios vardu ir turintys įstatyminį, kitą norminį, direktyvinį arba informacinį pobūdį, vadinami oficialiais. Dokumentai gali būti skirstomi į pirminius ir antrinius. Pirminiais dokumentais laikomi išsamūs kokių nors objektų, procesų arba ryšių aprašymai (knygos, straipsniai, patentai, standartai, ataskaitos). Antriniai dokumentai atspindi pirminių dokumentų turinį ir padeda juos surasti informacijos masyve (bibliografiniai aprašai, referatai, anotacijos).²

Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. liepos 4 d. įsakymu Nr. V-117 patvirtintose Dokumentų rengimo taisyklėse³, kurios nustato valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų, įmonių, valstybės įgaliotų asmenų dokumentų rengimo bendruosius reikalavimus, nurodyta, jog dokumento struktūrą sudaro šie pagrindiniai elementai:

- tekstas arba vaizdas ir (ar) garsas;
- metaduomenys;
- autentiškumo ir vientisumo patvirtinimo duomenys.

Tekstas arba vaizdas ir (ar) garsas. Dokumento tekstas turėtų būti suprantamas kaip privaloma dokumento dalis, kurioje pateikiama pagrindinė dokumento informacija bei informacija apie priedus – dokumento dalį, kurioje gali būti pateikiama pagrindinį dokumento tekstą papildanti informacija.⁴ Dokumento tekstas nurodo dokumento turinį,

¹ Lietuvos Respublikos notariato įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 2 straipsnis. *Valstybės žinios*, 1992-10-10, Nr. 28-810.

² Visuotinė lietuvių enciklopedija, Dokumentas. LNB Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. Prieiga per internetą <<https://www.vle.lt/straipsnis/dokumentas/>> (žiūrėta 2023-08-03).

³ Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. V-117 „Dėl dokumentų rengimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 88-4229.

⁴ *Ibid.*

iš kurio galima spręsti, kokią informaciją ar kokius faktus nurodo pats dokumentas, todėl dokumento turinys turi būti aiškus ir tikslus, tekste neturi būti pateikiama klaidinga informacija ar dviprasmiški teiginiai, kurie sukeltų klaidingas interpretacijas.

Metaduomenys. Dokumentų rengimo taisyklėse nurodyta, jog metaduomenimis laikomi duomenys apie dokumentą, jo valdymą ir naudojimą bei išskiriami šie pagrindiniai dokumento metaduomenys:

- *dokumento sudarytojo pavadinimas* – turi atitikti teisės aktais įteisintą įstaigos, jos administracijos padalinio, kolegialaus vieneto arba pareigybės pavadinimą;
- *dokumento pavadinimas* – nurodo dokumento rūšį (įsakymas, protokolai, aktas ar kt.), o dokumento antraštė glaustai apibūdina dokumento teksto esmę;
- *dokumento data* – laikoma jo registravimo data. Dokumento data nurodoma arabiškų skaitmenų grupėmis arba mišriuoju būdu. Datą rašant skaitmenų grupėmis, metus, mėnesį ir dieną reiškiančios skaitmenų grupės skiriamos brūkšneliais. Jei mėnesį ar dieną reiškia vienaženkliai skaičiai, prieš juos rašomas nulys, pvz., 2019-06-05. Datą rašant mišriuoju būdu, nurodomas metų skaitmuo ir žodžio „metai“ santrumpa „m.“, mėnesio pavadinimas, dienos skaitmuo ir žodžio „diena“ santrumpa „d.“. Vienaženkliai dienos skaitmenys rašomi be nulio, pvz., 2019 m. kovo 5 d.;
- *dokumento registracijos numeris* – dokumento unikalus numeris, suteiktas įstaigos vadovo ar jo įgalioto asmens nustatyta tvarka. Dokumento registracijos numerį sudaro skaičių ir (ar) raidžių junginys, kuris patvirtina dokumento sudarymo ar gavimo faktą. Jei reikia, dokumento registracijos numeris gali būti papildytas skyrybos ženklais – tašku, brūkšneliu, skliausteliais, pasviruoju brūkšniu ar kt. Jei dokumento registracijos numeris nurodomas dokumento turinyje, prieš skaičių ir (ar) raidžių junginį rašoma žodžio „numeris“ santrumpa „Nr.“;
- *gavėjas* – dokumente nurodomas tuo atveju, jei dokumentas yra siunčiamas arba kai reikia nurodyti įstaigą, jos administracijos padalinį ar asmenį, kuriam dokumentas skirtas. Jei gavėjas dėstomas dokumento turinyje, įstaigos, jos administracijos padalinio, kolegialaus vieneto pavadinimas arba asmens, kuriam skirtas dokumentas, pareigų pavadinimas ar vardas ir pavardė rašomi naudininko linksniu.;
- *dokumento sudarytojo duomenys* (jei dokumentas siunčiamas) – siunčiamuosiuose dokumentuose pateikiama Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁵ 2.44 straipsnyje nurodyta informacija (teisinė forma, buveinė, juridinio asmens kodas, registras, kuriame kaupiami ir saugomi duomenys apie tą juridinį asmenį), kita reikiama informacija (pvz., Nacionalinės elektroninių siuntų pristatymo informacinės sistemos elektroninio pristatymo dėžutė).

⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262.

Autentiškumo ir vientisumo patvirtinimo duomenys. Išskiriami šie pagrindiniai būdai patvirtinti dokumento autentiškumą ir (ar) vientisumą:

- *parašas* (šiuo atveju dokumento turinyje nurodomos dokumentą pasirašančio (patvirtinančio) asmens pareigos, vardas ir pavardė ir pasirašoma);
- *elektroninis parašas* (šiuo atveju nurodomas elektroninį parašą sukūrusio asmens pareigos, vardas ir pavardė. Jei ši informacija nėra nurodyta elektroninio parašo sertifikate, ji turi būti pateikta metaduomenyse);
- *elektroninis spaudas* (šiuo atveju nurodomas elektroninį spaudą sukūrusio juridinio asmens pavadinimas. Jei ši informacija nėra nurodyta elektroninio spaudo sertifikate, ji turi būti pateikta metaduomenyse);
- *kitos dokumento turinio vientisumui užtikrinti naudojamos technologijos* (elektroninės laiko žymos ar kt.).⁶

Jei dokumentas yra paprastos rašytinės formos, visi autentiškumo ir vientisumo patvirtinimo duomenys pastebimi dokumento turinyje, o jei dokumentas yra elektroninis, turinyje išdėstomas tik dokumento tekstas, o minėti duomenys matomi tik pasitelkiant technines priemones.

1.2. Dokumento požymiai

Tam, kad galima būtų tinkamai identifikuoti dokumentą, svarbu žinoti ne tik jam būdingą griežtą struktūrą, tačiau ir jam būdingus požymius. Dokumentas turi keletą išskirtinių savybių, kurios yra neatskiriamos viena nuo kitos ir sudaro bendrą dokumento požymių visumą. Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba išskiria šiuos pagrindinius dokumento požymius: patikimumas, vientisumas, tinkamumas naudoti ir autentiškumas⁷.

Dokumento patikimumas suprantamas kaip tikslios informacijos ar faktų pateikimas pačiame dokumente, kurie nėra kvestionuojami. Šis dokumento požymis nurodo, kad dokumento sudarymo metu jo turinys ir struktūros elementai yra teisingi, todėl dokumentas laikomas patikimu. Ši savybė leidžia dokumentui turėti įrodomąją galią bei jį naudoti esant reikalui ir teisminiuose procesuose.

Dokumento vientisumas nurodo, kad dokumentas yra užbaigtas ir jo turinys negali būti keičiamas trečiųjų asmenų ir pats dokumentas yra apsaugotas nuo neteisėtų jo pakeitimų. Išimtyms gali būti taikomos tik paties dokumento sudarytoji ir tik tuo atveju jei tai yra leidžiama ir tokia galimybė yra aptarta dokumente bei tiksliai aprašyta tai, kas buvo pakeista.

Dokumento tinkamumo naudoti požymis leidžia dokumentą panaudoti tam tikslui, kuriam jis buvo sukurtas ir skirtas. Dokumentas turi būti archyvuojamas, kad jį būtų galima rasti ir identifikuoti ir tol, kol dokumentas aktualus, t. y. dokumento galiojimo metu, naudotis juo.

⁶ *Ibid.*, 17 straipsnis.

⁷ Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba. Prieiga per internetą <https://www.archyvai.lt/lt/lvat.html> (žiūrėta 2023-08-05).

Kitas svarbus požymis – *dokumento autentiškumas* – leidžiantis nustatyti dokumento sudarytoją, sudarymo laiką ar kitą požymį, kuris suteikia dokumentui išskirtinumą iš visų kitų bei paverčia jį individualiu ir autentišku. Europos Teisingumo Teismo praktikoje autentiškas dokumentas apibrėžiamas kaip dokumentas, kuris buvo formaliai parengtas arba užregistruotas kaip autentiškas dokumentas ir kurio autentiškumas, susijęs su parašu ir turiniu, buvo nustatytas bet kurios tokius įgaliojimus turinčios valdžios institucijos⁸. Autentiškas dokumentas turi itin didelę reikšmę teisinėje sistemoje, nes jis yra sukurtas laikantis griežtų ir specifinių reikalavimų jo turiniui, patikrintas ir patvirtintas tokią teisią turinčio valstybės įgalioto asmens, dažnu atveju – notaro. Šio tipo dokumentai nuo kitų skiriasi tuo, jog turi ypatingą statusą kitų atžvilgiu – jie laikomi tiksliais ir patikimais, jų nereikia papildomai įrodinėti ir jie yra vykdytini juos pateikus.

Atsižvelgiant į tai, kad visi anksčiau nurodyti dokumento požymiai yra susiję tarpusavyje, bet koks vieno iš jų ar kelių pažeidimas, o ypač dokumento vientisumo pažeidimas, gali būti kvalifikuojamas kaip dokumento klastojimas ir užtraukti baudžiamąją atsakomybę. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 300 straipsnyje dokumento klastojimu įvardijama: netikro dokumento pagaminimas, tikro dokumento suklastojimas, žinomai netikro ar žinomai suklastoto dokumento laikymas, gabenimas, siuntimas, panaudojimas ar realizavimas⁹. Teismų praktikoje dokumento suklastojimu yra laikomi veiksmai, kuriais sukuriamas dokumento netikrumas arba jo turinio neteisingumas: dokumentas yra suklastotas, kai kaltininkas pakeičia kito asmens surašyto, atspausdinto ar kitaip pagaminto dokumento turinį arba savo vardu surašo, atspausdina ar kitaip pagamina, arba tik patvirtina kito asmens surašytą dokumentą, tokiu būdu dokumento turinyje įtvirtindamas tikrovės neatitinkančius duomenis. Dokumentai klastojami įrašant melagingą informaciją, padirbant parašą ar antspaudą, pašalinant tikro dokumento teksto dalį, perklijuojant nuotrauką ir pan.¹⁰ Tokie dokumentai neturi ne tik autentiškumo, tačiau ir visų kitų išvardintų požymių, todėl laikomi netikrais ir negali dalyvauti teisinėje apyvartoje.

2. Elektroniniai dokumentai

2.1. Elektroninių dokumentų rengimas

Visos šiame straipsnyje nurodytos dokumento savybės, aktualios ne tik rašytiniam, tačiau ir elektroniniam dokumentui. Civilinio kodekso 1.73 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad rašytinės formos dokumentui prilyginami šalių pasirašyti dokumentai, perduoti telekomunikacijų galiniais įrenginiais, jeigu yra užtikrinta teksto apsauga ir galima identi-

⁸ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2017 m. kovo 9 d. sprendimas *Ibrica Zulfikarpašić prieš Slaven Gajer C-484/15, EU:C:2017:199*.

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-92-648/2019 V.O. v. *Vilniaus apygardos prokuratūra*.

fikuoti parašą. Analizuojant Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnybos teisės aktuose nurodytus tiek rašytinio, tiek elektroninio dokumento apibrėžimus, galima pastebėti, kad pagrindinis elektroninio dokumento išskirtinumas lyginant jį su rašytiniu dokumentu yra tai, jog jis yra sudaromas pasitelkiant informacinių technologijų priemones ir yra pasirašytas elektroniniu parašu. Pažymėtina, kad elektroninis dokumentas turi būti parengtas pagal elektroninio dokumento specifikacijas – dokumentas, kuriame aprašomos elektroninio dokumento formato techninės savybės, charakteristikos, sudarymo ir tikrinimo reikalavimai.¹¹ Lietuvos archyvaras išskiria dvi pagrindines patvirtintas ir taikomas elektroninio dokumento specifikacijas, kurios taip pat taikomos ir notarų veikloje.

Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2019 m. gruodžio 10 d. įsakyme „Dėl oficialiųjų elektroninių dokumentų specifikacijų taikymo“ nustatyta, kad valstybės ir savivaldybių, įstaigų ir įmonių, valstybės įgaliotų asmenų rašytiniai elektroninės formos dokumentai turi būti parengti taip, kad atitiktų elektroniniu parašu pasirašyto elektroninio dokumento specifikaciją ADOC-V1.0¹². Tokiu būdu buvo nustatyta oficialiojo elektroninio dokumento formato rengimo, vadovaujantis minėta specifikacija, techninės savybės, tikrinimo ir gyvavimo užtikrinimas. Minėta specifikacija nustato elektroninio dokumento turinį: (i) *pagrindinis dokumentas* (sudaryta tik iš vienos rinkmenos) – elektroninio dokumento turinio dalis, kurioje pateikiama pagrindinė elektroninio dokumento turinio informacija, arba lydraštis, kuriame fiksuojama informacija apie persiunčiamus elektroninius dokumentus; (ii) *dokumento priedai* (nebūtinai, gali būti vienas ar daugiau) – elektroninio dokumento turinio dalis, kurioje pateikiama pagrindinį dokumentą papildanti elektroninio dokumento turinio informacija; (iii) *pridedami elektroniniai dokumentai* (nebūtinai) – savarankiški elektroniniai dokumentai, pridedami prie pagrindinio dokumento kaip jo turinį papildanti, paaiškinanti ar pagrindinio dokumento turinyje pateiktus faktus pagrindžianti informacija, taip pat su lydraščiu siunčiami elektroniniai dokumentai.¹³ Pagal minėtą specifikaciją parengti dokumentai turi būti pasirašyti elektroniniais parašais.

Antroji, 2010 m. rugpjūčio 25 d. įsakymu Nr. V-42 patvirtinta Elektroniniu parašu pasirašyto kompiuterio skaitomo elektroninio dokumento specifikacija MDOC-V1.0¹⁴, kuri nustato elektroniniu parašu pasirašyto kompiuterio skaitomo elektroninio dokumento (toliau – kompiuterio skaitomas elektroninis dokumentas) loginę ir fizinę struktūrą, fizinės struktūros rinkmenų formatus, elektroninių parašų formatus, jų sudarymo bei tikrinimo reikalavimus. Minėtame teisės akte nurodoma, kad apibrėžime nurodytas – kompiuterio skaitomas elektroninis dokumentas – turėtų būti suprantamas kaip elektroniniu parašu

11 Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2014 m. rugpjūčio 29 d. įsakymas Nr. VE(1.3 E)-41 „Dėl Elektroninių dokumentų specifikacijų reikalavimų aprašo patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*. 2014, Nr. 11410.

12 Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2019 m. gruodžio 10 d. įsakymas Nr. VE-67 „Dėl oficialiųjų elektroninių dokumentų specifikacijų taikymo“. *Teisės aktų registras*. 2019, Nr. 19886.

13 Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2009 m. rugsėjo 7 d. įsakymas Nr. V-60 „Dėl elektroniniu parašu pasirašyto elektroninio dokumento specifikacijos adoc-V1.0 patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 108-4574.

14 Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2010 m. rugpjūčio 25 d. įsakymas Nr. V-42 „Elektroniniu parašu pasirašyto kompiuterio skaitomo elektroninio dokumento specifikacija MDOC-V1.0“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 102-5321.

pasirašytas dokumentas, kurio turinį ar dalį turinio sudaro kompiuterio skaitomas formatas, o jo struktūra turi visiškai atitikti jau minėtos ADOC-V1.0 specifikacijos reikalavimus.

Lietuvos archyvaras išskiria ir kitas dvi elektroninio dokumento specifikacijas: ADOC-V2.0¹⁵ ir PDF-LT-V1.0¹⁶. Pirmoji specifikacija - nustato elektroninio dokumento formato technines savybes, elektroninio dokumento tikrinimo ir gyvavimo ciklo užtikrinimo reikalavimus. Svarbu pažymėti, kad ši specifikacija atitinka bendrąjį dokumento formatą, patvirtintą Europos Sąjungoje (ASiC-E)¹⁷. O PDF-LT-V1.0 specifikacija skirta sudaryti, tikrinti ir atvaizduoti nesudėtingos turinio struktūros rašytiniams elektroniniams dokumentams, kurių turinys, metaduomenys ir elektroniniai parašai yra išsaugoti PDF formato rinkmenoje. Šia specifikacija parengti dokumentai pasirašomi tik daugiapakopiu „PADES“ formato elektroniniu parašu: (I) kvalifikuotu elektroniniu parašu (turintys tą pačią teisinę galią kaip ir pasirašytieji ranka) arba (II) patikimo sertifikatų centro išduotu sertifikatu patvirtinti duomenys, užtikrinantys apsaugomų duomenų autentiškumą ir vientisumą. Būtent pastarosios specifikacijos dokumentai yra plačiausiai paplitę dėl lengvo elektroninio dokumento patikrinimo, kuris paprastai nereikalauja jokių papildomų kompiuterinių programų siekiant gauti prieigą prie dokumento turinio ir nustatyti dokumento sudarytojo elektroninį parašą.

2.2. Elektroninio dokumento metaduomenys ir elektroniniai parašai

Elektroninio dokumento turinys neapima nei elektroninio dokumento metaduomenų, nei elektroninių parašų, tačiau pažymėtina, kad jie yra laikomi vienomis iš esminių elektroninio dokumento dalių. Šiame skyriuje aptariami elementai padeda užtikrinti elektroninių dokumentų autentiškumą, vientisumą ir teisėtumą.

Elektroninio dokumento metaduomenys yra duomenys apie elektroninio dokumento formatą, sandarą, turinį, naudojimą ir pasirašymą.¹⁸ Tarptautinės standartų organizacijos (ISO) priimtame standarte „Informacija ir dokumentavimas. Dokumentų valdymo procesai. Dokumentų metaduomenys“¹⁹ nurodyta, jog metaduomenų valdymas yra neat-

¹⁵ Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2014 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. (1.3 E)VE-57 „Dėl elektroninio dokumento specifikacijos ADOC-V2.0 patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 20871.

¹⁶ Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2014 m. rugpjūčio 29 d. įsakymas Nr. VE(1.3 E)-42 „Dėl elektroninio dokumento specifikacijos PDF-LT-V1.0 patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*. 2014, Nr. 11409.

¹⁷ European Telecommunications Standards Institute. *Electronic Signatures and Infrastructures (ESI); Associated Signature Containers (ASiC); Part 1: Building blocks and ASiC baseline containers*. Prieiga per internetą <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.etsi.org/deliver/etsi_en/319100_319199/31916201/01.01.01_60/en_31916201v010101p.pdf> (žiūrėta 2023-08-13).

¹⁸ Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2009 m. rugsėjo 7 d. įsakymas Nr. V-60 Dėl elektroniniu parašu pasirašyto elektroninio dokumento specifikacijos adoc-V1.0 patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 108-4574.

¹⁹ International organization for Standardization. *In International standard. Information and documentation. Record management processes. Metadata for records*. Prieiga per internetą <https://cdn.standards.iteh.ai/samples/40832/7b4c94e06ec4446f8b781e80cfc86721/ISO-23081-1-2006.pdf> (žiūrėta 2023-08-08).

siejama dokumentų valdymo dalis. Metaduomenys apibūdina dokumentą jo sudarymo momentu, užfiksuodami dokumentą jo veiklos kontekste ir sudarydami jo valdymo ir kontrolės galimybes. Jie pagrindžia veiklos ir dokumentų valdymo procesus apsaugant dokumentus kaip įrodymus (ilgainiui užtikrinant prieigą prie jų), sudaro galimybę lengviau dokumentus suprasti, užtikrina dokumento įrodomąją vertę, autentiškumą, patikimumą bei vientisumą, sudaro efektyvios dokumentų paieškos galimybes, padeda nustatyti techninę aplinką, kurioje buvo sukurti dokumentai, sudaro galimybes efektyviai perkelti dokumentus iš vienos aplinkos arba kompiuterio platformos į kitą. Kitaip tariant, metaduomenys turėtų būti suprantami, kaip elektroninio dokumento struktūrizuoti duomenys, kuriuose užfiksuoti XML formatu visi būtini rekvizitai ir kurie yra fiksuojami atskirai nuo paties dokumento turinio.

Metaduomenys yra klasifikuojami į *pasirašomuosius metaduomenis*, kurių vientisumas ir autentiškumas privalo būti užtikrintas ir kurių turinio keisti nebegalima (dalis jų vientisumas ir autentiškumas užtikrintas elektroniniu parašu arba elektroniniu spaudu), ir *nepasirašomuosius metaduomenis* – metaduomenis, kurių vientisumas ir autentiškumas neturi būti užtikrintas ir kurių turinys elektroninio dokumento gyvavimo metu kinta. Pasirašomieji ir nepasirašomieji metaduomenys turi būti saugomi atskirose rinkmenose. Elektroniniame dokumente turi būti bent viena pasirašomųjų metaduomenų rinkmena ir bent viena nepasirašomųjų metaduomenų rinkmena. Jei elektroninis dokumentas jo gyvavimo metu yra papildomas ir pasirašomaisiais, ir nepasirašomaisiais metaduomenimis, jie turi būti saugomi skirtingose rinkmenose. Visi elektroninio dokumento metaduomenys fiksuojami metaduomenų rinkmenose.²⁰

2014 m. liepos 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente Nr. 910/2014 „Dėl elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo užtikrinimo paslaugų vidaus rinkoje“²¹ (toliau tekste vadinama – Reglamentas Nr. 910/2014) nurodyta, kad elektroninis parašas – elektroninės formos duomenys, kurie yra prijungti prie kitų elektroninės formos duomenų arba logiškai susieti su jais ir kuriuos pasirašantis asmuo naudoja pasirašydamas. Minėtame reglamente išskiriamos dvi elektroninio parašo rūšys. Pirmoji, *pažangusis elektroninis parašas*, kuris turi atitikti nurodytus kriterijus: (i) būti vienareikšmiškai susietas su pasirašančiu asmeniu; (ii) pagal jį galima nustatyti pasirašančio asmens tapatybę; (iii) sukurtas naudojant elektroninio parašo kūrimo duomenis, kuriuos tik pats pasirašantis asmuo gali labai patikimai naudoti; (iiii) susietas su juo pasirašytais duomenimis taip, kad bet koks tų duomenų pakeitimas būtų pastebimas.²²

Antroji, *kvalifikuotas elektroninis parašas*, kuriam būdingi visi pažangiojo elektroninio parašo rekvizitai ir jis yra sukurtas naudojant kvalifikuotą elektroninio parašo kū-

²⁰ Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2009 m. rugsėjo 7 d. įsakymas Nr. V-60 Dėl elektroniniu parašu pasirašyto elektroninio dokumento specifikacijos adoc-V1.0 patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 108-4574.

²¹ 2014 m. liepos 23 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 910/2014 dėl elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo užtikrinimo paslaugų vidaus rinkoje.

²² *Ibid.*

rimo įtaisą ir patvirtintas kvalifikuotu elektroninio parašo sertifikatu. Pažymėtina, kad Reglamentas Nr. 910/2014 nurodo tiek kvalifikuoto elektroninio parašo sertifikatams, tiek ir įtaisams keliamus reikalavimus, kuriuos taip pat turi atitikti elektroninis parašas, kad galėtų būti laikomas kvalifikuotu. Europos Teisingumo Teismo praktikoje taip pat laikomasi tokios pozicijos – Reglamento Nr. 910/2014 3 straipsnio 12 punktą turi būti aiškinamas taip, kad „kvalifikuoto elektroninio parašo sertifikato“ nebuvimo pakanka tam, kad būtų nustatyta, jog elektroninis parašas nėra „kvalifikuotas elektroninis parašas“, kaip tai suprantama pagal šio 3 straipsnio 12 punktą.²³ Akivaizdu, kad tokie papildomi reikalavimai kvalifikuotam elektroniniam parašui suteikia aukštesnį patikimumo lygį ir juo patvirtintas dokumentas pripažįstamas ne tik nacionalinius mastu, bet ir Europos Sąjungos lygmeniu.

Reglamento Nr. 910/2014 25 straipsnyje yra įtvirtinta elektroninių parašų teisinė galia ir numatyta, kad kvalifikuotas elektroninis parašas, patvirtintas vienoje valstybėje narėje išduotu kvalifikuotu sertifikatu, visose kitose valstybėse narėse pripažįstamas kaip kvalifikuotas elektroninis parašas, o kvalifikuoto elektroninio parašo teisinė galia yra lygiavertė rašytiniam parašui.²⁴ Be kita ko, yra nustatomas ir principas, kad negalima atsisakyti pripažinti elektroninio parašo teisinės galios tik dėl to, kad parašas yra elektroninis arba kad jis neatitinka kvalifikuoto elektroninio parašo reikalavimų, tačiau elektroninių parašų teisinė galia turi būti reglamentuota nacionalinės teisės aktuose. Lietuvos Respublikos elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo užtikrinimo paslaugų įstatymo 5 straipsnyje nurodoma, kad elektroninio parašo, neatitinkančio kvalifikuotam elektroniniam parašui keliamų reikalavimų, kurie yra numatyti Reglamente (ES) Nr. 910/2014, teisinė galia yra lygiavertė rašytiniam parašui, jeigu tokio elektroninio parašo naudotojai dėl to iš anksto susitaria raštu ir jeigu yra galimybė šį susitarimą išsaugoti patvariojoje laikmenoje.²⁵ Svarbu pažymėti, kad minėtais teisės aktais vadovaujasi ir notarai savo veikloje, kai sandoriai tvirtinami ir pasirašomi kvalifikuotu elektroniniu parašu.

3. Notaro patvirtinti dokumentai

3.1. Notaro vaidmuo tvirtinant dokumentus

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę Lietuvoje buvo įvesta lotyniškojo notariato sistema. Vienas esminių ir išskirtinių lotyniškojo notariato bruožų – notaro patvirtintas dokumentas, kuris Europos teisėje laikomas autentišku dokumentu. Daugelyje lotyniškojo

²³ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. spalio 20 d. sprendimas *Ekofrukt EOOD prieš Direktor na Direktsia „Obzhalvane i danachno-osiguritelna praktika“ – Veliko Tarnovo C-362/21, EU:C:2022:815.*

²⁴ 2014 m. liepos 23 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 910/2014 dėl elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo užtikrinimo paslaugų vidaus rinkoje.

²⁵ Lietuvos Respublikos elektroninės atpažinties ir elektroninių operacijų patikimumo užtikrinimo paslaugų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Teisės aktų registras*, 2018, Nr. 7474.

notariato valstybių notaro patvirtintas dokumentas turi oficialaus dokumento statusą, kuris suteikia jam didesnę įrodomąją galią bei tam tikroje sferoje – vykdomojo ir vykdytino dokumento galią. „Kad dokumentas būtų laikomas autentišku, reikalinga, kad jis turėtų teisinį pagrindą, būtų patvirtintas ir pasirašytas įgaliotų autentifikavimo subjektų, identifikuotų šalis, būtų sudaromas specialia procedūra ir forma bei įregistruotas, būtų saugomas originalus egzempliorius pas jį išdavusį / autentifikavusį subjektą ir kt. Visi šie reikalavimai autentiškam, taigi ir notariniam, dokumentui yra civilinių santykių dalyvių teisių ir teisėtų interesų apsaugos garantija²⁶.“

Notaro patvirtintiems dokumentams specialų statusą suteikia notarui keliami uždaviniai, reikalavimai bei notaro statusas teisinėje sistemoje. Lietuvoje notaro veiklą reglamentuojančio Notariato įstatymo 1 straipsnyje nurodyta, kad notarui suteikta teisė juridškai įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų subjekto teises ir juridinius faktus, o pagal 2 straipsnį notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, atliekantis šio įstatymo funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Būtent dėl to, kad notaras vykdo valstybės jam deleguotą viešojo pobūdžio funkciją – apsaugoti teisėtumą civiliniuose teisiniuose santykiuose, notaro veiklai keliami itin aukšti reikalavimai. Teismų formuojamoje praktikoje taip pat pastebėtina, kad notaras vertinamas kaip itin aukštos kvalifikacijos teisės ekspertas, kuriam taikomi didesnio atidumo, atsargumo ir rūpestingumo reikalavimai, savo funkcijas jis turi atlikti, tiksliai laikydamasis notaro veiklą ir teisinius santykius, su kuriais susijęs atliekamas notarinis veiksmas, reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatų, o jeigu notarinio veiksmo atlikimas prieštarauja įstatymams ar neatitinka jų reikalavimų – atsisakyti atlikti tokį veiksmą²⁷. Atkreiptinas dėmesys, jog notarui taikomi ne tik didesnio atidumo, atsargumo ir rūpestingumo reikalavimai, tačiau net ir menkiausias neapdairumas ar klaida atliekant notarius veiksmus gali būti vertinama kaip notaro neteisėti veiksmai, lemiantys civilinės atsakomybės jam taikymą. Notarui atsakomybė tenka dėl paties mažiausio laipsnio neapsižiūrėjimo, neatidumo ar net klaidos. Kol egzistuoja bent viena prielaida, kad notaras buvo neatidus ir nepakankamai rūpestingas, tol kaltės prezumpcija negali būti paneigta. *Bonus pater familias* (gero šeimos tėvo, apdairaus, rūpestingo ir atidaus asmens) etalono taikymas notarui reiškia ne tik tai, kad jis turi būti toks geras teisininkas, kad nebūtų sandorių, turiniu ar forma neatitinkančių įstatymų, bet ir toks atidus teisininkas, kad atkreiptų dėmesį į visas sandorio sudarymo aplinkybes, o kilus menkiausiai abejonėi, darytų viską, kad sandoris būtų įformintas tinkamai, arba atsisakytų atlikti notarinį veiksmą.²⁸ Tokia griežta pozicija ir notarinės veiklos vertinimas tik dar kartą parodo koks tikslus turi būti notaro rengiamas ir patvirtintas dokumentas, dėl kurio autentiškumo neturi kilti jokių abejonų.

²⁶ Majūtė, V., et al. *Notariato teisė*. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2014, p. 33.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-43-378/2019 B.Š. v. K.S.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-232-611/2019 A.A.U. v. O.B., E.G., J.G., E.A.

Notariato įstatyme taip pat išskiriamos šios notarinio dokumento autentiškumą nulemiančios notaro privalomos atlikti procedūros: notarinių veiksmų prasmės ir pasekmių išaiškinimas ir asmenų, kurie prašo atlikti notarinius veiksmus, asmens tapatybės nustatymas, veiksnio ir jų parašų tikrumo patikrinimas²⁹. L. Didžiulis minėtas procedūras laiko notaro profesinio rūpestingumo pareigomis, susijusiomis su techniniais ir intelektualiniais notaro veiklos aspektais: intelektiniai rūpestingumo aspektai – sudaro lotyniškojo notariato esmę ir apima pareigą išaiškinti sandorio šalims jo esmę ir įspėti apie rizikas, o ypač socialiai jautriuose sandoriuose – pareigą tinkamai patarti dėl sandorio teisėtumo, tinkamumo, techniniams rūpestingumo aspektams priskiriamas asmens tapatybės nustatymas³⁰. Atkreiptinas dėmesys, kad taip pat ir teismų praktika nustato griežtas notaro veiklos gaires: notarinio veiksmo šalys notarui turi pateikti tik originalius asmens tapatybę patvirtinančius dokumentus, kurių duomenys turi būti sulgyinti su viešųjų registrų pateikiamais duomenimis³¹, o asmens parašo atitikties klausimas turi būti vertinamas net ir atkreipiant dėmesį į kitus asmens sudarytus sandorius, analizuojant, ar parašai sutampa³².

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne tik išplėtojęs notarui ir jo vykdomai veiklai keliamus reikalavimus, bet ir nurodęs, kokią įtaką jie turi civiliniams teisiniams santykiams. Notarui atliekant savo profesines pareigas, atsiranda juridiniai faktai, kurie keičia civilinius santykius. Pasitikėjimas notaro atliekamais veiksmais grindžiamas ir Notariato įstatymo 26 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisykle, jog notarine forma patvirtintuose dokumentuose esantys faktai yra nustatyti ir neįrodinėjami, kol šie dokumentai (jų dalys) įstatymų nustatyta tvarka nėra pripažinti negaliojančiais. Taigi notaras yra ir civilinių santykių teisėtumo ir stabilumo garantas. Tokia socialinė – teisinė padėtis įpareigoja notarą būti ypač atidžiu ir rūpestingu aukštos kvalifikacijos teisininku. Profesinė veikla yra specifinė veikla, kuri reikalauja išsamių atitinkamos srities žinių bei įgūdžių. Profesinių veiksmų atlikimas ar profesinių paslaugų siūlymas sukuria pagrindą tikėti šių paslaugų atlikimo kokybe. Šių veiksmų ar paslaugų kokybė preziumuojama, nes tai atlieka ne paprastas asmuo, o profesionalas.³³

²⁹ Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1992-10-10, Nr. 28-810.

³⁰ Didžiulis, L. *Notaro profesinio rūpestingumo pareiga nustatant asmenų tapatybę ir jos ribos* // *Notariat*, 2019, p.76;

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-143-684/2018 UAB „Midas Marketing“ v. VĮ Registrų centras ir ADB „Gjensidige“.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-276-378/2017 T.P., L.P. v. S.K.

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-405/2013 E.P., G.P. v. „If P&C Insurance AS“, UAB DK „PZU Lietuva“.

3.2. Notarinio dokumento autentiškumas

3.2.1. Rašytinio notarinio dokumento autentiškumas

Notaro sudaromiems dokumentams keliami reikalavimai yra aprašyti Notariato įstatymo 34 straipsnyje, kuriame nurodoma, kad notaro dokumentai turi būti parašyti aiškiai ir tiksliai, su dokumento turiniu susiję terminai, datos ir skaičiai parašyti nors vieną kartą žodžiais. Juridinių asmenų pavadinimai turi būti ne mažiau kaip kartą parašyti nesutrumpinti ir nurodyti jų adresai. Notaras savo veikloje naudojami ir viešų registų suteikiamais duomenimis ir informacija, kad notarinio dokumento turinys būtų itin tikslus ir aiškus, o jame nurodyti duomenys nesukeltų abejonių dokumento patikimumu. Vykdydamas savo veiklą notaras ne tik itin atidžiai analizuoja viešų registų duomenis, tačiau ir jam pateikiamus dokumentus, nes menkiausiai netikslumai ar ištaisymai gali būti vertinami kaip pagrindas atsakyti atlikti notarinį veiksma. Notariato įstatymo 35 straipsnyje nurodyta, kad negali būti patvirtinti ir paliudyti dokumentai, kuriuose yra ištaisymų, prirašymų, užbrauktų žodžių ir kitų neaptartų taisyčių, taip pat pieštuku parašyti dokumentai, o taisyčiai turi būti daromi taip, kad viską, kas parašyta klaidingai ir perbraukta, būtų galima perskaityti. Svarbu pažymėti, kad, ar tam tikri netikslumai yra pakankamai reikšmingi, dėl kurių negalima būtų atlikti notarinio veiksmo, turi būti vertinami notaro kiekvienu atveju individualiai ir atsakymas atlikti notarinę paslaugą turi būti argumentuotas.

Itin aukšti reikalavimai notaro profesinei veiklai, prieiga ir platus naudojimas viešų registų duomenų rengiant ir tvirtinant notarinius dokumentus, jų atitikties teisės aktams ir reikalavimai notaro tvirtinamiems dokumentams leidžia neabejotinai konstatuoti, kad notariniai dokumentai yra laikomi autentiškais. Notarine tvarka patvirtinto dokumento svarbą išskiria ir V. Mikelėnas – notarinė sandorio forma turi svarbią procesinę reikšmę, nes notaro patvirtinti dokumentai laikomi autentiškais dokumentais (*acte authentique*) ir dėl to jiems pripažįstama didesnė įrodomoji, t. y. *prima facie*, galia.³⁴ Štai V. Nekrošius išskiria tiek notaro vaidmenį, tiek ir notaro veiklos specifiškumą – notarinio dokumento galią lemia ir notarinių funkcijų specifiškumas. Iš esmės valstybė notarui patiki atlikti civilinių teisinių santykių teisėtumo administratoriaus funkciją. Šiuo požiūriu notaras privalo ne tik užtikrinti, kad sandorių turinys neprieštarautų įstatymų reikalavimams ir atitiktų šalių valią, bet ir tinkamai vykdyti jau aptartą išaiškinimo pareigą (t. y. užtikrinti, kad sandorio sąlygos atitiktų tikrąją šalių valią), garantuoti, kad atliekant sandorį šalys būtų veiksnios, užtikrinti jų tapatybės kontrolę ir pan.³⁵

Notaro patvirtintų dokumentų autentiškumas ne kartą buvo pripažintas ir teismų praktikoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad Lietuvoje notaro išduotas paveldėjimo teisės liudijimas atitinka autentiško dokumento „autentiškumą“ apibrėžian-

³⁴ Mikelėnas, V. *Sandorių notarinės formos nustatymo Lietuvos civilinėje teisėje kriterijai ir reikšmė: lyginamasis aspektas* // Notariatas, 2007, p. 26.

³⁵ Nekrošius, V. *Notarinis dokumentas kaip teisėtos civilinės apyvartos garantas Lietuvos Respublikoje* // Notariatas, 2010, p. 39.

čius elementus, patvirtina įpėdinio nuosavybės teisę į turta, nurodytą liudijime, ir yra pagrindas įregistruoti įpėdinio nuosavybės teises viešuose registruose, todėl paveldėjimo teisės liudijimas yra autentiškas dokumentas, kuris yra vykdytinas kilmės valstybėje narėje.³⁶ Autentiško dokumento statusas taikomas ir kitiems notarine tvarka patvirtintiems dokumentams – Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo³⁷ 15 straipsnyje reglamentuota, kad notaro užprotestuoti ar neprotestuoti vekseliai, čekiai, hipotekos (įkeitimo) sandoriai, kuriuose padaryti notaro vykdomieji įrašai, yra autentiški dokumentai. Teisėjų kolegija išaiškino, kad Reglamento 805/2004³⁸ 4 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos kumuliatyvos sąlygos, įgyvendinimo Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje tikslais detalizuotos įgyvendinimo įstatyme, suponuoja, kad autentišku dokumentu yra laikomas vekselis, kuriame padarytas notaro vykdomasis įrašas.³⁹

Europos Teisingumo Teismas taip pat yra pasisakęs dėl notarų dokumentų autentiškumo tvirtinimo funkcijos, pabrėždamas, kad nors ir notarams autentiškumo tvirtinimo veikla yra priskiriama, tačiau tokia veikla pati savaime tiesiogiai ir konkrečiai nėra susijusi su viešosios valdžios funkcijų vykdymu, kadangi notaro dalyvavimas neatsiejamas nuo išankstinio šalių sutikimo arba jų suderintos valios ir notaras negali keisti šios valios ar veikti prieš ją, t. y. notaras negali vienašališkai pakeisti susitarimo, kurio autentiškumą turi patvirtinti, turinio iš anksto negavęs šalių sutikimo. Taip pat teismas atkreipė dėmesį ir nacionalinės teisės sandoriams nustatytos privalomos notarinės formos reikalavimus, nuroydamas, kad tam tikrų dokumentų autentiškumas būtinai privalo būti patvirtintas notaro⁴⁰, t. y. dokumento galiojimas teisinėje apyvartoje siejamas su formos reikalavimais ar net privalomomis tvirtinimo procedūromis.

Analizuojant tiek notarinę veiklą reglamentuojančius teisės aktus, tiek teismų praktiką, pastebima, kad notaro tvirtinami dokumentai, nepriklausomai nuo jų formos (t. y. tiek rašytinės, tiek ir elektroninės), yra aiškiai reglamentuoti ir jei bus sudaryti bei patvirtinti laikantis visų notariniam dokumentams keliamų reikalavimų – atitiks visus autentiško dokumento kriterijus. *Dokumento patikimumą* garantuoja notaro dokumentų atitiktis įstatymams vertinimas, prieiga prie viešų registru ir jų panaudojimas notarinėje veikloje bei griežti dokumento turiniui keliami reikalavimai. *Dokumento vientisumą* lemia atskiroms sandorių rūšims keliamų reikalavimų laikymasis bei griežtas dokumentuose atlie-

³⁶ Nacionalinė teismų administracija. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrino civilinę bylą dėl tarpvalstybinio paveldėjimo. Vilnius, 2020. Prieiga per internetą <<https://www.teismai.lt/lt/teismu-pranesimai-spaudai/lietuvos-auksciausiasis-teismas-ismagrino-civiline-byla-del-tarpvalstybinio-paveldėjimo/8139>> (žiūrėta 2023-08-20).

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 137-5366.

³⁸ 2004 m. balandžio 21 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 805/2004, sukuriantis neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, 2004, Nr. L 143/15.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-277-469/2018 UAB „Arvi fertis“ v. J. K.

⁴⁰ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. gegužės 24 d. sprendimas *Europos komisija / Belgijos karalystė* C-47/08, EU:C:2010:513.

kamų ištaisymų ar kitų neaptartų pataisymų vertinimas. *Dokumento tinkamumą naudoti* užtikrina tiek dokumentų patvirtinimas, tiek notariųjų dokumentų archyvavimas, kuris leidžia esant poreikiui surasti dokumentą ir jį panaudoti. Galiausiai *dokumento autentiškumas* leidžia ne tik nustatyti pagrindinius dokumento identifikavimo elementus, bet ir dokumento sudarytoją, nepriklausomai nuo to, ar dokumentas rašytinis, ar elektroninis.

3.2.2. Elektroninio notarinio dokumento autentiškumas

Notariato įstatymo 28 (1) straipsnyje nurodyta galimybė notarui atlikti notarius veiksmus nuotoliniu būdu, t. y. šalims nereikia atvykti į notarų biurą ir fiziškai dalyvauti notarinio dokumento patvirtinimo metu, nes jos gali pasirašyti dokumentą elektroninėje erdvėje, pasitelkiant elektronines priemones. Tokiu būdu notarai turi galimybę suteikti notarius paslaugas Lietuvos Respublikos piliečiams nepriklausomai nuo jų buvimo vietos. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog nuotoliniu būdu patvirtinto notarinio dokumento autentiškumas gali būti užtikrinamas tik tuo atveju, jei jis atitinka LR Notariato įstatymo 28 (1) straipsnyje nurodytas sąlygas, kurios keliamos nuotolinio dokumento patvirtinimui ir dėl kurių papildomus paaiškinimus yra pateikę Lietuvos notarų rūmai⁴¹:

- Užtikrinama, kad bus laikomasi teisės aktų reikalavimų, nustatant asmens tapatybę. Tapatybės nustatymui yra skiriamas itin didelis dėmesys ir vykdomas keliais etapais: (i) įgyjant kvalifikuotą elektroninį parašą, (ii) jungiantis per Elektroninius valdžios vartus prie eNotaras sistemos, (iii) automatinio nuotolinio būdu eNotaras sistemoje per iDenfy platformą; (iiii) notarui virtualaus susitikimo metu pateikiant dokumentą; (iiiii) notarui patikrinus pateiktą informaciją su Gyventojų registro duomenimis;
- Yra galimybė nuotoliniu būdu išaiškinti notariųjų veiksmų prasmę ir pasekmes ir įsitikinti asmens valia. Notarinio veiksmo prasmės ir pasekmių išaiškinimas bei kliento valios nustatymas vyksta tiesioginio vaizdo pokalbio metu, todėl notarinį veiksmą nuotoliniu būdu pageidaujantis atlikti asmuo turi turėti tinkamas technines (vaizdo, garso, interneto ryšio) galimybes bendrauti su notaru nuotoliniu būdu;
- Elektroninis notarinio veiksmo dokumentas pasirašomas kvalifikuotu elektroniniu parašu. Pasirašyti elektroninius notarinio veiksmo dokumentus galima su kvalifikuotu mobiliuoju elektroniniu parašu, kvalifikuotu elektroniniu parašu, esančiu lustrinėje kortelėje (t. y. LR piliečiui išduotoje asmens tapatybės kortelėje) arba USB laikmenoje, kvalifikuotu Smart-ID.

Minėtame Notariato įstatymo⁴² 28 straipsnyje taip pat išskirti notariniai veiksmai, kurie negali būti patvirtinti nuotoliniu būdu: (i) testamentų patvirtinimas, (ii) fakto patvirtini-

⁴¹ *Notariųjų veiksmų atlikimas nuotoliniu būdu*. Lietuvos notarų rūmai. Prieiga per internetą <https://www.notarurumai.lt/notaro-veikla/notariniu-veiksmu-atlikimas-nuotoliniu-budu/827> (žiūrėta 2023-08-08).

⁴² Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1992-10-10, Nr. 28-810.

mas, kad fizinis asmuo yra gyvas ir yra tam tikroje vietovėje bei (iii) priėmimas saugoti oficialiems testamentams prilyginamų testamentų ir asmeninių testamentų. Svarbu pažymėti, kad visais kitais atvejais notariui paliekama teisė spręsti, ar konkretus notarinis veiksmas gali būti tvirtinamas nuotoliniu būdu. Notarinių veiksmų atlikimo nuotoliniu ir mišriu būdu taisyklių⁴³ 5 punkte nurodyta, kad notaras, nusprendęs, jog notarinio veiksmo atlikimo nuotoliniu būdu metu nebus užtikrinta asmens teisėtų interesų apsauga ar notarinių veiksmų atlikimą reglamentuojančių nuostatų įgyvendinimas, gali neatlikti notarinio veiksmo nuotoliniu būdu. Tai leidžia savarankiškai priimti sprendimą dėl notarinio veiksmo patvirtinimo būdo kiekvienu konkrečiu atveju, siekiant užtikrinti notarine tvarka tvirtinamo dokumento autentiškumą.

Notariato įstatymo 28 (2) straipsnyje išskiriamas kitas notarinio veiksmo atlikimo būdas – mišrusis. Šiuo atveju viena notarinio veiksmo šalis dalyvauja fiziškai atvykusi į notarų biurą, o kita šalis – nuotoliniu būdu, tačiau visos šalys nepriklausomai nuo jų buvimo vietos turi galimybę tarpusavyje bendrauti notarinio veiksmo metu. Tais atvejais, kai notarinis veiksmas atliekamas mišriu būdu, notaras kiekvieno sandorio dalyvio pasirašytus atskirus sandorio dokumentus saugo teisės aktu, reglamentuojančių dokumentų apskaitą, tvarkymą ir saugojimą, nustatyta tvarka, o sandorio šalims išduoda notaro patvirtintą sandorio dokumentą be notarinio veiksmo dalyvių parašų. Toks notaro patvirtintas sandorio dokumentas išduodamas elektroninės formos⁴⁴. Šio dokumento patvirtinimo būdo pagrindinis išskirtinumas ir yra tai, jog autentišku jis laikomas nepaisant to, jog notarinio veiksmo šalims išduotas elektroninis dokumentas yra pasirašytas tik notaro, tačiau be notarinio veiksmo šalių parašų.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nepriklausomai nuo notarinio veiksmo atlikimo būdo, t. y. ar notarinis veiksmas tvirtinamas fiziškai atvykus į notarų biurą, nuotoliniu ar mišriu būdu, notarai atlikdami notarius veiksmus vadovaujasi tomis pačiomis notarų veiklą reguliuojančiomis nuostatomis ir teisės aktais, užtikrina, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Taip pat kiekvienu atveju įsitikina asmens tapatybe, išsiaiškina tikrąją asmens valią, išsiaiškina notarinio veiksmo prasmę ir pasekmes bei atlieka visus kitus reikalingus veiksmus tam, kad nekiltų abejonių notarinio veiksmo autentiškumu.

4. Autentiški dokumentai europos sąjungos teisėje

Siekiant tinkamai suprasti autentiško dokumento reikšmę teisinėje sistemoje, svarbu išanalizuoti Europos Sąjungoje priimtus ir galiojančius reglamentus, kuriuose autentiško dokumento sąvoka yra apibrėžiama Europos Sąjungos mastu ir yra laikoma bendradarbiavimo civilinėse bylose Europos Sąjungoje pagrindu. 2012 m. gruodžio 12 d. Europos

⁴³ Patvirtinta Lietuvos notarų rūmų prezidiumo 2023 m. balandžio 13 d. nutarimu.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos notariato įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 28 (2) straipsnis. *Valstybės žinios*, 1992-10-10, Nr. 28-810.

Parlamento ir Tarybos reglamento (ES) Nr. 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo⁴⁵ 2 straipsnyje nurodyta, kad autentiškas dokumentas, tai kilmės valstybėje narėje oficialiai parengtas arba kaip autentiškas dokumentas užregistruotas dokumentas, kurio autentiškumas: siejamas su parašu bei dokumento turiniu ir buvo nustatytas valdžios institucijos arba kitos tuo tikslu įgaliosios institucijos. Nors minėtame reglamente išskiriami du pagrindiniai kriterijai, tačiau juos galima dar labiau išskaidyti ir išskirti pagrindinius tris autentiško dokumento požymius: (i) dokumento parašas, kuris leidžia nustatyti dokumentą pasirašiusįjį asmenį, kuris ne tik patvirtina tapatybę, tačiau patvirtinta ir (ii) dokumento turinį, tokiu būdu susiedamas save tiek su dokumento turiniu, tiek ir išreiškdamas savo sutikimą dėl paties turinio bei (iii) valstybės įgaliosios institucijos patvirtinimas, kuris nurodo, kad tik tokią teisę ar įgaliojimus turintys asmenys gali sukurti autentišką dokumentą. Analizuojant aukščiau minėtus kriterijus galima daryti išvadą, kad tik minėtus elementus atitinkantis dokumentas gali būti laikomas autentišku, o tokio dokumento patvirtinimas valstybės įgaliojoto asmens – notaro, leidžia neabejoti tokio dokumento autentiškumu.

2012 m. liepos 4 d Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (ES) Nr. 650/2012 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų paveldėjimo klausimais pripažinimo ir vykdymo bei autentiškų dokumentų paveldėjimo klausimais priėmimo ir vykdymo bei dėl Europos paveldėjimo pažymėjimo sukūrimo nurodoma kaip turėtų būti suprantamas autentiško dokumento „autentiškumas“ – tai turėtų būti savarankiška koncepcija, kuri apimtų tokius elementus kaip dokumento tikrumas, dokumento oficialūs rekvizitai, dokumentą sudarančios institucijos įgaliojimai ir procedūra, kurią taikant sudaromas dokumentas. Ji taip pat turėtų apimti faktinius elementus, kuriuos atitinkama institucija užfiksuoja autentiškame dokumente, pavyzdžiui, tai, kad nurodytos šalys nurodytą datą atvyko į tą instituciją ir kad jos padarė nurodytus pareiškimus. Šalis, norinti užginčyti autentiško dokumento autentiškumą, turėtų tai padaryti autentiško dokumento kilmės valstybės narės kompetentingame teisme pagal tos valstybės narės teisę.⁴⁶ Minėtame reglamente pristatytas Europos paveldėjimo pažymėjimas itin palengvina tiek įpėdiniams, tiek ir notarams paveldėjimo procesą, nes pateikti duomenys jame yra pripažįstami visose ES šalyse ir tam nereikia atlikti jokių papildomų procedūrų.

Išskirtinas yra autentiško dokumento platus panaudojimas ir galiojimas kitose valstybėse narėse, kadangi minėto reglamento (Nr. 1215/2012) 58 straipsnyje nurodoma: „Autentiškas dokumentas, kuris yra vykdytinas kilmės valstybėje narėje, yra vykdytinas kitose valstybėse narėse, nereikalaujant jokios vykdytinumo deklaracijos. Autentiškas dokumentas gali būti nevykdomas tik tokiu atveju, jeigu jo vykdymas akivaizdžiai prieštarauja valstybės narės, į kurią kreipiamasi, viešajai tvarkai (*ordre public*). Pateiktas autentiškas dokumentas turi atitikti sąlygas, būtinas jo autentiškumui patvirtinti kilmės vals-

⁴⁵ 2012 m. gruodžio 12 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo.

⁴⁶ 2012 m. liepos 4 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 650/2012 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų paveldėjimo klausimais pripažinimo ir vykdymo bei autentiškų dokumentų paveldėjimo klausimais priėmimo ir vykdymo bei dėl Europos paveldėjimo pažymėjimo sukūrimo.

tybėje narėje.⁴⁷ Taigi autentiški dokumentai tiek valstybėje, kurioje buvo išduoti, tiek ir kitoje valstybėje narėje turi tokią pačią galią, tačiau nustatant tai, turi būti atsižvelgiama ne tik į dokumento kilmės valstybės teisę, tačiau ir į teisę tos valstybės, kurioje dokumentas bus panaudojamas. Kitaip tariant, valstybės narės kompetencija nustatyti autentiškumo reikalavimo kriterijus išlieka ir gali būti tapatinama tik tiek, kiek neprieštaruja jos pačios teisei, tačiau atitikimas standartinių kriterijų leidžia tokiems dokumentams cirkuluoti tarpvalstybiniu lygiu ir nereikalauja jokių papildomų procesų tam, kad jie galėtų būti panaudojami.

Nagrinėjant autentiškų dokumentų sampratą Europos Sąjungos teisėje matyti, kad dokumento autentiškumas yra sietinas su formaliais dokumento reikalavimais, reikalavimus atitinkančiu turiniu ir įgaliojimus turinčios institucijos patvirtinimu. Autentiški dokumentai yra itin reikšmingi, nes jie padeda užtikrinti, kad Europos Sąjungos teisinė sistema būtų veiksminga ir aiški, o dokumentų panaudojimas ir procesiniai veiksmai valstybėse narėse būtų supaprastinti. Tai ypač aktualu paveldėjimo bylose notarui išduodant Europos paveldėjimo pažymėjus, kurie palengvina įpėdiniams paveldėjimo procesus kitose Europos Sąjungos valstybėse.

Išvados

1. Notarine tvarka patvirtintiems dokumentams būdinga bendra dokumentų požymių visuma: patikimumas, vientisumas, tinkamumas naudoti ir autentiškumas;
2. Notaro patvirtintiems dokumentams ypatingą patikimumo ir autentiškumo statusą lemia griežti notaro profesinei veiklai keliami reikalavimai ir griežtai reglamentuota notarinių veiksmų atlikimo tvarka;
3. Notarine tvarka patvirtinti elektroniniai dokumentai (nuotoliniu ar mišriu būdu) laikomi autentiškais.
4. Notarų patvirtinti elektroniniai dokumentai, pasirašyti elektroniniais parašais, turi tokią pačią teisinę galią kaip ir popieriniai dokumentai, pasirašyti fiziniiais parašais;
5. Autentiškas dokumentas, kuris yra vykdytinas kilmės valstybėje, yra vykdytinas ir kitose ES valstybėse narėse, jei neprieštaruja valstybės narės, kurioje bus naudojamas, įstatymams;
6. Autentiški dokumentai užtikrina ES teisės veiksmingumą ir aiškumą.

⁴⁷ 2012 m. gruodžio 12 d. Tarybos reglamentas (EB) 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo.

Palikimo atsisakymas

Kristina SOPROMADZE

Vilkaviškio raj.
1-ojo notaro biuro notarė

Įvadas

Kartų kaita yra natūralus dalykas. Jau seniausių laikų teisė kartu su turtinių teisių perėjimu numatė mirusiojo teisių ir pareigų, kylančių iš sakralinės teisės, perėjimą įpėdiniams. Ir tik vėlesnio laikmečio teisė į paveldėjimą ima žiūrėti kaip į turtinių mirusiojo teisių ir pareigų perėjimą įpėdiniams. Susiformavęs požiūris, kad asmenybė išlieka savo palikuo-nyse, tapo romėnų paveldėjimo teisės atrama¹. Taigi, didesnio ar mažesnio turto paveldėjimo klausimai buvo ir yra svarbūs kiekvienam fiziniam asmeniui. Žmogui mirus, svarbu, kam atitenka mirusiojo turtas, turtinės teisės, pareigos ir kai kurios asmeninės neturtinės teisės. Santykius, atsirandančius mirus fiziniam asmeniui, reglamentuoja paveldėjimo teisė. Paveldėjimas yra vienas iš nuosavybės įgijimo būdų, todėl šie teisiniai santykiai yra susiję su daugelio asmenų turtiniais interesais: tiek mirusio asmens įpėdinių, tiek kitų, susijusių su mirusiuoju ar įpėdiniais, asmenų, pavyzdžiui, kreditorių ar skolininkų.

¹ Nekrošius, I., Nekrošius, V., Vėlyvis, S. (1999). *Romėnų teisė. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, p.179.

Atsiradus teisei paveldėti, įpėdinis savo valią turi išreikšti aiškiai ir nedviprasmiškai, atlikdamas tam tikrus konkrečius veiksmus, t. y. priimdamas palikimą, atsisakydamas priimti arba nepriimti palikimo. Palikimo priėmimas tam tikrais atvejais įpėdiniams gali sukelti įvairių nenumatytų problemų, nes su palikimu gali būti paveldimos ir palikėjo skolos, todėl įpėdinis turi teisę nuspręsti, jog jam yra nenaudinga priimti palikimą ir tiesiog jo atsisakyti. Taigi, šiame straipsnyje ir bus analizuojamas palikimo atsisakymo institutas. Palikimo atsisakymas yra vienašalis sandoris, nes tai sąmoningas laisva valia atliekamas asmens veiksmas, kuriuo siekiama konkretaus teisinio rezultato – panaikinti atsiradusią teisę paveldėti ir pareigas, kylančias iš jos². Palikimo atsisakymas, kaip ir jo priėmimas, yra besąlyginio, neatšaukiamo pobūdžio ir reiškia šios teisės pasibaigimą tam įpėdiniui be šios teisės transformacijos į kitą teisę³. Todėl asmuo, įgyvendindamas šią savo subjektinę teisę, turi veikti atidžiai ir rūpestingai, o nesilaikydamas nurodytų reikalavimų privalo prisiimti galinčius kilti neigiamus padarinius. Priežastys palikimo atsisakymo sandoriui sudaryti gali būti įvairios – manymas, kad turto apskritai nėra, susitarimas, kad turtą paveldės kiti giminaičiai, siekis išvengti skolų išieškojimo ir t. t. Tačiau teisė atsisakyti palikimo nėra absoliuti, pavyzdžiui, ne visais atvejais galima atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu arba tais atvejais, kai priimti palikimą atsisako nepilnamečio vaiko skolininkas, kaip asmuo, turintis teikti jam išlaikymą⁴.

Lietuvos Respublikos civiliname kodekse (toliau – CK) numatyta, kad palikimo atsisakymas turi tas pačias pasekmes kaip ir palikimo nepriėmimas⁵, dėl to šiame straipsnyje bus aptariamasis ne tik palikimo atsisakymo, bet ir palikimo nepriėmimo institutas, bei analizuojamos palikimo atsisakymo ir palikimo nepriėmimo pasekmės. Taip pat analizuojama teismų praktika, susijusi su teismo leidimo atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu išdavimu. Galiausiai, bus aptartos palikimo atsisakymo nuginkėjimo galimybės, taip pat kreditorių teisių gynimas, kai atsisakymas nuo palikimo pažeidžia jų interesus.

Palikimo atsisakymas

Palikimo atsisakymas sudaromas vienasmeniu valios išreiškimu ir sukelia tam tikrus teisinius padarinius, o jo turinį sudaro asmens apsisprendimas atsisakyti įgyti nuosavybės

² Valaitienė, J., (2015). *Ar Lietuvoje pakankamas teisinis reglamentavimas, įgyvendinant asmenų turtinius interesus paveldėjimo teisiniuose santykiuose?* [Magistro baigiamasis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas], p. 24. Prieiga per internetą <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/2f4e4f53-a538-416e-9f55-c7045cb592cc/content> (žiūrėta 2024-07-18).

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-12/2007.

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus apžvalga „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“ // Teismų praktika, 2011, Nr. 35, p. 16.

⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 5.60 straipsnio 2 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

teisę į palikimą. Įstatymų leidėjas palikėjo teisių ir pareigų perkėlimą sieja su paties įpėdinio valia šias teises priimti ar nuo jų atsisakyti⁶.

Palikimo atsisakymas buvo žinomas romėnų teisėje, tačiau jis nebuvo absoliutus. Senovės Romos teisėje buvo žinomos dvi įpėdinių rūšys. M. Jonaitis yra nurodęs, kad „tai namų įpėdiniai, arba kitaip tariant, įpėdiniai, privalantys priimti palikimą (*heredes domestici et heredes necessarii*), bei pašaliniai, arba svetimieji įpėdiniai (*heredes extranei*)“⁷. Namų įpėdiniams, kurie buvo šeimos galvos valdžioje (*in potestate*) (pvz., žmona, vaikai, įvaikiai), kito pasirinkimo, kaip tik priimti palikimą nebuvo, nes jie neturėjo teisės atsisakyti priimti šeimos galvos palikimo. M. Jonaitis rašo, kad „pasak Justiniano „Institucijų“: *Omnimodo, sive velint, sive nolint, tam ab intestato quam ex testamento heredes fiunt*, t. y. „įpėdiniais jie tapdavo bet kuriuo atveju: tiek jiems to norint, tiek ir nenorint, tiek nesant testamentu, tiek ir pagal testamentą“⁸. Antros rūšies, t. y. pašaliniai arba svetimieji įpėdiniai (*heredes extranei*) galėjo laisvai apsispręsti priimti palikimą arba jo atsisakyti. Teisė atsisakyti palikimo buvo reikšminga tuo atžvilgiu, kai paveldimo turto aktyvas buvęs mažesnis nei pasyvas⁹. S. Vėlyvis nurodo, kad „svarbiausi paveldėjimo teisės institutai, sąvokos, sukurti romėnų teisininkų, buvo pritaikyti vėlesnių laikų teisei ir tapo šiuolaikinės paveldėjimo teisės pagrindu“¹⁰.

Kaip pašaliniai arba svetimieji įpėdiniai romėnų teisėje, turėję galimybę pasirinkti priimti palikimą ar jo atsisakyti, taip ir CK 5.50 ir 5.60 straipsniai bei bendrasis privatinės teisės autonomijos principas suponuoja, kad įpėdinis, disponuodamas savo civilinėmis teisėmis, turi teisę laisva valia nuspręsti, ar atsiradusį palikimą priimti, ar jo atsisakyti. CK 5.60 straipsnyje nurodoma, kad atsisakyti palikimo galima per 3 mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos, paduodant pareiškimą palikimo atsiradimo vietos notarui, t. y. šis trijų mėnesių terminas yra naikinamasis¹¹, kuriam pasibaigus atsiranda tam tikros įstatyme numatytos pasekmės. Palikimo atsisakymui yra numatyti apribojimai, analogiškai palikimo priėmimui – negalima atsisakyti su sąlygomis ir išlygomis arba dalies palikimo¹². Remiantis 1964 m. Civilinio kodekso¹³ 591 straipsniu, palikimo buvo galima atsisakyti konkretaus įpėdinio naudai arba nenurodant, kieno naudai palikimo atsisakoma¹⁴. Šiuo metu galiojančios teisės normos numato, jog negalima atsisakyti palikimo kieno nors

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-7/2001.

⁷ Jonaitis, M. (2014). *Romėnų privatinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 269.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, p. 270.

¹⁰ Vėlyvis, S. (1999). Paveldėjimo teisė. In Nekrošius, I., Nekrošius, V., Vėlyvis, S. *Romėnų teisė. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, p.181.

¹¹ Svirbutienė, D. (2007). *Palikimo priėmimo būdai: teoriniai ir praktiniai aspektai*. In Lietuvos notarų rūmai // Notariatas, Nr. 1, p. 13.

¹² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 5.60 straipsnio 1 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹³ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio kodekso 591 straipsnis. *Valstybės žinios*, 1964, Nr. 19-138.

¹⁴ *Ibid.*

naudai¹⁵. Jeigu niekas iš testamentinių įpėdinių nepriima palikimo, tai paveldėjimo teisė pereina įstatyminiams įpėdiniams¹⁶. Jeigu niekas iš įstatyminių įpėdinių nepriima palikimo arba jo atsisako, tai palikimas atitenka valstybei¹⁷.

Skirtingai nuo palikimo priėmimo instituto, kurį galima įgyvendinti trimis būdais, palikimo atsisakymas įmanomas tik viena forma, ir jame svarbiausias vaidmuo tenka notarui. CK 5.60 straipsnio 3 dalis nustato, kad įpėdinis atsisako palikimo paduodamas pareiškimą palikimo atsiradimo vietos notarui. Taip pat CK 5.51 straipsnio 2 dalis numato, kad įpėdinis, pradėjęs faktiškai valdyti paveldimą turtą, turi teisę atsisakyti palikimo, bet tą jis gali padaryti vienintele forma – paduodamas pareiškimą notarui. Taigi įstatymas nustato konkrečią formą, kuria turi būti įformintas palikimo atsisakymo sandoris. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktikoje nurodyta, kad „pačiam palikimo atsisakymui, kaip vienašaliam sandoriui, privaloma notarinė forma nėra numatyta. Įpėdinis apie savo valią atsisakyti palikimo gali pareikšti bet kuriam notarui ar jo funkcijas atliekančiam asmeniui, t. y. sudaryti šį sandorį pas bet kurį notarą, sudaryti jį paprasta rašytine forma ir asmeniškai pateikti notarui, tvarkančiam paveldėjimo bylą, taip pat jis gali pasinaudoti teise sudaryti šį sandorį per atstovą“¹⁸. Įpėdinis, raštu išreiškęs savo valią apie palikimo atsisakymą, tačiau apie šią valią neinformavęs notaro, nelaikomas palikimo atsisakiusiu. Kita vertus, jei įpėdinis savo valią atsisakyti palikimo praneš notarui žodžiu, tačiau atsisakys ją įforminti raštu, jis taip pat nebus laikomas atsisakiusiu palikimo. Šiuo atveju jis bus laikomas nepriėmusiu palikimo. „Abu palikimo atsisakymo sandorio formos komponentai / dalys – rašytinis pareiškimas ir faktinis jo pateikimas notarui – yra būtina palikimo atsisakymo tinkamo įforminimo sąlyga“¹⁹. Asmuo turi dvi galimybes palikimo nepriimti: atsisakyti palikimo, paduodamas pareiškimą palikimo atsiradimo notarui, arba neatlikti jokių palikimo priėmimo veiksmų ir nesikreipti į teismą dėl termino priimti palikimą atnaujinimo vėliau. Tiek teismų²⁰, tiek ir notarinėje praktikoje²¹ pripažįstama, kad šis sandoris negalėtų būti sudarytas konkludentiniais veiksmais.

Įstatyme numatyta, kad palikimo nepriėmimas ir atsisakymas turi tas pačias teises pasekmes²². LAT savo praktikoje yra nurodęs skirtumus tarp palikimo nepriėmimo ir atsisakymo: „palikimo atsisakymas reiškia paveldėjimo teisės pasibaigimą tam įpėdiniui be

¹⁵ Vileita, A. (2003). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė*. Vilnius: Justitia, Nr. 6 (48), p. 27.

¹⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 5.61 straipsnio 1 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁷ *Ibid.*, 5.62 straipsnio 1 dalies 3 punktas.

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-47/2009.

¹⁹ Majūtė, V. (2018). *Palikimo atsisakymas ir nepriėmimas*. In Augytė-Kamarauskienė, L., et. al. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius: VšĮ studija „Versus“, p. 317.

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-687-690/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-165-313/2019.

²¹ Augytė-Kamarauskienė, L., et. al., *op. cit.*, p. 316.

²² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 5.60 straipsnio 2 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

šios teisės transformacijos į kitą teisę. Atsisakydamas priimti palikimą įpėdinis išreiškia savo valią ir taip įgyvendina atsiradusią teisę paveldėti. Tokiu atveju šio asmens teisės priimti palikimą neperima jo įpėdiniai, kaip, pavyzdžiui, paveldėjimo transmisijos atveju, kai įpėdinis miršta, nespėjęs išreikšti valios dėl palikimo priėmimo (CK 5.58 straipsnis), arba paveldėjimo atstovavimo atveju, kai įpėdinis miršta iki palikimo atsiradimo, t. y. miršta pirmiau už palikėją (CK 5.12 straipsnis)²³. A. Dambrauskaitė taip pat įžvelgė tam tikrus skirtumus tarp atsisakymo nuo palikimo ir palikimo nepriėmimo, nurodydama, kad, visų pirma, atsisakymas nuo palikimo yra vienašalis sandoris, kuris išreiškiamas aktyviais asmens veiksmais. O palikimo nepriėmimas yra pasyvus įpėdinio elgesys arba tylėjimas. Antra, skiriasi ir tam tikros pasekmės. Palikimo atsisakymo pasekmė yra ta, kad nepaveldi ne tik atsisakiusysis, bet negalima ir paveldėjimo transmisija, ir paveldėjimas atstovavimo teise. Palikimo nepriėmimo pasekmė – kad galima paveldėjimo transmisija ir paveldėjimas atstovavimo teise²⁴. LAT pažymėjo, kad „įstatymo nustatytu terminu nepriėmus palikimo, nesikreipus į teismą dėl termino palikimui priimti atnaujinimo, t. y. neišreikšus valios priimti palikimą, laikytina, kad įpėdinio neįgyvendinta paveldėjimo teisė pasibaigė“²⁵. Palikimo atsisakymas atima iš įpėdinio galimybę vėliau pasinaudoti savo subjektine teise į palikimą ir šio asmens teisės priimti palikimą neperima jo įpėdiniai.

Palikimo nepriėmimas yra platesnė sąvoka ir skiriasi nuo palikimo atsisakymo tuo, kad atsisakyti palikimo reikia aiškiai išreikšiant asmens valią pareiškimo padavimu notariui. O palikimo nepriėmimo valios išraiškos forma imperatyviai nėra numatyta įstatymo, tačiau jis yra išreiškiamas tylėjimu. Abiem atvejais atsiranda tie patys palikimo nepriėmimo teisiniai padariniai – įpėdinių neįgyvendinta paveldėjimo teisė yra pasibaigusi²⁶. Kaip jau buvo minėta, svarbiausias vaidmuo tvirtinant palikimo atsisakymo sandorį tenka notariui. Tam, kad asmeniui būtų išaiškinta atliekamo veiksmo prasmė ir teisinės pasekmės, įstatyme įtvirtinta, kad įpėdinis atsisako palikimo paduodamas pareiškimą palikimo atsiradimo vietos notariui, o šis privalo išaiškinti, kad pagal Lietuvoje galiojančius įstatymus, palikimo atsisakęs įpėdinis vėliau savo valios jau negali pakeisti ir savo atsisakymą atšaukti. Palikimo atsisakymo sandoris gali būti tik pripažintas negaliojančiu teismo tvarka bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais.

Atsisakymas priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu

Net ir būdamas lygiateisiu nuosavybės teisinių santykių subjektu, nepilnametis negali savarankiškai visa apimtimi įgyvendinti savo teisių bei pareigų, susijusių su jam nuosavybės teise priklausančiu turtu – dažniausiai jas įgyvendina per savo atstovus pagal įsta-

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-12/2007.

²⁴ Dambrauskaitė, A. (2008). *Vienašaliai sandoriai paveldėjimo teisėje: valios išreikšimo forma ir teisinės pasekmės*. Jurisprudencija, 2(104), p. 77, 81.

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-273/2014.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-273/2014.

tymą. Nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sandorius sudaro, turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą²⁷. CK 3.188 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtinta nuostata, jog tėvai turi gauti išankstinį teismo leidimą savo nepilnamečių vaikų vardu tiek priimti, tiek atsisakyti priimti palikimą. Pagal LAT formuojamą praktiką CK 3.188 straipsnyje įtvirtintos teisės normos nedaro išimčių dėl dalinio veiksnio nepilnamečių²⁸. Vadinasi, CK 3.188 straipsnio 1 dalies 2 punktas vertintinas kaip *lex specialis* CK 2.8 straipsnio 1 dalies atžvilgiu²⁹. Analizuojant nepilnamečių turtinių interesų apsaugos klausimus, būtina vadovautis pamatiniu vaiko teisių apsaugos principu – vaiko interesų viršenybės principu³⁰. Prioritetinė vaiko teisių ir interesų apsauga įtvirtinta CK 3.3 straipsnio nuostatoje, o paveldėjimo teisiniuose santykiuose šis principas pasireiškia, nustatant imperatyvų draudimą vaiko tėvams priimti ar atsisakyti priimti palikimą savo nepilnamečių vaikų vardu be išankstinio teismo leidimo, išskyrus kai sandoris sudaromas notarine forma³¹. Paveldėjimo teisiniuose santykiuose didelis vaidmuo tenka notarui, kaip valstybės įgaliotam asmeniui. Visais atvejais, kai į notarą kreipiasi asmuo dėl paveldėjimo, notaras, nepriklausomai nuo paveldėjimo būdo, turi patikrinti, ar nėra nepilnamečių įpėdinių, t. y. nustatyti, ar nėra įmanomas paveldėjimas transmisijos bei atstovavimo būdu (paveldėjimo pagal įstatymą atveju), ar nėra nepilnamečių, kuriems įstatymas nustato teisę į privalomąją palikimo dalį (paveldėjimo pagal testamentą atveju)³².

Pagal iki 2022 m. gruodžio 31 d. galiojusias CK 3.188 straipsnio nuostatas, tėvams norint priimti ar atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu arba duoti sutikimą nepilnamečiui vaikui atsisakyti palikimo, visais atvejais buvo būtinas teismo leidimas. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso³³ (toliau – CPK) 582 straipsnio 7 dalyje nustatyta, kad su vaiko teisėmis susijusį ar leidimo išdavimo klausimą teismas turi spęsti atsižvelgdamas išimtinai į vaiko interesus. Todėl susiformavo teismų praktika šiuo klausimu, kuri yra svarbi ir notarams, kadangi nuo 2023 m. sausio 1 d. įsigaliojus CK 3.188 straipsnio pakeitimams, šios teismo funkcijos perduotos jiems.

Pirmosios instancijos teismų nutartyse, sprendžiant klausimą dėl leidimo atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu, buvo pateikiami argumentai, pagrindžiantys išvadą, kad palikimo atsisakymas nepažeis vaikų interesų, tačiau buvo ir tokių praktikos atvejų, kuomet pateikti argumentai nebuvo pakankami minėti išvadai padaryti. Kaip

²⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 2.8 straipsnio 1 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus apžvalga „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“ // Teismų praktika, 2011, Nr. 35, p. 4.

²⁹ Lietuvos notarų rūmai // Notariatas, 2007, Nr. 1, p. 14.

³⁰ 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 straipsnis. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

³¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 3.188 straipsnio 1 dalies 2 punktas, 5 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus apžvalga „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“ // Teismų praktika, 2011, Nr. 35, p. 5.

³³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 582 straipsnio 7 dalis. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

vienas iš argumentų teismų nutartyse leidžiant atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu, buvo nurodomas faktas, kad nepilnamečiai vaikai yra materialiai aprūpinti. Pavyzdžiui teismas nurodė, kad duktė yra visiškai išlaikoma savo motinos, todėl nusprendė, kad palikimo priėmimo atsisakymas nepažeis nepilnamečio vaiko teisių ir interesų³⁴. Teismas, šioje byloje vadovaudamasis vieninteliu argumentu, kad dukterį išlaiko jos motina, leido atsisakyti priimti palikimą 28 objektams, kurių didžioji dalis – nekilnojamasis turtas (gyvenamasis namas, svirnas, garažas, tvartas, žemės sklypas ir kt.). Kitoje byloje teismas konstatavo, kad pareiškėjai pagrįstai mano, jog palikimą turėtų priimti mirusiojo sutuoktinė, o atsisakius priimti palikimą dukterų vardu jų interesai nebus pažeisti, nes jos yra materialiai aprūpintos, be to, paveldimo turto dalis nėra didelė³⁵, tačiau nenurodė, koks turtas yra paveldimas. Kėdainių rajono apylinkės teismas vaiko interesų apsaugą grindė jo turto naudojimu šeimos interesais: paveldėtas turtas bus naudojamas visos šeimos poreikiams, dukters interesai nebus pažeisti^{36, 37}. Trečioji teismo argumentų grupė susijusi su nepilnamečių subjektiškumo stoka arba pačių jų noru atsisakyti palikimo. Pavyzdžiui, Kėdainių rajono apylinkės teismas, leisdamas atsisakyti gyvenamojo namo su priklausiniais bei žemės sklypo, nurodė, kad nepilnametė gyvena kartu su motina ir yra jos išlaikoma, savarankiškai valdyti turto negali, todėl priklausančio palikimo po jos tėvo mirties priėmimo atsisakymas nepažeis jos interesų³⁸. Ketvirtoji argumentų grupė, susijusi su paveldimo turto verte, ir papildomų veiksmų, reikalingų priėmus palikimą vaiko vardu, našta³⁹. Kitose bylose teismai leido atsisakyti priimti palikimą, nepaisant to, kad yra akivaizdus besikreipiančiojo ir nepilnamečio vaiko interesų konfliktas, t. y. kai vaiko vardu nepriėmus palikimo viską paveldi pareiškėjas. Pavyzdžiui, Šilutės rajono apylinkės teismas byloje konstatavo, kad pareiškėja pagrįstai mano, jog palikimą turėtų priimti ji pati, nes vaiko interesai nebus pažeisti⁴⁰.

Akivaizdu, kad tokie teismų argumentai nėra pakankami išvadai, jog atsisakius palikimo vaiko interesai nebus pažeisti. Visų pirma, tokiais sprendimais paneigiamas vaikų ir tėvų turto atskirumo principas. Kaip yra pažymėjęs LAT, CK 3.161 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad vaikai neturi nuosavybės teisės į tėvų turtą, o tėvai – į vaikų turtą. Nuosavybės teisę į tam tikrą turtą nepilnametis gali įgyti įvairiais būdais: paveldėti, gauti kaip dovaną, darbo užmokestį, stipendiją, išlaikymą, laimėti loterijoje ir kt. CK 3.185 straipsnyje įtvirtintas bendrasis principas – vaikų ir jų tėvų turtas yra atskirti. Tėvai tvarko vaikų turtą uzu-

³⁴ Kauno rajono apylinkės teismo 2008 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. S-2-3200-058/2008.

³⁵ Šilutės rajono apylinkės teismo 2008 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. S2-1462-385/2008.

³⁶ Kėdainių rajono apylinkės teismo 2008 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. S2-2540-336/2008.

³⁷ Šilutės rajono apylinkės teismo 2008 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. S2-893-733/2008. Šioje byloje teismas, nenurodydamas, koks turtas yra paveldimas ir kokia jo vertė, padarė išvadą, kad pareiškėja pagrįstai mano, jog vaiko interesai nebus pažeisti, nes palikto turto vertė nėra didelė, jo priėmimas būtų tik papildomos išlaidos ir rūpesčiai.

³⁸ Kėdainių rajono apylinkės teismo 2008 m. rugpjūčio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. S2-1773-336/2008.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus apžvalga „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“ // Teismų praktika, 2011, Nr. 35, p. 18.

⁴⁰ Šilutės rajono apylinkės teismo 2008 m. liepos 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. S2-1685-204/2008.

frukto teise. Šios teisės turinys kinta priklausomai nuo vaiko amžiaus, nes tik dėl amžiaus ir su juo susijusio veiksnio apribojimo vaikas negali be atstovo pats įgyti, įgyvendinti ar atsisakyti teisių ir pareigų⁴¹. Kadangi vaiko teisių ir teisėtų interesų apsauga yra viešasis interesas, nepilnamečio vaiko tėvai negali nevaržomai atsisakyti palikimo. Pagal įstatymą vaiko išlaikymas yra tėvų pareiga, bet ne pagrindas atsisakyti palikimo vaiko vardu. Faktas, kad vaikas yra išlaikomas ir materialiai aprūpintas, jokiū būdu nesuponuoja išvados, kad šios padėties išsaugojimas nepažeidžia vaiko interesų, kai yra galimybė tą padėtį pagerinti. Dažnu atveju palikimo priėmimas pagerintų jo turtinę padėtį. LAT yra pasakęs jog nepilnamečio asmens nenoras priimti palikimą vertinamas kritiškai, nes būtina nustatyti, ar šis nenoras nepažeidžia paties nepilnamečio vaiko teisių, taip pat ar jam nedaro įtakos tėvai, ypač tada, kai tarp šių asmenų yra interesų konfliktas arba palikimo atsisakantis asmuo yra mažametis. Tokiais atvejais teismas gali konstatuoti, kad vaiko išreikšta nuomonė prieštarauja jo interesams (CK 3.164 straipsnio 1 dalis). Sąvoka „interesų konfliktas“ paveldėjimo teisėje yra platesnė, nei ji apibrėžiama CK 3.135 straipsnyje, nes atstovavimas atsiranda ne sutarties, o įstatymo pagrindu. Atsižvelgiant į CK 3.188 straipsnio 2 dalies nuostatą aiškintina, kad interesų konfliktas paveldėjimo teisiniuose santykiuose atsiranda tada, kai tėvai yra paveldėtojai, ir kartu jie veikia kaip nepilnamečio vaiko, kuris irgi yra paveldėtojas, atstovai⁴².

Kadangi įstatymų leidėjas įgalino notarą savarankiškai užtikrinti tinkamą nepilnamečio vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą paveldėjimo teisiniuose santykiuose, eliminuodamas privalomą teisminę kontrolę, notarui tenka didelė atsakomybė įvertinti, ar atsisakymas priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu nepažeis jo interesų. Notarinėje praktikoje pasitaikantys argumentai, dėl kurių tėvai nori nepilnamečio vaiko vardu atsisakyti palikimo, dažniausiai yra tie patys, kaip ir anksčiau nurodytose apylinkių teismų bylose. Notaras vertindamas, ar tėvai gali atsisakyti priimti savo nepilnamečių vaikų vardu palikimą, vadovaujasi LAT praktika⁴³, kadangi ji yra orientuota į palikimo vaiko vardu priėmimą, o ne atsisakymą nuo palikimo. Pažymėtina, kad atsisakyti palikimo nepilnamečių vaikų vardu galima tik išimtiniais atvejais, kai paveldimo turto balansas yra neigiamas, t. y. skoliniai įsipareigojimai yra didesni už turto vertę, arba konkretus turto paveldėjimas galėtų kitaip pažeisti vaiko interesus. Notarui svarbu nustatyti, kokiais atvejais ir kokiems pagrindams esant palikimo atsisakymas nepažeidžia nepilnamečio vaiko teisių ir teisėtų interesų, ar nėra interesų konflikto tarp nepilnamečio vaiko ir jo tėvų, taip pat ar paties nepilnamečio vaiko nenoras priimti palikimą nepažeidžia jo paties teisių ar jam nedaro įtakos tėvai, ypač tada, kai tarp šių asmenų yra interesų konfliktas arba palikimo atsisakantis asmuo yra mažametis.

41 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-618/2004.

42 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus apžvalga „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“ // Teismų praktika, 2011, Nr. 35, p. 17.

43 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-403-687/2015.

Palikimo atsisakymo atšaukimas

Teorijoje yra įvairių nuomonių dėl palikimo atsisakymo atšaukimo. Vieni autoriai teigia, kad atsisakymas nuo palikimo yra vienašalis sandoris ir jį galima atšaukti, kaip ir kitus vienašalius sandorius, ir nėra įstatymo, kuris draudžia atšaukti pareiškimą dėl palikimo atsisakymo. Kiti, kaip pavyzdžiui, A. Vileita, nurodo, kad palikimo atsisakymas ar priėmimas yra galutiniai ir juos galima nugincyti tik teismo tvarka⁴⁴. Nors autorių pozicijos dėl palikimo atsisakymo atšaukimo galimybės skiriasi, tačiau visi sutaria, kad jeigu vienašalis sandoris jau pradėtas vykdyti arba įvykdytas, t. y. sukelia teises pasekmes kitiems asmenims (kitiems įpėdiniams, priėmusiems palikimą), jo atšaukti negalima, o tik nugincyti bendrais sandorio negaliojimo pagrindais teisme⁴⁵. LAT praktikoje dėl vienašalių sandorių panaikinimo galimybės taip pat nurodoma, kad „vienašalio sandorio pagrindu teisės ir pareigos gali atsirasti ne tik sandorį sudariusiems asmenims, bet ir tretiesiems asmenims (CK 40 str). Tokiu atveju sandorį sudaręs asmuo nebegali jo vienašališkai panaikinti ar atšaukti, o gali tik jį ginčyti, įrodydamas, kad sandoris negalioja“⁴⁶. A. Dambrauskaitė analizuodama palikimo atsisakymo atšaukimo galimybes vadovaujasi kita LAT praktika, kurioje nurodoma, kad galima atšaukti vienašalį sandorį, jeigu jis nėra sukėlęs teisinių pasekmių tretiesiems asmenims, ir siūlo žengti dar toliau, bei leisti atšaukti palikimo atsisakymą, net ir atsiradus palikimo atsisakymo pasekmėms, t. y. kai palikimą priėmę įpėdiniai sutinka, kad palikimo atsisakęs įpėdinis galėtų atšaukti savo atsisakymą ir paveldėti drauge su kitais įpėdiniais, bei nurodė, kad CK reikėtų įtvirtinti tokio atšaukimo sąlygas, kurios leis užtikrinti įpėdinių, priėmusių palikimą vietoj atsisakiusiojo, teisėtus lūkesčius bei jų apsaugą, ir civilinės apyvartos stabilumą bei patikimumą⁴⁷. Autorės nuomone, ši A. Dambrauskaitės pozicija ydinga, kadangi kaip tik civilinė apyvarta būtų destabilizuota, jei atsisakęs palikimo įpėdinis po tam tikro laiko vienašaliais veiksmais atšauktų savo atsisakymą nuo palikimo, taip pažeisdamas teisėtų lūkesčių principą palikimą priėmusių įpėdinių atžvilgiu, nepriklausomai nuo jų valios duoti sutikimą, kad palikimo atsisakęs įpėdinis galėtų atšaukti savo atsisakymą, nes gali pasitaikyti atvejų, kad palikimą priėmę įpėdiniai sutiks, jog palikimo atsisakęs įpėdinis atšauktų savo valią tik dėl to, kad išvengtų tarpusavio nesantaikos ateityje.

Nesant konkrečios teisės normos, kuri reglamentuotų galimybę atšaukti palikimo atsisakymo sandorį, vadovaujamosi LAT suformuota praktika, kad palikimo atsisakymas, kaip ir jo priėmimas, taip pat yra besąlyginio, neatšaukiamo pobūdžio ir reiškia šios teisės pasibaigimą tam įpėdiniui be šios teisės transformacijos į kitą teisę⁴⁸, tačiau atsisakymo nuo palikimo sandoris irgi gali būti ginčijamas taikant bendrąsias sandorių nugincyti-

⁴⁴ Dambrauskaitė, A., *op. cit.*, p. 78–79.

⁴⁵ Dambrauskaitė, A., *op. cit.*, p. 79.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-343.

⁴⁷ Dambrauskaitė, A., *op. cit.*, p. 79.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-12/2007.

jimo taisykles, o jo nugincijimas sukelia sandorio negaliojimo pasekmes⁴⁹. Kadangi LAT praktika yra teisės šaltinis, rėmimasis ja asmenims suteikia pagrįstas viltis, jog situacija, kuri buvo išspręsta teismo vienaip, bus lygiai taip pat išspręsta susidūrus su tokia situacija ir vėliau, tai užtikrina pasitikėjimą, stabilumą ir saugumą civilinėje apyvartoje bei įpareigoja asmenis prieš atliekant bet kokią veiksmą apsvarstyti galimus tokio veiksmo teisinius padarinius.

Palikimo atsisakymo nugincijimas

Vienintelis kelias panaikinti sudarytą vienašalį palikimo atsisakymo sandorį – tai teisė jį nugincyti teisme. Atsisakymą nuo palikimo ginčijantis asmuo siekia atgauti savo palikimo dalį ir tam turi nugincyti palikimą priėmusio asmens paveldėjimo teisę. Nugincijus palikimo atsisakymą, atsiranda CK 5.9 straipsnyje nustatytos paveldėjimo teisės nugincijimo pasekmės: asmuo, kurio teisė nugincyta, laikomas palikimo nepriėmusiu, o teisė nugincijęs įpėdinis – priėmusiu palikimą ir įgijusiu nuosavybės teisę į paveldėtą turtą. Pagal LAT praktiką, įpėdinio, ginčijančio palikimo atsisakymą, teisės į palikimą gali būti įgyvendintos tik nugincijus kitų įpėdinių palikimo priėmimą⁵⁰. Asmuo, kurio paveldėjimo teisė į palikimą nugincyta, privalo grąžinti valdytą palikimo dalį kaip turtą, kurio įgijimo pagrindas išnyko (CK 6.237 straipsnio 2 dalis)⁵¹.

Tuo atveju, kai yra daugiau tos pačios eilės įpėdinių pagal įstatymą arba įpėdinių pagal testamentą, priėmusių palikimą, asmuo, norintis panaikinti palikimo atsisakymo sandorį, teisme turi reikšti reikalavimą tik dėl palikimo atsisakymo nugincijimo. Patenkinus ieškinio reikalavimą ir įsigaliojus tokiam teismo sprendimui, įpėdinis bus laikomas priėmusiu palikimą nuo palikimo atsiradimo momento ir paveldės priklausančią palikimo dalį kartu su kitais priėmusiais palikimą įpėdiniais. Tačiau, jeigu jau yra išduotas paveldėjimo teisės liudijimas kitiems turintiems teisę paveldėti įpėdiniais (pagal įstatymą ir / arba pagal testamentą) arba palikimo perėjimo valstybei liudijimas, teisme turi būti reiškiamas ir antras reikalavimas dėl paveldėjimo teisės liudijimo (dalies) panaikinimo, nes nugincijus palikimo atsisakymą ir panaikinus paveldėjimo teisės liudijimą, kaip to pasekmė turi būti išduodamas naujas paveldėjimo teisės liudijimas, kuris savo teisine reikšme yra tik įpėdinio turimas teises įforminantis dokumentas, nekeičiantis nei teisių į paveldėtą turtą atsiradimo momento, nei šių teisių apimtį.

Pažymėtina, jog CK įtvirtinti sandorių negaliojimo pagrindai nėra siejami su tam tikra sandorių (pvz., tik dvišaliai sandoriai) rūšimi, todėl ir vienašaliai sandoriai taip pat gali būti ginčijami, esant atitinkamam sandorio negaliojimo pagrindui⁵². Pavyzdžiui, įpėdinis gali įrodinėti, kad jis atsisakė palikimo dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-206/2009.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-206/2009.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-546-915/2015.

realaus grasinimo, dėl suklydimo, šio sandorio metu jis negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti ir panašiai⁵³.

CK nustato, kad fizinio asmens, kuris, nors ir būdamas veiksnus, sandorio metu buvo tokios būsenos, kad negalėjo suprasti savo veiksmų ar jų valdyti, sudarytas sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu⁵⁴. Spręsdamas dėl tokiu pagrindu pareikšto reikalavimo pagrįstumo (sandorio negaliojimo) teismas privalo išaiškinti, ar asmuo, sudarydamas sandorį, dėl tam tikrų priežasčių (ligos, stresinės situacijos, alkoholio, psichotropinių ar kitokių medžiagų veiksmų poveikio) buvo tokios sveikatos, psichikos būklės, kad nesu-prato, kokį sandorį sudaro. LAT teismas yra nurodęs, kad teismai, nagrinėdami ieškinį dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, kai sandorį sudarė fizinis asmuo, negalėjęs suprasti savo veiksmų reikšmės, turi atsižvelgti į duomenis apie šio asmens būseną sandorio su-darymo metu ir sudaryto sandorio turinį (sandorio naudingumą ar žalingumą, pagrįstu-mą ir kt.)⁵⁵. Tačiau teismų praktikos, pagal ieškovų ieškinius dėl palikimo atsisakymo pri-pažinimo negaliojančiu CK 1.89 straipsnio pagrindu nėra, o tai leidžia daryti išvadą, kad notarai tvirtindami atsisakymo nuo palikimo sandorius tinkamai įvertina kliento faktinę psichinę būseną sandorio sudarymo metu.

Teisės doktrinoje suklydimas aiškinamas kaip neteisingas sudaromo sandorio asme-ninis suvokimas, nesvarbu, kaip elgiasi kiti asmenys. Todėl, jei asmuo neteisingai suvokia savo sudaromo sandorio aplinkybes ir padarinius dėl kitų asmenų veiksmų, toks san-doris gali būti ginčijamas pagal CK 1.91 straipsnio (apgaulė) nuostatas. Apgaulės turinį sudarančius veiksmus gali atlikti kita sandorio šalis ar kitas asmuo, nesantis sandorio šalimi. Apgaule gali būti sudarytas ir vienašalis sandoris⁵⁶. Apgaule gali būti pripažinti tik tyčiniai veiksmai, kurie turi lemiamą įtaką asmens valiai, kaip vienam svarbiausių kiek-vieno sandorio elementui, susiformuoti. Kitaip tariant, apgaulės atveju apgautosios san-dorio šalies valią paveikia kitos šalies arba trečiojo asmens nesąžiningi tyčiniai veiksmai (tiek aktyvūs, tiek ir nutylėjimas), todėl tokių veiksmų padarinys – sandoris – netampa jį sudariusios šalies laisvos valios išraiškos rezultatu⁵⁷.

CK 1.90 straipsnyje yra įtvirtinta, jog dėl suklydimo sudarytas sandoris pripažįstamas negaliojančiu, jeigu konstatuojama, kad suklydimas buvo esminis. Suklydimu laikoma klaidinga prielaida apie egzistavusius esminius sandorio faktus jo sudarymo metu⁵⁸. Suklydimas turi esminę reikšmę, kai buvo suklysta dėl paties sandorio esmės, jo dalyko ar kitų esminių sąlygų arba dėl kitos sandorio šalies civilinio teisinio statuso ar kitokių aplinkybių, jeigu normaliai atidus ir protingas asmuo, žinodamas tikrąją padėtį, panašioje

⁵³ Augytė-Kamarauskienė, *et. al, op. cit.*, p. 319.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 1.89 straipsnio 1 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-439-219/2017.

⁵⁶ Bartkus, G., *et. al.* (2001). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, p. 206.

⁵⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 29 d. nutartis, civilinėje byloje Nr. e2A-387-464/2021.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 1.90 straipsnio 2 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

situacijoje sandorio nebūtų sudaręs arba būtų jį sudaręs iš esmės kitokiomis sąlygomis⁵⁹. Nenustačius suklydimo fakto, sandoris paliekamas galioti, nes nėra galimas sandorį sudariusio asmens piktnaudžiavimas suklydimo motyvais. Todėl ir suklydimas dėl sudaromo sandorio motyvų, net jeigu apie juos žinojo kiti asmenys, nėra pagrindas pripažinti sandorį negaliojančiu.

Teisme, buvo sprendžiamas klausimas dėl vienašalio sandorio – palikimo atsisakymo pareiškimo, pripažinimo negaliojančiu iš esmės suklydus. Ieškovas savo reikalavimą grindė tuo, kad, pasirašydamas ginčijamą pareiškimą, buvo suklaidintas tiek notarės (kuri nesuprantamai jam išaiškino šio pareiškimo pasekmes), tiek atsakovių, kurios tiek iki tėvo mirties, tiek ir po teigė, jog nepretenduos į pastarojo palikimą, t. y. pasitikėjo seserimis, dėl ko suklydo, nes manė, jog jam atsisakius palikimo ir seserims į jį nepretenduojančioms, visą tėvo palikimą paveldės brolis. Teismas nustatė, kad aiškaus ir konkretaus susitarimo tarp įpėdinių tiek iki tėvo mirties, tiek ir po to nebuvo sudaryta, be to pažymėjo, jog nepaisant to, kad ir koks būtų ieškovo ir kitų įpėdinių žodinis susitarimas, kiti įpėdiniai – šiuo atveju atsakovės, pagal įstatymą turėjo teisę priimti mirusiojo tėvo palikimą (kaip pirmos eilės įstatyminės įpėdinės) ir joks žodinis susitarimas tokios teisės iš jų atimti negalėjo. Teismo vertinimu, jeigu po ginčijamo pareiškimo pasirašymo pasikeitė ieškovo valia, ar ginčijamo pareiškimo pasekmės dėl kitų aplinkybių, nesusijusių su ginčijamo pareiškimo sudarymu (kitiems įpėdiniams pasikreipus dėl palikimo priėmimo), atsirado kitokios, nei kad manė ieškovas, tai neturi įtakos ginčijamo pareiškimo galiojimui, ir nesudaro pagrindo jo pripažinti negaliojančiu, kaip sudarytą iš esmės suklydus⁶⁰.

Priešingai, klaidingas teisių ir pareigų įsivaizdavimas negali būti pripažintas suklydimu, jeigu jis įvyko dėl pačios sandorio šalies neapdairumo, neatidumo ar nerūpestingumo. Nėra pagrindo suklydimo vertinti kaip turinčio esminę reikšmę, jeigu šalis suklydo dėl savo pačios didelio neatsargumo arba dėl aplinkybių, kurių atsiradimo riziką buvo prisiėmusi ji pati, arba, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, būtent jai tenka rizika suklysti⁶¹.

Protینگumo principas reiškia, kad, esant sutarties laisvei ir asmenų lygiateisiškumui, kiekvienas asmuo privalo pats rūpintis savo teisėmis ir pareigomis. Prieš atlikdamas bet kokią veiksmą, asmuo turi apsvarstyti galimus tokio veiksmo teisinius padarinius. Konkretaus sandorio pagrindu šalims atsiranda teisės ir pareigos; dėl to kiekvienas asmuo, prieš sudarydamas sandorį, turi patikrinti, kokias pareigas pagal sandorį įgis, kokias – praras⁶².

Kitu atveju teismas pripažino negaliojančiu atsisakymą nuo palikimo motyvuodamas tuo, kad ieškovė nebuvo tinkamai informuota apie sandorio pasekmes, tikėdamasi, kad jos broliai laikysis žodinio susitarimo ir taip pat atsisakys palikimo bei siekdama visai ki-

⁵⁹ *Ibid.*, 1.90 straipsnio 4 dalis.

⁶⁰ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021 m. gegužės 17 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-6598-1099/2021.

⁶¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 1.90 straipsnio 5 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-323-695/2019.

tokio tikslo, sudarė vienašalį sandorį. Taip pat atsižvelgė į ieškovės amžių (tuo metu buvo 67 m.), į tai, kad buvo suklaidinta savo brolių, į dabar susiklosčiusią situaciją, tai yra, jog visi trys mirusiosios vaikai yra pateikę prašymus priimti palikimą, ir tik ji viena atsisakiusi palikimo, tikėtina, kad ieškovė, žinodama tikrąją padėtį, panašioje situacijoje sandorio nebūtų sudariusi, todėl toks suklydimas konstatuotinas kaip esminis (CK 1.90 straipsnio 4 dalis, CPK 185 straipsnis)⁶³. Kitoje apylinkės teismo byloje ieškovas nurodė, kad įgyvendindamas savo paveldėjimo teises po tėvo mirties suklydo, pasirinkdamas jo valios neatitinkantį paveldėjimo teisių įgyvendinimo būdą, t. y. parašydamas pareiškimą apie atsisakymą nuo palikimo, nes būdamas įsitikinęs, jog buvusio žodinio tarpusavio susitarimo laikysis ir atsakovė (palikėjo vaikaitė), palikimo atsisakė. Ieškovo suklydimas dėl jo atsisakymo nuo palikimo po tėvo mirties neatitiko ieškovo valios ir laikytinas esminiu, nes ieškovui aukščiau nurodytas aplinkybes teisingai suvokiant, jis nebūtų atsisakęs nuo palikimo, t. y. ginčijamas vienašalis sandoris nebūtų sudarytas. Šioje byloje iš paaikškinimų bei esančių įrodymų teismas nustatė, kad ieškovas, bei atsakovės žodžiu susitarė, jog likusį po tėvo mirties turtą, t. y. pinigines lėšas paveldės atsakovė (ieškovo motina), o mirusiojo vaikaitė atsisakys palikimo. Teismas ieškinį patenkino ir nurodė, kad ieškovas pasirašė pareiškimą dėl palikimo atsakymo iš esmės suklydus, jo pareiškimas turi valios trūkumus, nes jeigu tuo metu jis būtų žinojęs, kad palikimą priims ir atsakovė, tai būtų nepasirašęs pareiškimo dėl palikimo atsisakymo⁶⁴.

Pasitaiko atvejų kai asmenys atsisako palikimo tik formaliai, tikėdamiesi, kad įpėdiniai priėmę palikimą, vadovausis geros moralės principu ir vis tiek perduos jiems turėjusią priklausyti palikimo dalį. Lietuvos apeliacinis teismas netenkino ieškovo skundo dėl Kauno apygardos teismo sprendimo⁶⁵ pagal ieškovo ieškinį atsakovei dėl palikimo atsisakymo pripažinimo negaliojančiu. Ieškiniu ieškovas prašė palikimo atsisakymą pripažinti negaliojančiu, nes šio sandorio metu įvyko esminis suklydimas – ieškovas buvo suklaidintas neprofesionalaus, neteisingo ir gal net nusikalstamo notarės patarimo. Ieškovas siekė paprasčiau susitvarkyti tėvų turto priėmimo ir valdymo Lietuvoje klausimą, nes pats gyveno užsienyje bei tuo metu neturėjo Lietuvos Respublikos pilietybės. Būtent notarė pasiūlė formaliai atsisakyti palikimo dalies, o atsakovei raštiškai įsipareigoti pasidalinti turtą lygiomis dalimis su ieškovu. Ieškovas, teisingai suvokdamas visas aplinkybes, tokio sandorio nebūtų sudaręs, nes niekada nenorėjo atsisakyti savo turto dalies. Teisėjų kolegija sutiko su pirmosios instancijos teismo pozicija, kad apeliantas, atsižvelgiant į jo amžių, išsilavinimą bei vykdomas veikas, negalėjo suklysti / nesuvokti, kokį sandorį jis sudaro, kokia šio sandorio esmė ir kokie teisiniai padariniai atsiranda jį sudarius. Aplinkybė, kad apeliantas turėjo lūkestį, jog atsakovė jam perduos dalį jos paveldėto turto kitu būdu ir dėl šios priežasties tokį sandorį sudarė (atsiakė palikimo), bet šis lūkestis neišsipildė, taip pat nesuponuoja vertinimo, kad ginčijamas sandoris buvo sudarytas dėl esminio jo

⁶³ Marijampolės apylinkės teismo Šakių rūmų 2016 m. spalio 10 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-83-876/2016.

⁶⁴ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. kovo 8 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-3572-868/2022.

⁶⁵ Kauno apygardos teismo 2020 m. spalio 20 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-1392-254/2020.

suklydimo ir gali būti pripažintas negaliojančiu taikant LR CK 1.90 straipsnio nuostatas⁶⁶.

Kaip matyti iš teismų praktikos, atvejai, dėl ko asmenys nori atsisakyti priimti palikimą, yra įpėdinių susitarimas, paprastesnis dokumentų sutvarkymas pas notarą, neteisingas suvokimas apie sandorio pasekmes ir pan. Analizuojant teismų praktiką dėl palikimo atsisakymo nuginčijimo, pažymėtina, kad viena svarbių notaro atliekamų funkcijų yra konsultavimo funkcija. Notaras privalo suprantamai išaiškinti asmenims atliekamų veiksmų prasmę, pasekmes ir sąlygas.

Atsisakymas nuo palikimo ir kreditorių interesų apsauga

Pagal teisinį reguliavimą, asmenys savo nuožiūra laisvai naudojami civilinėmis teisėmis, o įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas, asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų⁶⁷. Draudžiama piktnaudžiauti savo teise, t. y. draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai⁶⁸. Palikimo atsisakymas sukuria teises pasekmes ne tik atsisakiusiam palikimo įpėdiniui, bet ir kitiems asmenims, pavyzdžiui, palikėjo ir įpėdinio kreditoriams, kitiems įpėdiniams. Todėl asmenys turi elgtis sąžiningai ir kitų asmenų atžvilgiu bei sąmoningai nesiekti sumažinti savo turto masės.

Galimi atvejai, kai, atsisakydamas savo subjektinės teisės, šiuo atveju teisės paveldėti, neigiamas pasekmes patiria ne pats įpėdinis, bet, pavyzdžiui, jo kreditoriai, tokiu atveju prarandantys galimybę patenkinti savo reikalavimus pasinaudodami turtu, kurį skolininkas būtų galėjęs paveldėti. Norintys bet kokia kaina išvengti skolos padengimo, ne tik vengia gauti oficialias pajamas ar įsigyti turto, tačiau neretais atvejais netgi renkasi atsisakyti ar nepriimti po artimojo mirties jiems priklausančios turto dalies – palikimo. Pagal CK palikimo priėmimas ar atsisakymas jį priimti yra įpėdinio laisva valia pareiškiamą teisė, todėl nėra galimybės įpėdinio įpareigoti priimti palikimą. Tačiau nustačius, kad įpėdinis atsisako priimti palikimą neteisėtai (piktnaudžiaudamas savo teise tai padaryti), pažeidžiant kitų asmenų (šiuo atveju – kreditoriaus) teises ir interesus, teismas užtikrina kreditoriaus teisę išieškoti įsiskolinimus iš turto dalies, kurios asmuo atsisakė arba nepriėmė.

Teismai tokias situacijas sprendžia gana dažnai ir yra suformavę praktiką⁶⁹, jog asmens palikimo atsisakymas gali būti pripažintas negaliojančiu, o kreditoriui gali būti sudaryta

⁶⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-387-464/2021.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 1.137 straipsnio 2 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁶⁸ *Ibid.*, 1.137 straipsnio 3 dalis.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2007.

galimybė skolą išieškoti iš atsisakymo priimti palikimo dalies. Kadangi palikimo atsisakymas yra laikomas vienašaliu sandoriu, todėl čia reikia kalbėti apie sandorio teisėtumo klausimą. Labai svarbu yra tai, kad joks sandoris negali pažeisti kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų. Jeigu sudarytas sandoris pažeidžia kitų asmenų teises ar teisėtus interesus, jis pripažintinas negaliojančiu.

CK 6.66 straipsnis numato, kad kreditorius turi teisę ginčyti skolininko sudarytus sandorius, kurių pastarasis sudaryti neprivalėjo, jeigu šie sandoriai pažeidžia kreditoriaus teises, o skolininkas apie tai žinojo ar turėjo žinoti. Siekiant apsaugoti kreditorių interesus nuo nesąžiningų skolininko veiksmų, kuriais jis atsisako palikimo tuo siekdamas išvengti prievolių kreditoriams įvykdymo, kreditoriai savo interesus gali ginti pareikšdami *actio Pauliana* ieškinį.

Siekiant apginti kreditoriaus interesus *actio Pauliana* institutu, nustatomos sutarties laisvės principo ribos, nes skolininkas, disponuodamas savo turto, yra įpareigotas atsižvelgti į savo kreditoriaus interesus ir nesudaryti tokių turto perleidimo sandorių, kurie juos pažeistų⁷⁰. Taigi faktiškai įstatyme įtvirtinta asmens sudaromų sandorių kontrolės galimybė. Atsižvelgiant į tai, kad *actio Pauliana* instituto taikymas susijęs su sutarties laisvės principo ribomis, pripažinti sandorį negaliojančiu šiuo pagrindu bei taikyti teisinės pasekmės galima tik esant CK 6.66 straipsnyje nustatytų sąlygų visetui, kad būtų užkirstas kelias galimam kreditoriaus piktnaudžiavimui šiuo institutu ir nepagrįstam skolininko teisių suvaržymui⁷¹.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas teismų praktiką bylose dėl sandorių nugalinimo *actio Pauliana* pagrindu, išskyrė tokias būtinąsias *actio Pauliana* ieškinio pareiškimo sąlygas: 1) kreditorius turi turėti neabejotiną ir galiojančią reikalavimo teisę; 2) ginčijamas sandoris turi pažeisti kreditoriaus teises; 3) skolininkas neprivalėjo sudaryti ginčijamo sandorio; 4) skolininkas buvo nesąžiningas, nes žinojo ar turėjo žinoti, kad sudaromas sandoris pažeis kreditoriaus teises; 5) trečiasis asmuo, sudaręs su skolininku atlygintinį dvišalį sandorį, buvo nesąžiningas. Be šių sąlygų, taip pat skiriami du šio instituto taikymo ypatumai: 1) *actio Pauliana* atveju taikomas vienerių metų ieškinio senaties terminas; 2) kreditoriaus reikalavimas nukreipiamas į perleistą pagal ginčijamą sandorį turtą (ar jo vertę) tiek, kiek būtina šiam reikalavimui patenkinti⁷².

Lietuvos civilinėje teisėje nėra specialios normos, kuri leistų palikimą priimti skolininko asmeniniams kreditoriams. Tačiau paminėtina LAT nutartis⁷³, kuria buvo patenkintas kreditoriaus reikalavimas pripažinti negaliojančiu skolininko sudarytą palikimo atsisakymo sandorį ir leista nukreipti skolos išieškojimą į skolininkui testamentu paliktą turtą. Tokį teismo sprendimą šioje konkrečioje byloje lėmė prioritetinės vaiko interesų apsaugos principas. Todėl, net ir pripažinus, kad negalima įpėdinį įpareigoti priimti palikimą,

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga // Teismų praktika, 2008, Nr. 29., p. 2.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-502-313/2018.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2007.

buvo nuspręsta pripažinti negaliojančiu palikimo atsisakymo sandorį, sudarytą įpėdiniui piknaudžiaujant teise ir pažeidžiant kitų asmenų (pirmiausia nepilnamečio vaiko, kuriam priteistas išlaikymas) teises ir interesus.

Kitoje byloje ieškovė Klaipėdos teritorinė muitinė, kaip atsakovo kreditorė, CK 6.66 straipsnio 1 dalies (*actio Pauliana*) pagrindu ginčijo skolininko sudarytą vienašalį sandorį – atsisakymą priimti palikimą, atsiradusį po motinos mirties. Ieškiniu buvo prašoma nustatyti atsakovo 1/2 dalį į paveldimą motinos turtą ir leisti į šią turto dalį nukreipti skolos ieškovei išieškojimą. Teismas nustatė, kad atsakovas atsisakė palikimo, kurį sudarė ir hipoteka neapsunkintas didelės vertės nekilnojamas turtas, ir atsisakydamas priimti palikimą, skolininkas išvengė ieškovės reikalavimų patenkinimo iš jam priklausančio turto atsiradimo galimybės, vadinasi, elgėsi nesąžiningai⁷⁴. Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad įstatymas suteikia kreditoriui galimybę ginčyti tik tuos skolininko sandorius, kurių šis neprivalėjo sudaryti⁷⁵. Ši sąlyga, visų pirma, suprantama kaip teisinės prievolės sudaryti sandorį neturėjimas. Kasacinio teismo praktikoje privalėjimas sudaryti sandorį aiškiamas kaip vienas iš imperatyvų, ribojančių sutarčių sudarymo laisvę. Tokios būtinybės sudaryti sandorį pavyzdžiai gali būti ikisutartiniai susitarimai, viešas konkursas ir kiti iš įstatymų ar kitų pagrindų atsirandantys imperatyvai. Pareigos sudaryti sandorį atsiradimo pagrindas gali būti įstatymas, teismo sprendimas, taip pat tam tikros aplinkybės⁷⁶.

Tam tikrais atvejais privalomumas skolininkui sudaryti sandorį gali kilti ir dėl susidėjusių faktinių aplinkybių, kurias kiekvienu konkrečiu atveju įvertina teismas. Tokiomis pripažintinos aplinkybės, kurioms esant, ginčijamų sandorių sudarymas atitiktų protingo asmens, veikiančio kreditorių interesais, elgesio standartą tomis aplinkybėmis⁷⁷.

CK 6.68 straipsnyje įtvirtintas dar vienas kreditoriaus interesų gynimo būdas – netiesioginis ieškiny. CK 6.68 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kreditorius, turintis neabejotiną ir vykdytiną reikalavimo teisę skolininkui, turi teisę priverstinai įgyvendinti skolininko teises (dispozityviškumo principo išimtis) pareikšdamas ieškinį skolininko vardu, jeigu skolininkas pats šių neįgyvendina arba atsisako tai daryti ir dėl to pažeidžia kreditoriaus interesus. Netiesioginio ieškinio paskirtis – apsaugoti kreditorių nuo nesąžiningo skolininko neveikimo tais atvejais, kai skolininkas nesuinteresuotas įgyvendinti savo teises į trečiąjį asmenį ir ginti savo interesus. Tokiu atveju kreditorius priverstinai įgyvendina skolininko reikalavimo teisę į trečiąjį asmenį pareikšdamas netiesioginį ieškinį.

Netiesioginis ieškiny gali būti taikomas esant šioms sąlygoms: 1) skolininkas turi neabejotiną, galiojančią ir vykdytiną turtinę teisę. Kreditoriui reiškiant netiesioginį ieškinį skolininko vardu trečiajam asmeniui prievolės vykdymo terminas jau turi būti suėjęs, t. y. kreditorius, siekdamas savo reikalavimo patenkinimo, tik turėdamas teisę reikalauti įvykdyti prievolę iš savo skolininko gali reikšti netiesioginį ieškinį trečiajam asmeniui (skolininko skolininkui). Skolininkas turi tam tikrą turtinę teisę, kurios neįgyvendina ar atsisako

⁷⁴ Lietuvos Apeliacinio Teismo 2024 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-122-330/2024.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-362/2011.

⁷⁶ Lietuvos Apeliacinio Teismo 2024 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-122-330/2024.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-69-313/2021.

ją įgyvendinti. Tai reiškia, kad skolininkas turi turtinį reikalavimą į trečiąjį asmenį – savo skolininką, tačiau delsia įgyvendinti šią savo teisę, nerodo iniciatyvos, piktybiškai vengia tai daryti, pasirenka netinkamus savo teisės įgyvendinimo būdus ir pan.⁷⁸. Patenkinus netiesioginį ieškinį, išreikalautas turtas įskaitomas į skolininko turtą ir naudojamas visų skolininko kreditorių reikalavimams tenkinti (CK 6.68 straipsnio 5 dalis)⁷⁹. Netiesioginis ieškinys yra toks ieškinys, kurį už skolininką jo vardu pareiškia kreditorius, kai skolininkas turi teisę pareikšti reikalavimą kitiems asmenims, tačiau šios teisės neįgyvendina, siekdamas išvengti prievolės įvykdymo kreditoriui⁸⁰. Taigi, kreditorius, pareiškęs netiesioginį ieškinį, iš esmės gina ne tik savo, bet ir kitų skolininko kreditorių, paties skolininko interesus. Ši netiesioginio ieškinių tenkinimo pasekmė iš esmės skiriasi nuo *actio Pauliana*, kurio tenkinimo atveju patenkinamas būtent šis ieškinį pareiškusio kreditoriaus reikalavimas ir tik šio reikalavimo dydžiu⁸¹.

Paminėtina viena LAT byla, kurioje kreditorių teisės buvo apgintos CK 6.68 straipsnio pagrindu. Iš įpėdinio, kuris buvo nuteistas baudžiamojoje byloje, teismo nuosprendžiu buvo priteista didelė suma turtinei ir neturtinei žalai atlyginti. Skolininkas žalos nebuvo atlyginęs, jokie turto neturėjo. Teismas konstatavo, kad po savo motinos mirties palikimą priimti vengė, palikimo priėmimo veiksmy neatliko piktnaudžiaudamas savo teise, nes, žinodamas apie padarytą žalą ieškovams, sąmoningai atsisakė palikimo. Pirmos instancijos teismas konstatavo, kad ieškinys tenkintinas iš dalies CK 6.68 straipsnio pagrindu kaip netiesioginis ieškinys. Apeliacinės instancijos bei kasacinis teismai paliko galioti pirmos instancijos teismo sprendimą⁸².

Actio Pauliana atveju kreditorius kontroliuoja savo skolininko sudaromus sandorius bei veikia tiesiogiai savo vardu ir išimtinai vien tik savo interesais. *Actio Pauliana* ieškinių atveju kreditorius turi teisę ginti savo interesus – ginčyti skolininko turto perleidimo sandorius, kai skolininkas nėra įvykdęs visos ar dalies prievolės kreditoriui arba įvykdęs ją netinkamai⁸³. Netiesioginio ieškinių pagalba kreditorius skolininko vietoje įgyvendina pasyviai skolininkui priklausančias teises, t. y. kreditorius veikia ne savo vardu ir tiesiogiai gina ne savo interesą, tik savo veiksmais įgyvendina skolininkui priklausančią teisę į trečiąjį asmenį. Kreditoriui reiškiant netiesioginį ieškinį skolininko vardu trečiajam asmeniui prievolės įvykdymo terminas jau turi būti suėjęs, t. y. siekdamas prievolės įvykdymo kreditorius gali reikšti netiesioginį ieškinį tik turėdamas teisę reikalauti ją įvykdyti⁸⁴.

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinių, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinių institutų taikymo apžvalga // Teismų praktika, 2008, Nr. 29, p. 19.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 6.68 straipsnio 5 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teismų praktikos 2012 m. gruodžio mėnesio aktualijos, p. 17.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinių, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinių institutų taikymo apžvalga // Teismų praktika, 2008, Nr. 29, p. 19.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-312/2008.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinių, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinių institutų taikymo apžvalga // Teismų praktika, 2008, Nr. 29, p. 29.

⁸⁴ *Ibid.*

Teismų praktika pripažįsta galimybę palikimo atsisakiusio įpėdinio kreditoriams ginčyti palikimo atsisakymą ta dalimi, kuria įpėdinis skolingas kreditoriui, jei toks atsisakymas iš esmės pažeidžia kreditorių interesus. Taip pat pareikšti netiesioginį ieškinį, kai įpėdinis neveikimu ar atsisakymu veikti taip pat pažeidžia kreditoriaus interesus. Gana dažnai ginčijant sandorius ar reiškiant *actio Pauliana* ieškinius notarai įtraukiami į bylą trečiaisiais asmenimis vien dėl to, kad sandoris patvirtintas notarine tvarka, o tai pareikalauja daug nepagrįstų laiko ir lėšų sąnaudų. Siekiant išvengti teisminių procesų, notarams svarbu išaiškinti įpėdiniams, kad atsisakymas nuo palikimo neatima kreditoriams galimybės ginti savo pažeistas teises teisme.

Išvados

1. Atsisakymas nuo palikimo yra vienašalis sandoris, sukeliantis radikalaus pobūdžio teises pasekmes, todėl tikroji įpėdinio valia turi būti pakankamai aiški, nekelianti abejonių tiek tokį sandorį tvirtinančiam notarui, tiek ir kitiems įpėdiniams. Palikimo atsisakymas atliekamas aktyviais veiksmais paduodant notarui rašytinį pareiškimą. Palikimo atsisakymas bet koku kitu būdu neturi teisinės galios. O palikimo nepriėmimo valios išraiškos forma imperatyviai nėra numatyta įstatymo, jis įgyvendinamas nepriimant palikimo nei vienu iš įstatyme numatytų būdų, paprastai pasireiškia tylėjimu.

2. Palikimo atsisakymas nuo palikimo nepriėmimo skiriasi tik tuo, kad palikimo atsisakymo atveju įpėdiniui paveldėjimo teisė pasibaigia, o palikimo nepriėmimo atveju galima palikimo transmisija (CK 5.58 straipsnis), arba palikimo priėmimas atstovavimo teise (CK 5.12 straipsnis). Tačiau abiem atvejais atsiranda tie patys palikimo nepriėmimo teisiniai padariniai – įpėdinių neįgyvendinta paveldėjimo teisė pasibaigia.

3. Palikimo atsisakymas yra besąlyginio, neatšaukiamo pobūdžio ir reiškia šios teisės pasibaigimą tam įpėdiniui be šios teisės transformacijos į kitą teisę. Palikimo atsisakymas gali būti pripažintas negaliojančiu tik teismo tvarka bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais.

4. Palikimo atsisakymas nėra absoliutus. Ši teisė yra ribojama, atsisakant nuo palikimo nepilnamečio asmens vardu. Taip pat tais atvejais, kai įpėdinis, norintis atsisakyti palikimo, turi kreditorių, kurių reikalavimai palikimo atsisakančiam asmeniui gali būti ginami išieškant iš jo paveldimo turto. Palikimo atsisakymo sandorį tvirtina notaras, todėl jam tenka pareiga patikrinti palikimo atsisakymo teisėtumą ir pagrįstumą.

5. Notaras, vertindamas palikimo atsisakymo sandorio sudarymo nepilnamečio asmens vardu teisėtumą, turi nustatyti, ar dėl šio sandorio sudarymo kylančios teisinės pasekmės nepilnamečiui vaikui nepriklausomai nuo jo amžiaus, bus teigiamos. Taip pat notaras, atsižvelgdamas į vaiko interesus, turėtų atsisakyti atlikti notarinį veiksma, kai nepilnamečių vaikų (iki 14 metų) vardu tėvai, arba nepilnamečiai vaikai (nuo 14 iki 18 metų) su tėvų sutikimu, nori atsisakyti priimti palikimą, išskyrus atvejus, kai nustato, kad palikėjo skoliniai įsipareigojimai daug didesni nei paveldimas turtas.

6. Civilinis kodeksas nenumato jokių specialių normų, kurios saugotų kreditorių interesus nuo piktnaudžiaujančio savo teise nepriimti palikimo įpėdinio. Kreditoriai savo interesus turi ginti CK 6.66 straipsnio (actio Pauliana) ir CK 6.68 straipsnio (netiesioginis ieškinys) pagrindu, ta dalimi, kuria įpėdinis skolingas kreditoriui, jei toks atsisakymas iš esmės pažeidžia jų interesus.

Santuokos nutraukimo notarine tvarka probleminiai aspektai

Kristina Romualda TANKEVIČIŪTĖ-DOBROVOLSKIENĖ

Asesorė
(kandidatė į notarus)

Įvadas

Lietuvos teismai pagal gaunamų civilinių bylų skaičių yra vieni labiausiai apkrautų teismų Europos Sąjungoje. Tai patvirtina Europos Komisijos 2021 metais paskelbtos Europos Sąjungos teisingumo rezultatų suvestinės duomenys.¹ Iš viešai skelbiamų Teismų veiklos rezultatų ataskaitų matyti, kad 2022 m. Lietuvos apylinkių, apygardų (I instancija) ir apygardų administraciniuose teismuose buvo gauta 193 001 byla. 2022 m. pirmosios instancijos teismuose vienos iš dažniausiai nagrinėtų bylų – bylos dėl šeimos teisinių santykių – 16 168 bylos. Iš jų dėl santuokos nutraukimo išnagrinėta 9 051 byla, dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu išnagrinėtos 7 606 bylos.² Atkreiptinas dėmesys, kad gaunamų ir nagrinėjamų bylų skaičiui didėjant, teisėjų užimamų etatų

1 2021-07-08 Europos Komisijos paskelbta Europos Sąjungos teisingumo rezultatų suvestinė, p. 16. Prieiga per internetą <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_lt#scoreboards> (žiūrėta 2023-08-01).

2 Lietuvos teismai, Veiklos rezultatai, 2022 m. Prieiga per internetą <<https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2023/03/teismai2023-1.pdf>> (žiūrėta 2023-08-01).

skaičius ne tik nedidėja, tačiau yra linkęs mažėti³, taip dar padidinant likusių dirbti teisėjų darbo krūvį. Atsižvelgiant į teisėjams tenkantį darbo krūvį, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija inicijavo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁴ (toliau – LR CK) pakeitimus, kurie leistų reikšmingai sumažinti apylinkių teismų darbo krūvį, sukurtų papildomas prielaidas šios grandies teismų darbo operatyvumui ir kokybei pagerinti⁵, t. y. nusprendė santuokos nutraukimo bendru sutuoktinių sutikimu patvirtinimą, kai sutuoktiniai neturi nepilnamečių vaikų, perduoti notarams.

Kaip matyti iš pateiktos statistikos, sutuoktiniai stengiasi rasti kompromisus ir santuoką nutraukti bendru sutikimu (ne ginčo tvarka). Todėl atsižvelgiant į jau nurodytą teismų užimtumą, Lietuva nutarė pasekti kitų Europos Sąjungos šalių (Estijos, Prancūzijos, Italijos, Latvijos, Slovėnijos, Ispanijos, Portugalijos ir Rumunijos)⁶ pavyzdžiu. Nuo 2023-01-01 įsigaliojo LR CK pakeitimai⁷, numatantys santuokos nutraukimo bendru sutuoktinių sutikimu (esant LR CK nurodytoms sąlygoms) perdavimą valstybės įgaliotam asmeniui – notarui. Priimant LR CK straipsnių pakeitimus buvo analizuoti santuokos nutraukimo notarine tvarka teisinio reguliavimo aspektai ir pateikiami teisinio reguliavimo pokyčio privalumai, nurodant, kad procesas taps mažiau formalizuotas, lankstesnis, mažesnis teisinio atstovavimo poreikis, bus mažesni sandorių projektų rengimo kaštai⁸.

³ Lietuvos teismai, Laisvi ir atsilaisvinantys teisėjų etatai. Prieiga per internetą <<https://www.teismai.lt/lt/teismams/siekiantiems-teisejo-karjeros/informacija-apie-laisvus-ir-atsilaisvinsiancius-etatus/1839>> (žiūrėta 2023-08-01).

⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-07-18, Nr. VIII-1864.

⁵ 2020-07-15 Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos parengtas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103 ir 5.7 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 3.541, 3.761 straipsniais įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo Nr. XII-2111 13 ir 22 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 46 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo Nr. X-1809 8 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 27, 35, 80, 82, 86, 115, 1622, 199, 284, 515, 577 ir 582 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymo Nr. XIII-2221 29 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 35, 38 ir 105 straipsnio pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis rašas. Teisės aktų registro reg. Nr. XIIIIP-5059. Prieiga per internetą <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c339a5d09b8a11ec9e62f960e3ee1cb6?jfwid=-d1cdf3ce7>> (žiūrėta 2023-10-29).

⁶ Bogdzevič, K., Kaminskienė, N., Vaigė, L. *Non-Judicial divorces and the Brussels II Bis Regulation: to apply or not apply?* International Comparative Jurisprudence. 2021, 7(1): p. 33 Prieiga per internetą <<https://ojs.mruni.eu/ojs/international-comparative-jurisprudence/article/view/6565>> (žiūrėta 2023-08-01).

⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.54¹ straipsnis. *Valstybės žinios*, 2000-07-18, Nr. VIII-1864.

⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492 ir 6.493 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.541, 3.761 straipsniais įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo Nr. XII-2111 13 ir 22 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos notariato įstatymo I-2882 6, 28 ir 46 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės įgyvendinimo įstatymo Nr. X-1809 8, 315 ir 319 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 27, 35, 80, 82, 86, 115, 1622, 284, 350, 515, 577, 582 ir 608 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 35, 38 ir 105 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis rašas. Teisės aktų registro reg. Nr. XIIIIP-5059. Prieiga per internetą <<https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c339a5d09b8a11ec9e62f960e3ee1cb6?jfwid=-d1cdf3ce7>>.

Paminėtina, kad santuokos nutraukimas ne teismine tvarka, kai sutuoktiniai neturėjo nepilnamečių vaikų ir tarp šalių nebūdavo ginčo, buvo įtvirtintas ir galiojo iki 2001 m., t. y. iki naujo LR CK įsigaliojimo. Tuo metu santuoka būdavo nutraukiama civilinės metrikacijos įstaigoje ir ištuoka būdavo įforminama praėjus trims mėnesiams nuo pareiškimo dėl ištuokos padavimo dienos⁹. Taigi, santuokos nutraukimo bendru sutuoktinių sutikimu institutas ne visada buvo priskirtas teismo kompetencijai. Notarams nuo 2023 m. sausio 1 d. delegavus naujas funkcijas ir kompetenciją, notarui tenka pareiga perimti dalį teisėjams tenkančių pareigų, t. y. santuokos nutraukimo proceso metu būti aktyviu, aiškintis faktines aplinkybes, užtikrinti santuokos nutraukimo pasekmių atitiktį imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai, sutuoktinių lygiateisiškumo principui.

Atsižvelgiant į tai, kad notarams suteikta nauja funkcija – sutarties dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu patvirtinimas – šio straipsnio tikslas yra atskleisti santuokos nutraukimo notarine tvarka galimus probleminius aspektus.

Santuokos nutraukimo bendru sutuoktinių sutikimu notarine tvarka institutas mokslinėje literatūroje kol kas dar mažai išnagrinėtas¹⁰ dėl jo naujumo ir manytina, kad vien egzistuojančios teismų doktrinos perkėlimas į notarų veiklą savaime negali padėti išspręsti visų kilsiančių praktinių problemų, atsižvelgiant į specifinį notaro vaidmenį, funkcijas ir teises galimybes santuokos nutraukimo procese. Todėl straipsnio įžvalgos galėtų būti naudingos aptariamo instituto praktinio taikymo gerinimui bei tobulinimui.

1. Santuokos nutraukimo bendru sutuoktinių sutikimu notarine tvarka sąlygų taikymo probleminiai aspektai

Santuokos nutraukimo procesas dažnai yra psichologiškai sudėtingas abiem sutuoktiniams. LR CK 3.51 straipsnio 3 dalyje naujai įtvirtintas teisinis reglamentavimas sukuria prielaidas šalims, kurios mato galimybę rasti kompromisą dėl santuokos nutraukimo bei siekia kiek įmanoma greičiau užtikrinti savo teisėtų interesų įgyvendinimą, pasinaudoti galimybe nutraukti santuoką bendru sutikimu notarine tvarka. Aptariama galimybė nutraukti santuoką bendru sutuoktinių sutikimu notarine tvarka ne tik sukuria prielaidas užtikrinti taikų santuokos nutraukimo būdą, bet gali sumažinti santuokos nutraukimo kaštus, gerokai paspartinti santuokos nutraukimo procesą. Atsižvelgiant į tai, darytina prielaida, kad sutuoktiniai bus linkę pasinaudoti galimybe nutraukti santuoką bendru sutikimu nesikreipiant į teismą. Tačiau įstatymas apriboja galimybę nutraukti santuoką pas notarą bendru sutikimu, įtvirtinant sąlygas, kada santuokos nutraukimas

⁹ Šadžius, H. *Lietuvos šeimos teisės raida XX-XXI amžiuje*. Vilnius: Margi raštai, 2020, 178 p. ir Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 37 straipsnis. *Vyriausybės žinios*, 1969-07-30, Nr. 21-186.

¹⁰ Pateikus pasiūlymą keisti LR CK nuostatas, 2021 m. šį klausimą nagrinėjo tik Bogdzevič, K., Kaminskienė, N., Vaigė, L., *Non-Judicial divorces and the Brussels II Bis Regulation: to apply or not apply? International Comparative Jurisprudence*. 2021, 7(1): p. 33. Prieiga per internetą <<https://ojs.mruni.eu/ojs/international-comparative-jurisprudence/article/view/6565>> (žiūrėta 2023-08-20).

bendru sutuoktinių sutikimu notarine tvarka yra galimas.

Vadovaujantis LR CK 3.51 straipsniu, santuoka bendru sutikimu notarine tvarka gali būti nutraukta esant visoms šioms sąlygoms: 1) nuo santuokos sudarymo yra praėję daugiau negu vieneri metai; 2) abu sutuoktiniai yra sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių (turto padalijimo, vaikų išlaikymo ir pan.); 3) abu sutuoktiniai yra visiškai veiksnūs šioje srityje; 4) sutuoktiniai daugiau negu metus netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo; 5) neturi bendrų nepilnamečių vaikų. Jei sutuoktiniai yra sudarę santuoką daugiau nei vienerius metus, tačiau mažiau nei vienerius metus netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo, santuoka nutraukiama teisme supaprastinto proceso tvarka, neatsižvelgiant į tą aplinkybę, ar santuokos nutraukimo metu sutuoktiniai turėjo nepilnamečių vaikų. Nors teisinis reguliavimas yra aiškus, tačiau pasitaiko atvejų, kai teismai neatsižvelgia į įstatyme nustatytą sąlygą, kad sutuoktiniai pas notarą santuoką gali nutraukti tik tokiu atveju, kai daugiau nei vienerius metus netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo. Pavyzdžiui, Šiaulių apylinkės teismo Šiaulių rūmai atsisakė priimti sutuoktinių prašymą dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu motyvuodami tuo, kad pareiškėjai neturi bendrų nepilnamečių vaikų, neanalizavę aspekto, kad pareiškėjai nurodė, jog trumpiau nei metus netvarko bendro ūkio¹¹. Šiaulių apygardos teismas panaikino minėtą nutartį, pažymėdamas, kad iš LR CK 3.51 straipsnio 3 dalies formuluotės matyti, jog joje nurodytos sąlygos yra kumuliatyvios, tai reiškia, kad notarine tvarka santuoka bendru sutikimu gali būti nutraukiama, kai egzistuoja visos nustatytos sąlygos, tarp jų ir ta, kad pareiškėjai turi netvarkyti bendro ūkio ir negyventi santuokinio gyvenimo daugiau nei metus. Vien tik tai, kad šalys neturi nepilnamečių vaikų (t. y. išpildoma viena sąlyga), nereiškia, kad santuoka turi būti nutraukiama notarine tvarka, todėl pareiškėjai turi teisę kreiptis į teismą su prašymu dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių sutikimu¹². Kauno apygardos teismas pažymėjo, kad teismas, sprenddamas prašymo dėl santuokos apskaitos įrašo panaikinimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu priėmimo klausimą, kilus abejonėms dėl jo priskirtinumo nagrinėti teismo ar notaro kompetencijai, t. y. iš prašymo turinio ir kartu su juo pateiktų įrodymų negalint nustatyti, ar sutuoktiniai netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo ilgiau nei metus laiko, turėjo ne atsisakyti priimti prašymą kaip nenagrinėtiną teisme civilinio proceso tvarka, bet nustatyti terminą prašymo trūkumams pašalinti¹³.

Minėta teisminė praktika apeliacine tvarka nagrinėtose bylose aiškiai parodo, kad turi būti atsižvelgiama į visas LR CK 3.51 straipsnyje įtvirtintas sąlygas, todėl apylinkių teismų procesiniai sprendimai, kuriais jie atsižvelgdavo tik į vieną iš LR CK 3.51 straipsnyje nurodytų sąlygų (šalys neturi bendrų nepilnamečių vaikų) ir nevertindavo sutuoktinių nurodytų aplinkybių dėl faktinio laiko, kiek jie netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio

¹¹ Šiaulių apylinkės teismo Šiaulių rūmų 2023 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E2YT-1612-776/2023.

¹² Šiaulių apygardos teismo 2023 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-138-883/2023.

¹³ Kauno apygardos teismo 2023 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-542-413/2023.

gyvenimo¹⁴, iš esmės prieštarauja galiojančiam teisiniam reglamentavimui. Su analogiško pobūdžio problemomis susidurtų ir notarai, jei nevertintų LR CK 3.51 straipsnyje įtvirtintų sąlygų visumos. Notarui, kaip ir teisėjui, taip pat yra svarbu išsiaiškinti ne vien faktą, kad sutuoktiniai neturi bendrų nepilnamečių vaikų, tačiau ir aplinkybę, kada konkrečiai santuoka yra sudaryta ir kiek laiko sutuoktiniai neveda bendro ūkio ir negyvena kartu. Vadovaujantis LR CK 3.54¹ straipsnio 1 dalimi sutuoktiniai notarui turi pateikti rašytinį patvirtinimą, kad daugiau negu metus netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo¹⁵, tačiau, autorės nuomone, sutuoktiniams pateikus tokį rašytinį patvirtinimą, notarui vis tiek išlieka pareiga teirautis aplinkybių, pagrindžiančių minėtą faktą, ir nustatyti realią situaciją.

Atkreiptinas dėmesys, kad ne visada paprasta nustatyti, ar sutuoktiniai nebeveda bendro ūkio ir kiek laiko negyvena santuokinio gyvenimo. Dažnai sutuoktiniai faktiškai gyvena viename būste ir yra deklaravę gyvenamąją vietą tuo pačiu adresu, nes tai yra vienintelis jų turimas gyvenamosios paskirties turtas, įgytas santuokos metu. Tai savaime nepaneigia sutuoktinių rašytinio patvirtinimo, kad jie daugiau nei metus neveda bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo, tačiau gali sukelti abejonių, kurios turėtų būti išsklaidytos. Notaras negalėtų tvirtinti sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių ir santuokos nutraukimo bendru sutikimu, jeigu jam kiltų pagrįstų abejonių, jog sutuoktiniai gyvendami viename būste vis dar gyvena santuokinį gyvenimą ir (ar) veda bendrą ūkį. Siūlytina, kad sutuoktiniai pareiškime ne tik pateiktų informaciją apie minėtas aplinkybes, tačiau ir nurodytų datą, nuo kada santuoka yra faktiškai nutrūkusi, t. y. nuo kada sutuoktiniai nebeveda bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo.

Notarui atsisakius nutraukti santuoką notarine tvarka, esant abejonei, kad sutuoktiniai vis dar gyvena santuokinį gyvenimą, arba sutuoktiniams atsisakius šį faktą patvirtinti raštu (pareiškimu), notaras turėtų pasiūlyti sutuoktiniams kreiptis į teismą dėl santuokos nutraukimo, kadangi notaras nenustatė ir negalėjo nustatyti vienos iš būtinų santuokos nutraukimo notarine tvarka sąlygų. Pažymėtina, kad notarui atsisakius nutraukti sutuoktinių santuoką bendru sutikimu, nes nėra visų LR CK 3.51 straipsnyje įtvirtintų sąlygų ir pasiūlius sutuoktiniams kreiptis į teismą, o sutuoktiniams kreipiantis į teismą ir gavus analogišką teismo procesinį sprendimą – teismo nutartis gali būti peržiūreta apeliacine tvarka. Akcentuotina ir tai, kad aukštesnės instancijos teismas gali palikti galioti pirmosios instancijos teismo nutartį, nustatant juridiskai reikšmingą faktą, kad sutuoktiniai ilgiau nei metus negyvena santuokinio gyvenimo ir neveda bendro ūkio, todėl santuokos nutraukimo klausimai nesprenžiami teismine tvarka. Toks procesinis teismo sprendimas leistų notarui konstatuoti, kad LR CK 3.51 straipsnyje numatytos sąlygos yra išpildytos ir santuoka turėtų būti nutraukiama notarine tvarka.

¹⁴ Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismo 2023 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-139-357/2023; Klaipėdos apygardos teismo 2023 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-294-459/2023; Šiaulių apygardos teismo 2023 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-166-883/2023; Šiaulių apygardos teismo 2023 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-217-368/2023.

¹⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.54¹ straipsnio 1 dalis. *Valstybės žinios*, 2000-07-18, Nr. VIII-1864.

Taigi notaras, kaip ir teisėjas, prieš nutraukdamas santuoką notarine tvarka, privalo įsitikinti ir kumuliatyviai taikyti visas LR CK 3.51 straipsnyje įtvirtintas sąlygas, t. y. nustatyti, kad santuoka yra sudaryta daugiau nei prieš metus, sutuoktiniai ilgiau nei metus neveda bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo, abu sutuoktiniai yra visiškai veiksnūs bei neturi bendrų nepilnamečių vaikų ir yra sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių.

2. Reikalavimo sutuoktiniams pateikti notarui parengtą sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių praktiniai aspektai

LR CK 3.51 straipsnyje, 3.54¹ straipsnio 1 dalyje ir 3.54¹ straipsnio 2 dalyje įtvirtintos nuostatos, kad sutuoktiniai turi būti sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių. Šios nuostatos yra imperatyvios, t. y. sutuoktiniai privalo pateikti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių tiek kreipdamiesi į teismą, tiek kreipdamiesi į notarą dėl santuokos nutraukimo bendru sutikimu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad notarui pateikta sutartis laikytina projektu, nes sutartis bus laikoma sudaryta tik tada, kai ji bus patvirtina notaro.

Kreipiantis į teismą sutartys dėl santuokos nutraukimo pasekmių teisme tvirtinamos dažniausiai rašytinio proceso tvarka, teismo posėdyje nedalyvaujant sutuoktiniams. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – LR CPK) 540 straipsnio 1 dalis numato, kad teismas bylas dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu nagrinėja žodinio proceso tvarka, išskyrus atvejus, kai pripažįsta, kad bylos nagrinėjimas rašytinio proceso tvarka nepakenks šeimos santykių stabilumui ir vaikų bei sutuoktinių interesams. Sutuoktiniai, ketindami teikti dokumentus teismui, dažniausiai kreipiasi į advokatus, galinčius jų interesams atstovauti teisme. Advokatas, rengdamas prašymą dėl santuokos nutraukimo bendru sutikimu ir sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, su sutuoktiniais aptaria sutuoktiniams aktualius turto, prievolių pasidalinimo klausimus, vaikų išlaikymo, bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarką ir vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą bei kt. Sutuoktiniams negalint rasti kompromiso ar manant, kad kiekvieno interesus gali geriau atstovauti atskiri advokatai, sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių gali rengti keli advokatai, sąlygos taip pat gali būti derinamos mediacijos procese. Teismas, tvirtindamas sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, peržiūri parengtos sutarties nuostatas, įvertina, ar sutartis neprieštaruja imperatyvioms įstatymo nuostatoms, viešajai tvarkai, ar ją sudarant buvo laikomasi šalių lygiateisiškumo principo, ar su prievolių paskirstymu ir / ar jų modifikavimu sutiko kreditoriai. Pažymėtina, kad sutuoktiniams pradėjus tiek faktinį, tiek teisinį skyrybų procesą, šalys yra veikiamos streso, pykčio, gali jausti psichologinį spaudimą, o tai gali daryti įtaką jų sprendimų priėmimui, todėl vienas iš sutuoktinių gali priimti mažiau palankias sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių sąlygas. Lietuvos Aukščiausias Teismas suformavo taisyklę, kad tokiais atvejais, kai yra nukrypstama nuo šalių lygių dalių turte principo bei esant kitoms abejonėms dėl šalių lygiateisiškumo, santuoka nutraukia-

ma bendru sutikimu bei tvirtinama sutartis dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių žodinio proceso tvarka¹⁶.

Pažymėtina, kad kreipiantis į notarą, sutuoktiniai gali naudotis advokato paslaugomis, kuris galėtų parengti sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių projektą, taip pat parengti projektą patys arba pristatyti kito notaro parengtą sutarties projektą. Tokiu atveju dėl LR CK 3.54¹ straipsnio 1 dalyje numatyto reikalavimo neaiškumo nekyla. Tačiau praktikoje dažni atvejai, kai sutuoktiniai kreipiasi į notarą, kaip į teisės profesionalą, neturėdami parengtos sutarties dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių.

Tokiu atveju notaras turėtų su sutuoktiniais išsiaiškinti reikšmingas aplinkybes dėl sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių projekto rengimo: 1) įsitikinti, kada buvo sudaryta santuoka (ar ji sudaryta ilgiau nei prieš vienerius metus); 2) kada sutuoktiniai nustojo kartu faktiškai gyventi santuokinį gyvenimą ir vesti bendrą ūkį; 3) ar šalys neturi bendrų nepilnamečių vaikų; 4) kokį turtą šalys turi bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės teise; 5) kokį turtą šalys turi asmeninės nuosavybės teise ir ar šis turtas nebuvo pagerintas santuokos metu kito sutuoktinio darbu ar jo lėšomis; 6) kaip turtas yra dalinamas, o turto negalint padalinti natūra – kokio dydžio kompensacija ir koku terminu yra įsipareigojama sumokėti; 7) ar yra prievolių kreditoriams ir ar reikalingas prievolių modifikavimas. Aplinkybių, kurias notaras su sutuoktiniais turėtų aptarti, sąrašas nėra baigtinis ir priklauso nuo konkrečių faktinių aplinkybių, todėl gali būti aptariamai ir kiti klausimai, galintys turėti įtakos santuokos nutraukimo bendru sutikimu sutarties projekto parengimui bei po sutarties patvirtinimo galinčioms atsirasti pasekmėms. Atsižvelgiant į tai bei vadovaujantis proceso ekonomiškumo principu, sutuoktiniams tikslingiau būtų sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių projektą ruošti su notaro pagalba.

Šalys, suderinusios sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių projektą, vadovaudamosi LR CK 3.54¹ straipsnio 1 dalimi, pateikia notarui sutartį dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių. Taigi, imperatyvus reikalavimas pateikti notarui sutartį dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių gali būti įgyvendinamas trimis būdais – sutartį paruošiant pačioms šalims ar jų pasirinktam advokatui arba šalims suderinus ir pasirašius notaro paruoštą projektą.

3. Sutuoktinių susitarimo laisvės principo ribos – susitarimo atitiktis imperatyvioms teisės normoms ir sutuoktinių lygiateisiškumo principui

Klasikinėje sutarčių teisėje sutarties laisvės principas yra absoliutinas ir vadinas pagrindiniu sutarčių teisės principu. Tačiau šiuolaikinė sutarčių teisė labiau negu sutarties laisvės principą iškelia teisingumo principą, toleruoja šalių laisvės principo ri-

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2023 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-58-943/2023.

bojimą, remiantis imperatyviomis teisės normomis, kitais teisės principais, tokiais kaip sąžiningumas, šalių lygiateisiškumas, geri papročiai ir kiti¹⁷. LR CK 6.156 straipsnio 4 dalis iš dalies numato sutarties laivės principo ribojimą – sutarties sąlygas šalys nustato savo nuožiūra, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas nustato imperatyviosios teisės normos. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnyje yra nurodyta, kad sutuoktinių teisės šeimoje lygios. LR CK 3.117 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtinta, kad sutuoktinių bendro turto dalys yra lygios, o nuo jų nukrypti galima tik LR CK numatytais atvejais.

LR CK 3.53 straipsnio 4 dalis numato, kad teismas atsisako tvirtinti sutuoktinių pasirašytą sutartį dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių, jeigu sutartis prieštarauja viešajai tvarkai ar iš esmės pažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų ar vieno sutuoktinio teises ir teisėtus interesus, o byla dėl santuokos nutraukimo sustabdo, kol sutuoktiniai sudarys naują sutartį¹⁸. Analogiška nuostata yra įtvirtinta ir LR CK 3.54² straipsnio 2 dalyje nutraukiant santuoką bendru sutikimu notarine tvarka. Todėl notaras, kaip ir teisėjas, santuokos nutraukimo atveju įgyja pareigą išsiaiškinti, ar nėra nuostatų, prieštarujančių viešajai tvarkai (pavyzdžiui, sutartyje negali būti nuostatų, prieštarujančių gerai moralei, nepagarbių nuostatų) ir (ar) nėra pažeidžiamos vieno iš sutuoktinio teisės ir interesai, t. y. ar nėra nukrypstama nuo sutuoktinių turto lygių dalių principo, įtvirtinto LR CK 3.117 straipsnio 1 dalyje. Tuo atveju, jei paaiškėtų, kad sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių projekte sutuoktiniai nukrypsta nuo lygių dalių principo ir nėra galimybės užtikrinti, kad turtas būtų paskirstomas sutuoktiniams lygiomis dalimis natūra – notaras galėtų pasiūlyti sutuoktiniams išspręsti turto padalijimo lygiomis dalimis klausimą į sutarties projektą įtraukiant kompensacijos išmokėjimo ar kito turto perleidimo, kaip kompensaciją, variantą.

3.1. Sutuoktinių dalinamo turto vertės ir kompensacijos dydžio nustatymas

Ne visada turtas gali būti lygiomis dalimis padalintas šalims natūra, taip pat ne visada turto padalijimas natūra geriausiai atspindi šalių poreikius. Sutuoktiniams nutraukus santuoką, bendrą turtą gali būti sunku bendrai valdyti, juo disponuoti, tarp šalių gali kilti nesutarimų. Todėl sudarant turto balansą, nurodant jo vertes, dažnu atveju šalys susitaria dėl konkrečių objektų atiteikimo vienam iš sutuoktinių, įsipareigojant išmokėti kompensaciją kitam sutuoktiniui. Visgi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad teismas, nusprendęs priteisti visą nekilnojamąjį turtą natūra vienam sutuoktiniui iš kito sutuoktinio priteisdamas kompensaciją, turi įsitikinti, kad tokiu sprendimu nebus pažeidžiamas proporcingumo principas, reikalaujantis, kad naudojamos priemonės atitik-

¹⁷ Société de Législation Comparée, Guiding principles of European Contract law, 31 str. Prieigą per internetą <https://www.legiscompare.fr/web/IMG/pdf/19._Guiding_Principles.pdf> (žiūrėta 2023-08-18)

¹⁸ *Ibid*, 3.53 straipsnio 4 dalis.

tų siekiamą tikslą, o išimtyms iš bendrų taisyklių būtų adekvačios keliamiems tikslams¹⁹. LR CK 3.117 straipsnio 3 dalis numato, kad kompensacijos išmokėjimą galima atidėti ne ilgiau nei dvejiems metams, jeigu privalantis mokėti sutuoktinis pateikia adekvatų šios prievolės įvykdymo užtikrinimą, nes laikoma, kad kompensacijos išmokėjimas ne-naudingas sutuoktiniui, turinčiam ją gauti, o visos kompensacijos sumokėjimas iš karto tam tikrais atvejais neproporcingai apsunkintų ją privalančio sumokėti sutuoktinio padėtį²⁰. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, konstatuodamas, kad kompensacijos sumokėjimo termino atidėjimas neturėtų nepagrįstai suvaržyti ir kito sutuoktinio, kuriam yra priteista kompensacija, teisių, kadangi, pirma, galimybė atidėti kompensacijos sumokėjimo terminą yra nustatyta tik tuo atveju, jeigu tokią kompensaciją turintis mokėti sutuoktinis pateiks adekvatų šios prievolės įvykdymo užtikrinimą, antra, įstatyme yra nustatytas maksimalus 2 metų terminas, kurio teismas, priimdamas sprendimą dėl kompensacijos sumokėjimo termino atidėjimo, negali viršyti.²¹ Autorės nuomone, ši nuostata dėl aukščiau nurodytų priežasčių, turi būti taikoma ir notaro tvirtinamai sutarčiai dėl santuokos nutraukimo pasekmių. Taigi santuokos nutraukimo ir sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių tvirtinimo priskyrimas notarui, neturi įtakos LR CK 3.117 straipsnio nuostatų, kaip imperatyvios teisės normos, taikymui ir šio straipsnio 3 dalyje numatytam maksimaliam terminui kompensacijos išmokėjimui, kadangi perdavus atitinkamą funkciją notarui, asmenų teisės bei teisėti interesai negali būti mažiau saugomi, nepriklausomai nuo to, kad notaras nėra eksplicitiškai nurodomas LR CK 3.117 straipsnio 3 dalyje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas praktikoje taip pat neleidžia nuo šio reikalavimo nukrypti, todėl šios normos įgyvendinimą turėtų užtikrinti ir notaras, kadangi negalėtų susiklostyti tokia teisinė situacija, kad būtų pažeistas sutuoktinių teisių proporcingumo principas be pagrindo ilgam terminui atidedant kompensacijos išmokėjimą. Tokios prievolės užtikrinimui notaras galėtų sutuoktiniams pasiūlyti taikyti priverstinės hipotekos institutą, jį nustatant santuokos nutraukimo pasekmių sutartyje, nes tai galėtų papildomai apsaugoti vieno iš sutuoktinių (kreditoriaus) interesus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartimi konstatavo, kad sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių sutuoktiniai gali aptarti ir kito turto, priklausančio šalims ar vienai iš jų, teisinio režimo ir (arba) padalijimo klausimą, t. y. sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių šalys gali aptarti viso šalių turto (tiek įgyto santuokoje, tiek iki santuokos sudarymo, tiek sutuoktinių bendrosios jungtinės ar dalinės nuosavybės teise, tiek ir asmeninės nuosavybės teise) teisinį režimą po santuokos nutraukimo²², tuo suteikdamas galimybę kompensaciją išmokėti ne vien pinigais, bet, pavyzdžiui, perleidžiant asmeni-

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-191-378/2020.

²⁰ Mikelėnas, V., Bartkus, G., *et al.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia. 2002, 239 p.

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2023 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-252-421/2023.

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2023 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-215-381/2023.

nės nuosavybės teise sutuoktinio turimą turtą. Tokiu atveju sutuoktiniai įgyja daugiau galimybių pasidalinti turimą turtą, užtikrinant abiejų sutuoktinių interesus. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad įstatymas neįtvirtina būtinybės kompensaciją išmokėti pinigais, todėl tam tikrais atvejais dalijant bendrą sutuoktinių turtą kompensuojamos sumos dydžiu faktiškai gali būti nukrypstama nuo bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės lygių dalių principo²³.

Bendro sutuoktinių turto padalijimo tvarka nustatyta LR CK 3.118 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad, dalijant sutuoktinių bendrąją jungtinę nuosavybę, pirmiausia nustatomas bendras sutuoktinių turtas ir vieno ir kito asmeninis turtas. Pagal LR CK 3.118 straipsnio 2 dalį iš bendro sutuoktinių turto pirmiausia turi būti sumokamos (priteisiamos) iš šio turto mokėtinos skolos, kurių mokėjimo terminas yra suėjęs. Jeigu iš bendro sutuoktinių turto vykdytinų prievolių įvykdymo terminas dar nėra suėjęs ar šios prievolės yra ginčijamos, tai sutuoktinių bendro dalytino turto visuma yra mažinama šių prievolių (skolų) suma. Nustačius turtą, kuris sutuoktiniams priklauso asmeninės nuosavybės teise, ir iš jo atskaičius asmenines skolas, sudaromas kompensacijų balansas, kuriame nurodoma, kiek kiekvienas sutuoktinis privalo kompensuoti už bendrą turtą ir kiek vienam, ir kitam sutuoktiniui turi būti kompensuota iš bendro turto (LR CK 3.118 straipsnio 3 dalis). Jeigu, sudarius balansą, paaiškėja, kad bendro turto liko, šis turtas padalijamas sutuoktiniams lygiomis dalimis, išskyrus šio kodekso numatytas išimtis (LR CK 3.118 straipsnio 4 dalis).

LR CK 3.119 straipsnis numato, kad sutuoktinių turimo turto vertė turi būti įvertinama pagal rinkos vertę bendrosios jungtinės nuosavybės pabaigoje. Turto rinkos vertė gali būti nustatoma remiantis viešųjų registrų duomenimis, ekspertų išvadomis, specialistų konsultacinėmis išvadomis bei bet kuriais įrodymais, kuriais remdamasis teismas suformuoja savo įsitikinimą.²⁴ Pavyzdžiui, VŠĮ „Emprekis“ pažymomis dėl transporto priemonių vertės, įvairiais skelbimais ir kitais duomenimis. Pagal kasacinio teismo formuojamą praktiką esminis reikalavimas nustatant kompensaciją (jos dydį) – kad ji būtų teisinga²⁵. Notaras vadovaujasi viešųjų registrų duomenų bazėse pateikiama informacija ir negali įpareigoti šalių atlikti turto vertinimo. Tačiau notaras gali pasiūlyti sutuoktiniams pateikti tiek nekilnojamojo, tiek ir kilnojamojo turto vertinimo ataskaitą, kurią paruoštų licencijuotas turto vertintojas. Taip pat šalys gali pateikti ir kitus įrodymus dėl turto vertės bei susitarti dėl baldų ar namų apyvokos daiktų vertės. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, notarui, kaip ir teisėjui, kyla pareiga išsiaiškinti turto rinkos vertę, kad sutuoktiniams būtų teisingai padalintas turtas ir išmokama kompensacija atitiktų šalių lygiateisiškumo principą.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2022 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-227-381/2022.

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 9 d. Sutuoktinių turtines prievoles reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje apžvalga. Prieiga per internetą <https://www.lat.lt/lat-praktika/teismu-praktikos-apzvalgos/civiliniu-byly-apzvalgos/67> (žiūrėta 2023-08-20).

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-191-378/2020.

3.2. LR CK numatytos sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo išimtis

LR CK 3.117 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta prezumpcija, kad sutuoktinių bendro turto dalys yra lygios. LR CK 3.123 straipsnis nurodo išimtį iš bendrosios taisyklės – atvejus, kada yra leidžiama nukrypti nuo lygių dalių principo. Todėl reikia išsiaiškinti, ar yra įstatyme nurodytos aplinkybės / sąlygos, leidžiančios nukrypti nuo lygių dalių principo – nepilnamečių vaikų interesai, vieno sutuoktinių sveikatos būklė ar jo turtinė padėtis, ar kitos svarbios aplinkybės, kurios leistų nukrypti nuo lygių dalių principo. LR CK 3.123 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas patvirtina, kad įstatymų leidėjas nenustatė baigtinio aplinkybių, leidžiančių nukrypti nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo, sąrašo. LR CK 3.123 straipsnio 4 dalis numato, kad vieno sutuoktinio dalis iš bendro turto taip pat gali būti sumažinama šeimos negautų pajamų suma, kurių šeima negavo dėl sutuoktinio aplaidumo arba kurias jis nuslėpė nuo šeimos ir naudojo savo asmeniniams poreikiams tenkinti. Šioje dalyje įstatymų leidėjas nustatė, kad terminas, už kurį apskaičiuojamos tokios negautos pajamos, negali būti ilgesnis nei paskutiniai penkeri metai iki turto padalijimo. Manytina, kad LR CK 123 straipsnio nuostata yra imperatyvi, nes, laikantis kitokios nuomonės, gali susiformuoti ydinga notarinė praktika, jei būtų nukrypstama nuo lygių dalių principo nesant jokių svarbių aplinkybių. Tokiu atveju būtų pažeidžiamas vieno iš sutuoktinių teisėtas interesas, taip pat gali būti pažeistas trečiųjų asmenų teisėtas interesas. Atsižvelgiant į tai, nukrypti nuo lygių dalių prezumpcijos galima tik esant įstatyme numatytoms ir kitoms svarbioms aplinkybėms, kurios yra suderinamos su protingumu, sąžiningumu principais.

Notaras, tvirtindamas sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, taip pat turi išsiaiškinti, ar nėra LR CK 3.98 straipsnyje nustatytų pagrindų, numatančių teisę į kompensaciją. Notaras turi pasidomėti, ar nebuvo padidinta bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, prijungus turtą, kuris yra kito sutuoktinio asmeninė nuosavybė, taip pat ar įsigyjant bendrąją jungtinę sutuoktinių nuosavybę, nebuvo panaudotos asmeninės sutuoktinio lėšos. LR CK 3.98 straipsnio 3 dalis numato kompensaciją, kai sutuoktinis sumažino bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės turto vertę, ar šeima dėl sutuoktinio kaltės, aplaidumo negavo pajamų, ar sutuoktinis nuslėpė gautas pajamas. Išsiaiškinus minėtas aplinkybes, notaras turėtų pasiūlyti sutuoktiniams įvertinti žalos dydį, turto vertės sumažėjimą ir susitarti dėl kompensacijos dydžio.

Pagal kasacinio teismo formuojamą praktiką, sutuoktinis, panaudojęs asmenines lėšas turtui, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, įsigyti, gali rinktis savo turtinių teisių gynimo būdą ir priklausomai nuo pasirinkto būdo tikėtis atitinkamų teisinių pasekmių: kompensacijos²⁶ ir (ar) didesnės turto dalies gavimo,²⁷ nes įstatymas

²⁶ Pažymėtina, kad LR CK 3.98 straipsnio 2 dalis numato, kad sutuoktinis turi teisę į kompensaciją tais atvejais, kai turtui, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, įsigyti buvo panaudotos ir asmeninės sutuoktinio lėšos.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-111-687/2020.

neįtvirtina būtinybės kompensaciją išmokėti pinigais²⁸. Siekiant nustatyti, ar yra pagrindas taikyti CK 3.98 straipsnio 2 dalį, turi būti įvertintos šios aplinkybės: ar vienas iš sutuoktinių, ar jie abu iki sukurdami bendrąją jungtinę nuosavybę turėjo asmeninio turto; ar sutuoktinių turėtas asmeninis turtas buvo panaudotas kuriant bendrąją jungtinę nuosavybę; kokio dydžio asmeninės investicijos buvo padarytos kuriant bendrąją jungtinę nuosavybę ir pan. Tam, kad būtų apskaičiuota priteistina kompensacija CK 3.98 straipsnio 2 dalies pagrindu, turi būti nustatytas asmeninių investicijų dydis, kurį įrodyti turi tai teigianti šalis²⁹.

Tačiau atkreiptinas dėmesys ir į tą aplinkybę, kad vienam iš sutuoktinių pripažįstant, kad turto įsigijimui buvo naudojamos kito sutuoktinio asmeninės lėšos, tai nėra pagrindas turtą natūra perduoti vienam sutuoktiniui, jo neįpareigojant išmokėti kompensacijos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių įrašyta sąlyga, kad šalys neginčija aplinkybės, jog į nekilnojamąjį turtą pareiškėja buvo investavusi savo asmenines lėšas, todėl pareiškėjas sutiko nereikalauti kompensacijos už pareiškėjai nuosavybės teise atitekusį visą santuokos metu įgytą nekilnojamąjį turtą, negalėjo būti pripažįstama teisėtu pagrindu visą santuokoje įgytą nekilnojamąjį turtą paskirti vienam sutuoktiniui³⁰. Kasacinis teismas pažymėjo, kad teismai, prieš tvirtindami sutuoktinių pateiktą sutartį dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių, turėtų būti atlikę priešasčių, dėl kurių buvo sudaryta tokio pobūdžio sutartis, t. y. dėl kurių buvo nuspręsta nukrypti nuo bendrosios jungtinės nuosavybės lygių dalių principo, analizę³¹. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dar 2005 m. yra konstatavęs, kad sutarties sąlygos, kurioms esant teismas gali konstatuoti vieno sutuoktinio teisių ir teisėtų interesų pažeidimą, yra tokie atvejai, kai sutarties sąlygomis ribojamos sutuoktinio turtinės ar asmeninės ne-turtinės teisės, pavyzdžiui, susitariama, kad sutuoktiniui nepaskiriama santuokinio turto dalis arba paskiriama akivaizdžiai per maža jo dalis³².

Vadovaujantis kasacinio teismo praktika, asmeninių lėšų investavimas į bendrąją jungtinę sutuoktinių nuosavybę leidžia svarstyti apie pagrindo nukrypti nuo lygių dalių principo egzistavimą, tačiau tokia aplinkybė savaime nepatvirtina LR CK 3.117 straipsnio 1 dalyje numatytos prezumpcijos paneigimo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad tokiu atveju, kai teismui pateikiama tvirtinti sutartis, kuria sutariama iš esmės visą santuokoje įgytą turtą paskirti vienam sutuoktiniui, kitam neskiriant jokios kompensacijos, teismui kyla pareiga patikrinti, ar tokia sutartis neprieštaruja imperatyviosioms teisės

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2022 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-232-781/2022.

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-191-378/2020.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2023 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-58-943/2023.

³¹ *Ibid.*

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-575/2005.

normoms, nepažeidžia vieno sutuoktinio ar kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų³³. Šiuo atveju, nuo 2023 m. sausio 1 d. pasikeitus teisiniam reguliavimui, ši pareiga perkeliama notarui.

Vadovaujantis minėta teismų praktika, notarui abejojant dėl sutarties dėl santuokos nutraukimo teisiųjų pasekmių atitikties viešajai tvarkai ar sutuoktinių lygiateisiškumo principui, tokią sutartį reikėtų atsisakyti tvirtinti, kol šalys nepateikia patikimų įrodymų savo pozicijai pagrįsti. Notarui atsisakius tvirtinti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, sutuoktiniai galėtų kreiptis į teismą LR CPK 511-513 straipsniuose numatyta tvarka su prašymu įpareigoti notarą atlikti notarinį veiksma³⁴. Tokiu atveju dėl sutarties sąlygų teisėtumo, atitikties viešajai tvarkai ir sutuoktinių lygiateisiškumo principui pasisakytų teismas, nes jis turės spręsti, ar notaro atsisakymas tvirtinti sandorį buvo pagrįstas.

4. Notaro vaidmuo užtikrinant sutuoktinių kreditorių teisių apsaugą

Sutuoktiniams ketinant skirtis, tačiau turint kreditorinių įsipareigojimų, svarbu užtikrinti trečiųjų asmenų – kreditorių – interesus. LR CK 3.54³ straipsnyje yra įtvirtinta, kad kai sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių aptariami sutuoktinių turto, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, padalijimo klausimai, sutuoktiniai, prieš kreipdamiesi į notarą dėl šios sutarties patvirtinimo, apie tai turi informuoti visus žinomus bendrus jų abiejų ar vieno iš jų kreditorius. Kartu su šiuo pranešimu kreditoriams turi būti išsiųstas sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių projektas, taip pat notaro, į kurį ketinama kreiptis dėl šios sutarties patvirtinimo, kontaktiniai duomenys, o kreditoriai turi teisę per trisdešimt dienų nuo šios informacijos gavimo dienos sutuoktiniams ir jų pranešime nurodytam notarui raštu pateikti savo motyvuotus prieštaravimus ir konkrečius siūlymus, kaip į šiuos prieštaravimus būtų galima atsivėlgti³⁵.

LR CK neįpareigoja notaro savarankiškai ieškoti sutuoktinių kreditorių, apie kreditorių buvimą ir prievoles jiems notarą privalo informuoti sutuoktiniai. Tačiau sutuoktiniai ne visada siekia sąžiningai išviešinti savo kreditorius ir skolinius įsipareigojimus jiems.

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2023 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-58-943/2023.

³⁴ 2022-07-15 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492 ir 6.493 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.541, 3.761 straipsniais įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo Nr. XII-2111 13 ir 22 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos notariato įstatymo I-2882 6, 28 ir 46 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės įgyvendinimo įstatymo Nr. X-1809 8, 315 ir 319 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 27, 35, 80, 82, 86, 115, 1622, 284, 350, 515, 577, 582 ir 608 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 35, 38 ir 105 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas reg. Nr. XIII-P-5059. Prieiga per internetą < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c339a5d09b8a-11ec9e62f960e3ee1cb6?jfwid=1bfjnetvi8> > (žiūrėta 2023-10-29).

³⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.54³ straipsnio 1 dalis ir 2 dalis. *Valstybės žinios*, 2000-07-18, Nr. VIII-1864.

Atsižvelgiant į tai, kad notarui taikomi atidumo, rūpestingumo reikalavimai atliekant profesinę veiklą, notaras turėtų siekti sutuoktinių kreditorių interesų užtikrinimo sutuoktinių santuokos nutraukimo procese.

4.1. Sutuoktinių pareigos informuoti kreditorius apie ketinimą nutraukti santuoką bendru sutarimu užtikrinimas

LR CK 3.54³ straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teisinis reglamentavimas kelia praktinio įgyvendinimo problemų. Šiame kontekste pirmiausia pažymėtina, kad įstatymas įpareigoja sutuoktinius savarankiškai informuoti kreditorius apie planuojamą skyrybų procesą, išsiunčiant parengtą santuokos nutraukimo pasekmių sutarties projektą. Kreditoriams pareiškus motyvuotus prieštaravimus, galima situacija, kai sutuoktiniai privalės paruošti naują ar koreguoti buvusį sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių projektą ir išsiųsti kreditoriams koreguotą sutarties projektą. Tokiu atveju skyrybų procedūra užtruks dėl pakartotinio sutarties projekto rengimo ir pakartotinio projekto išsiuntimo kreditoriams.

Pažymėtina, kad notaro veiklai yra keliami dideli atsargumo ir dėmesingumo reikalavimai³⁶, taip pat notaras, vadovaujantis Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 2 straipsniu, turi pareigą užtikrinti, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad prieš tvirtindamas sandorius notaras privalo būti maksimaliai atidus, kad būtų ne tik išvengta neteisėtų sandorių sudarymo, bet ir būtų užtikrinta asmenų teisėtų interesų apsauga³⁷. Todėl notaras turi įsitikinti, kad šalys įvykdė savo pareigą informuoti kreditorius apie santuokos nutraukimo procesą. LR CK 3.54⁴ straipsnio 1 dalis numato, kad sutuoktiniai turi pateikti notarui įrodymus, kad apie kreipimąsi į notarą dėl santuokos nutraukimo bendru sutuoktinių sutikimu informavo visus žinomus bendrus jų ar vieno iš jų kreditorius. Įrodymais apie tokį informavimą galėtų būti pašto kvitai su siuntos įteikimo duomenimis, dokumentų įteikimas kreditoriui pasirašytinai ar duomenys apie kreditorių informavimą elektroniniu paštu, su patvirtinimu, kad elektroninis laiškas su priedais yra gautas.

Notarai turi prieigą prie VĮ Registrų centro tvarkomų Turto areštų registro bei Sutarčių ir teisių suvaržymų registro, kurių duomenys gali patvirtinti tam tikrus kreditorinius šalių įsipareigojimus, tačiau šie registrai nesuteikia visos reikalingos informacijos. Notaras negali surasti visų kreditorių, nes notarui įstatymas nesuteikia tokių plačių procesinių teisių, kaip teismui, naudotis informacinėmis bazėmis bei išreikalauti duomenis iš bet kokios įstaigos ar organizacijos. Šiame kontekste pažymėtina, kad vadovaujantis LR CPK 199 straipsnio 6 dalimi, jeigu per nustatytą terminą teismo reikalavimas pateikti

³⁶ Mikėlnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 279.

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-275-611/2019.

rašytinį įrodymą neįvykdytas ir nepranešta teismui apie tai, kad negalima jo pateikti dėl svarbių priežasčių, arba nurodytas priežastis teismas pripažino nesvarbiomis, kaltiems asmenims gali būti skiriama iki trijų šimtų eurų bauda. Baudos paskyrimas neatleidžia atitinkamų asmenų nuo pareigos pateikti teismo reikalaujamą rašytinį įrodymą. Tokio pobūdžio procesinių įrankių neturėjimas lemia žemesnį notaro elgesio standartą ieškant kreditorių.

Kartu siekiant notarui kiek įmanoma apsaugoti kreditorių teises, notaras galėtų prašyti sutuoktinių pateikti informaciją apie turimas užvestas / neužvestas vykdomąsias bylas iš Antstolių rūmų pagal fizinio asmens (pareiškėjo) prašymą. Pažymą su informacija Antstolių rūmai įsipareigoja pateikti pareiškėjui per 15 darbo dienų, apmokėjus pažymos parengimo sąnaudas³⁸. Toks notaro reikalavimas neturėtų būti laikomas pertekliniu, atsižvelgiant į notarui keliamą pareigą užtikrinti teisiųjų santykių stabilumą, sutuoktinių lygiateisiškumo principo užtikrinimą, kreditorių interesų apsaugą. Tačiau visi aukščiau išvardinti teisiniai įrankiai, kuriuos gali panaudoti notaras, visiškai neatleidžia šalių nuo pareigos sąžiningai nurodyti notarui visus turimus kreditorius, jų gyvenamąją vietą, prievolės dydį ir kt. svarbias aplinkybes. Tuo atveju, jeigu sutuoktiniai pažeidžia šią sąžiningumo pareigą ir patvirtina notarui raštu, kad jokių kreditorių neturi, manytina, kad atsakomybė už melagingą patvirtinimą tenka išimtinai sutuoktiniams.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, tinkamiausiai kreditorių interesą būti informuotiems apie santuokos nutraukimo procesą galėtų užtikrinti notaras, nepatikint kreditoriams skirto pranešimo išsiųsti sutuoktiniams. Tokiu atveju notaras galėtų geriausiai įsitikinti, kad sandorio projektas, kuris atitinka viešosios tvarkos nuostatas, sutuoktinių ir kreditorių interesus, pasiekė sutuoktinių kreditorius ir jie buvo tinkamai informuoti. Su sutuoktiniais suderinęs sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių projekto nuostatas, notaras galėtų persiųsti žinomiems sutuoktinių kreditoriams sutarties projektą. Kreditoriui neatsiėmus registruotos pašto siuntos, dokumentai kreditoriui gali būti įteikiami per antstolį. Tačiau dokumentų įteikimo galimybės nėra begalinės. Nesugebant nustatyti žinomo kreditoriaus naujos buveinės ar gyvenamosios vietos adreso, turėtų būti laikoma, kad išnaudotos visos priemonės tinkamai informuoti kreditorių. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas yra nustatęs kitas kreditorių teisių gynbos priemones, kurios bus aptartos tolesniame šio straipsnio skyriuje.

4.2. Sutuoktinių kreditoriaus teisių ir interesų gynbos galimybės

Pažymėtina, kad kreditoriams pasinaudojant savo teise pareikšti prieštaravimus dėl santuokos nutraukimo sutarties projekto, ne visi kreditorių prieštaravimai gali būti teisėti ir motyvuoti. Kreditoriui ir sutuoktiniams nerandant kompromiso ir nesutarus dėl sutarties pakeitimų, notaras neturi teisės vertinti kreditorių nesutikimo motyvų ir pasiūlymų

³⁸ Informacija iš Antstolių rūmų tinklalapio. Prieiga per internetą <<https://www.antstoliurumai.lt/lt/daznai-uzduodami-klausimai?page=2#duk161>> (žiūrėta 2023-11-09).

pagrįstumo, todėl sutarties dėl santuokos nutraukimo tarp sutuoktinių tvirtinti negali. Vadovaujantis LR CK 3.54³ straipsnio 3 dalimi sutuoktiniai turėtų kreiptis į teismą dėl santuokos nutraukimo.

Atkreiptinas dėmesys, kad kreditoriaus interesų užtikrinimui LR CK 3.54⁴ straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, jog kreditorių neinformavus LR CK 3.54³ straipsnyje nurodyta tvarka, kreditoriai turi teisę per vienerius metus nuo dienos, kurią sužinojo apie sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių sudarymą ar jos pakeitimą, šias sąlygas ginčyti teismo tvarka ir reikalauti atkurti pažeistas teises. Tai reiškia, kad notaro patvirtintos sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių nuostatos, jų teisėtumo klausimas ir po daugelio metų galėtų būti ginčijamos teisme.

Vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos nutarimu pažymėtina, kad, kreditoriui pateikus pareiškimą dėl proceso atnaujinimo ir teismui priėmus nutartį atnaujinti procesą, byla atnaujinama tik dėl su kreditoriaus reikalavimu susijusios bendro turto padalijimo dalies. Tai reiškia, kad dėl kitų santuokos nutraukimo byloje išspręstų klausimų (santuokos nutraukimo, išlaikymo vaikams ar sutuoktiniams priteisimo ir pan.), kurie yra nesusiję su kreditorių reikalavimais, byla šioje dalyje nėra atnaujinama³⁹. Tai reiškia, kad ir notaro patvirtinta sutartis galėtų būti peržiūrima tik toje dalyje, kiek tai liečia kreditorių teises. Pažymėtina, kad jei dėl sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių pripažinimo visiškai ar iš dalies negaliojančia kreipiasi vienas iš sutuoktinių dėl jo teisių pažeidimo, sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių pripažinimas visiškai ar iš dalies negaliojančia neturi poveikio santuokos nutraukimui pagal šią sutartį⁴⁰.

Atkreiptinas dėmesys, kad LR CK 3.54⁴ straipsnio 1 dalis leidžia pasikeitus aplinkybėms sutuoktiniams susitarti pakeisti sutartį dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių. Tačiau patvirtinus sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, šalys vienašališkai, t. y. neinformuodamos kreditoriaus, negali susitarti keisti sutarties nuostatų dėl sutuoktinių turto pasidalijimo, nes tai galėtų pažeisti trečiųjų asmenų (kreditorių) interesus. Norint keisti sutarties dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių sąlygas dėl turto ar prievolių pasidalijimo ir užtikrinti kreditorių interesus, sutuoktiniai turėtų iš naujo imtis priemonių informuoti kreditorius⁴¹.

Vadovaujantis tuo, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad kreditoriams yra suteikiamos pakankamos garantijos apginti savo pažeistas teises kreipiantis į teismą net ir tuo atveju, jei sutuoktiniai notaro būtų neinformavę apie esamus kreditorius ar, jei kreditoriai manytų, kad tvirtinant sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių jų teisės galėjo būti pažeistos.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 20 d. nutarimas civilinėje byloje 3K-P-186/2010.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.54⁴ straipsnio 2 dalis. *Valstybės žinios*, 2000-07-18, Nr. VIII-1864.

⁴¹ *Ibid*, 3.53⁴ straipsnis.

Išvados

1. Santuokos nutraukimo notarine tvarka komuliatyvios sąlygos, kad sutuoktiniai daugiau negu metus netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo, yra svarbi teismo ir notaro kompetencijos atribojimo aplinkybė.

2. Reikalavimas sutuoktiniams pateikti notarui parengtą sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių gali būti įgyvendintas tiek sutuoktiniams pateikiant notarui savarankiškai ar advokato paruoštą sutartį, tiek notarui paruošus sutarties projektą, kuris būtų šalių suderintas.

3. Sutuoktinių sutarties laisvės principas yra ribojamas šalių lygiateisiškumo principo, prezumpcijos, kad sutuoktinių bendro turto dalys yra lygios, viešosios tvarkos nuostatų. Rengiant ir tvirtinant sutartį dėl santuokos nutraukimo bendru sutarimu notaras turi išsiaiškinti ne tik šalių valią dėl turto pasidalinimo, tačiau ir turto įgijimo aspektus, turtui įsigyti ar pagerinti panaudotų lėšų kilmę ir kitas turto padalinimui reikšmingas aplinkybes.

4. Kreditorių interesų užtikrinimui notaras neturi pakankamų galimybių surasti visus sutuoktinių kreditorius, todėl kreditorių interesų užtikrinimas iš dalies yra lemiamas sutuoktinių sąžiningumo. Rekomenduotina, kad notarai sutuoktiniams siūlytų informuoti sutuoktinių kreditorius per notarą, tokiu būdu siekiant geriau užtikrinti kreditorių interesus sutuoktinių santuokos nutraukimo procese. Taip pat įstatymo leidėjas įtvirtino kreditorių interesų užtikrinimo garantijas, suteikdamas jiems teisę kreiptis į teismą ir ginti savo teises teismine tvarka.

Sandoriais nustatomo uzufrukto ir jo panaikinimo probleminiai aspektai notarinėje praktikoje

**Tatjana
VIŠKELIENĖ**

Asesorė
(kandidatė į notarus)

Ivadas

Uzufrukto institutas atsirado ir gyvavo jau senovės Romoje paskutiniame respublikos šimtmetyje¹. Uzufrukto institutas atsirado dėl poreikio patenkinti testatoriaus valią, apginti moters (našlės ar netekėjusios dukros) padėtį šeimoje². Uzufрукtas buvo siejamas su dovanojimu ar paveldėjimu³, nes buvo nustatomas testamentu, ir šeimos tėvo (*pater familias*) mirties atveju našlė arba našlaitė įgydavo daiktinę teisę per visą savo likusį gyvenimą naudotis tam tikru daiktu, jeigu daiktas būdavo duodantis vaisius, tai ir jo vaisiais⁴.

Lietuvos Respublikos civilinė teisė iki 2000 m. priimto Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁵ (toliau – CK) įsigaliojimo neįtvirtino uzufrukto instituto. Galioję įstatymai uzu-

1 Baranauskas, E., et al. *Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 222.

2 *Ibid.*

3 Nekrošius, I., et al. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996, p. 161.

4 Nekrošius, I., et al. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 146–147.

5 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74–2262.

frukto nereglamentavo specialiosiomis teisės normomis⁶, dėl to ir teisė į uzufruktą galėjo atsirasti tik remiantis 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁷ (toliau – 1964 m. CK) bendrosiomis teisės normomis. Taigi, 1964 m. CK uzufrukto sąvoka vartojama nebuvo. Tačiau 1964 m. CK 579 straipsnio 2 dalyje numatyta testamentinės išskirtinės teisė pagal savo prasmę atitiko uzufrukto sąvoką, kuomet uzufruktas buvo taikomas testamentinės išskirtinės prasme, pagal kurią testatorius galėjo įpėdinį, kuriam pereina gyvenamasis namas, įpareigoti duoti kitam asmeniui iki jo gyvos galvos naudotis tuo namu arba tam tikra jo dalimi.

Lietuvos civilinėje teisėje šiuo metu galiojančios CK ketvirtosios knygos daiktinės teisės normos, susijusios su uzufruktu, atsirado tik naujajame CK ir, vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo⁸ 30 straipsnio 1 dalimi, įsigaliojo nuo 2003 m. liepos 1 d., išskyrus tuos atvejus, kai šių teisių nustatymo pagrindas buvo įstatymas, siekiant užtikrinti vienos iš išvestinių daiktinių teisių – uzufrukto teisės – apsaugą ir gynimą⁹.

Atsižvelgiant į tai, kad dažnu atveju asmenys uzufrukto teisę nustato į vienintelį gyvenamąjį būstą ar kitą nekilnojamąjį turto objektą, kurio teisių perleidimo ir daiktinių teisių bei nekilnojamojo daikto suvaržymo sandoriams CK imperatyviai numato privalomą notarinę formą¹⁰, įvertinus notarų praktiką, matoma, kad uzufrukto teisei nustatyti dažniausiai pasirenkamas testamentas ir dovanojimo sutartis. Būtent dėl šios priežasties, analizuojant teismų praktiką, CK normas ir kitus teisės aktus, šiame straipsnyje bus siekiama atskleisti dovanojimo sutartimi ir testamentu nustatomo uzufrukto teisės nustatymo turinį; aptarti teisinės galimybes nustatyti uzufrukto teisę per atstovą; išanalizuoti esamą teismų praktiką, susijusią su dovanojimo sutartimi nustatytos uzufrukto teisės į nekilnojamąjį turtą, kaip uzufrukto teisės objektą, panaikinimo specifiką ir problemas.

Uzufrukto paskirtis ir tikslai

Uzufrukto instituto paskirtis yra užtikrinti uzufruktoriui svetimo daikto naudojimosi teisę. Tai į nesunaudojamą daiktą, kuris yra nuosavybės teisės objektas, nustatoma teisė, pagal savo prigimtį skirta tenkinti uzufrukto tikslus¹¹. Asmens, kuris, norėdamas ne tik iš anksto pasirūpinti savo užgyvento turto likimu, teisė, užtikrinti sau ar pasirinktam asmeniui gyvenimo sąlygas ir teisę į gyvenamąją vietą.

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-287-611/2021.

⁷ 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1964, Nr. 19–138.

⁸ *Ibid.*

⁹ Pakalniškis, V. *Valdymas ir valdymo gynimas Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse*. Jurisprudencija, 2004, t. 54, p. 37.

¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.74 straipsnio 1 dalis.

¹¹ Baranauskas, E., *et al. Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 223.

Uzufруктą nustatančio teisinio reguliavimo tikslas yra orientuotas į asmens, laikomo uzufрукtoriumi, interesų užtikrinimą ir nustatomas siekiant uzufрукtoriui gauti iš daikto ekonominės naudos¹². Tai išvestinė daiktinė asmeninio pobūdžio teisė, kurioje asmeninis jos pobūdis pasireiškia tuo, kad ji nustatoma konkrečiam asmeniui (uzufрукtoriui), yra glaudžiai susijusi su juo asmeniu ir be jo neegzistuoja. Uzufрукto teise siekiama užtikrinti būtent uzufрукtoriaus, o ne bet kurio asmens poreikių tenkinimą, naudoti svetimą daiktą bei gauti iš jo naudą. Ši uzufрукtoriaus teisė negali būti perduodama arba paveldima¹³.

Uzufрукto turinys nustatomas kiekvienu konkrečiu atveju nustatant uzufруктą¹⁴, atsižvelgiant į šalių sutartas sąlygas (kai uzufрукto teisė nustatoma, pvz., dovanojimo sandoriu) ar asmens, numatančio uzufрукto teisę (sudarant testamentą), valią, ir kuris gali nustatyti tik tokias uzufрукto suteikiamas teises, kurios neprieštarauja daikto naudojimui pagal paskirtį¹⁵ ir priklauso nuo uzufрукto teisės objekto. Pavyzdžiui, uzufрукtorius jam gyventi suteiktos gyvenamosios paskirties patalpos negali naudoti gamybinei, prekybinei ar kitokiai veiklai¹⁶.

Uzufрукto teisę gali įgyvendinti tik pats uzufрукtorius, tačiau įstatymo leidėjo yra numatyta teisė perduoti kitam asmeniui teisę įgyvendinti uzufруктą¹⁷, dėl to uzufрукtorius pats pasirenka būdą uzufрукto teisei įgyvendinti. Teisė įgyvendinti uzufрукto teisę nėra tolygi pačios uzufрукto teisės perdavimui, nes teisės įgyvendinti uzufруктą perdavimo atveju daiktu tiesiogiai naudojasi asmuo, kuriam uzufрукtoriaus valia buvo perduota tokia teisė, tačiau iš tokio daikto naudojimo gauta nauda tenka uzufрукtoriui¹⁸. Pavyzdžiui, uzufрукtorius turi teisę nuomoti turtą, taip suteikdamas teisę juo naudotis kitam asmeniui, o gautas iš nuomos pajamas naudoti savo reikmėms¹⁹. Nuomininkas bus laikomas uzufрукto teisę įgyvendinančiu asmeniu, o uzufрукto turėtoju ir naudos gavėju bus laikomas uzufрукtorius. Pagal prievolės tokio atveju abu subjektai atsako solidariai²⁰. Perduodant teisę įgyvendinti uzufруктą taikomas teisių perleidimo ribojimo principas *nemo plus juris ad alium transferre potest quam in se haberet*, t. y. niekas negali perduoti daugiau teisių, negu pats turi. Todėl uzufрукtorius negali perduoti įgyvendinimo teisės į tai, ko pats negijo pagal uzufруктą nustatantį aktą²¹.

¹² Alytaus apylinkės teismo 2022 m. kovo 3 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-69-743/2022.

¹³ Baranauskas, E., et al. *Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 222.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.143 straipsnio 3 dalis.

¹⁶ Baranauskas, E., et al. *Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 226.

¹⁷ *Ibid.*, 6 dalis.

¹⁸ Mikelėnas, V., et al. *Civilinė teisė*. Kaunas. 1998, p. 315.

¹⁹ Baranauskas, E., et al. *Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 225.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

Uzufukto teisės subjektai. Uzufukto nustatymas per atstovą

Uzufukto teisės subjektu, t. y. uzufuktoriumi, gali būti bet kuris fizinis ar juridinis asmuo²². Uzufuktoriumi asmuo gali tapti įstatymo, teismo sprendimo, kai tai numato įstatymai, bei sandorio pagrindu²³. Vienašaliu sandoriu uzufukto teisė nustatoma sudarius testamentą, dvišaliu sandoriu – sudarius uzufukto nustatymo sutartį. Nustatant uzufuktą, turi būti uzufuktoriumi tampančio asmens valia, išskyrus atvejus, kai uzufuktą nustato įstatymas²⁴.

Testamentu nustatomas uzufuktas – viena iš testamente galimų sąlygų, kuri gali būti numatyta įpėdiniui kaip įpareigojantis patvarkymas (testamentinė išskirtinė)²⁵ užtikrinti trečiojo asmens teisę naudoti svetimą daiktą, uzufukto teise gyventi iki mirties įpėdiniui nuosavybės teise priklausančiame turte. Testamentu testamentinei išskirtinei, suteikiančiai uzufukto teisę, nustatyti uzufuktoriaus valia nereikalinga, nes testamentu išreiškiamą tik asmeninę testatoriaus valia, kurios pastarasis neturi pareigos su kuo nors derinti ir dažnu atveju tretiesiems asmenims apie jo išreikštą valią tampa žinoma tik testatoriui mirus. Testamento pagrindu teisė į uzufuktą uzufukto teisės subjektui nustatoma nepriklausomai nuo jo valios, dėl to testamentinės išskirtinės gavėjo (uzufuktoriaus) subjektiškumas sudarant testamentą nėra svarbus. Teisė priimti testamentinę išskirtinę (uzufukto teisę) uzufuktoriui atsiranda tik įvykus juridiniam faktui, testatoriaus mirčiai, dėl to įstatymo leidėjo nėra nustatyta ribojimų dėl testamentinės išskirtinės gavėjų²⁶. Akcentuotina, kad testamentine išskirtine suteikta uzufukto teisė savaime nesukuria jos gavėjui teisių ir pareigų, ir uzufuktoriaus turi būti įgyvendinta išreikškus savo valią priimant testamentinę išskirtinę. Asmenų, dėl nepilnametystės, fizinių negalių ar kitų priežasčių negalinčių priimti testamentinę išskirtinę (uzufukto teisę)²⁷, teisę, priimti testamentinę išskirtinę įgyvendina įstatymų nustatyta tvarka paskirti asmenys globėjai arba rūpintojai. Paminėtina, kad CK 4.147 straipsnio 4 dalyje numatyta uzufuktoriumi tampančio asmens valia išreiškiamą tik po testatoriaus mirties, priėmus testamentinę išskirtinę, t. y. ne tuo pačiu metu su uzufukto teisę nustatančio asmens valia, sudarant testamentą.

Notarinėje praktikoje uzufukto teisės nustatymas įgyvendinamas ne tik testamento sudarymu, bet ir sutarčių, dovanojimo, pirkimo-pardavimo, mainų pagrindu. Dovanojimo sutartis, viena iš notaro tvirtinamų sutarčių, kurios pagrindu ne tik perleidžiamas turtas, bet ir neretu atveju nustatoma uzufukto teisė. Dovanojimo sutartis, tai šalių suderintos

²² Baranauskas, E., et al. *Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 223.

²³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.147 straipsnio 4 dalis.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Vileita, A. *op. cit.*, p. 77.

²⁶ Augytė-Kamarauskienė, L., et al. *Paveldėjimo teisė*. Lietuvos notarų rūmai. VšĮ studija „Versus“, 2018, p. 119.

²⁷ Mikelėnas, V., et al. *Civilinė teisė*. Kaunas. 1998, p. 315.

valios išraiškos aktas, sąmoningai sudarytas siekiant tam tikro tikslo,²⁸ kuomet viena šalis (dovanotojas) neatlygintinai perduoda turtą ar turtinę teisę (reikalavimą) kitai šaliai (apdovanotajam) nuosavybės teise arba atleidžia apdovanotąjį nuo turtinės pareigos dovanotojui ar trečiajam asmeniui²⁹. Dovanojimo sutartimi nustatant uzufrukto teisę, turto dovanotojas yra ir nustatomo uzufrukto teisės gavėjas (uzufruktorius), kuris dovanodamas turtą nori pasilikti sau teisę naudotis tuo turtu iki mirties. Uzufruktoriumi taip pat gali būti ne tik dovanotojas, o bet kuris dovanotojo valia pasirinktas fizinis ir / ar juridinis asmuo, kuriam dovanotojas nori numatyti uzufrukto teisę.

Uzufrukto teisės suteikimas naudoti turtą, gauti iš jo vaisius ir pajamas apima ne tik teisę neatlygintinai naudoti daiktą, bet ir sukuria pareigą tą daiktą išlaikyti ir prižiūrėti. Kai uzufruktas nustatomas dovanojimo sutartimi, kurioje dovanotojas ir uzufruktorius yra tas pats asmuo, atskiras valios išreiškimas nėra būtinas, nes dovanotojas savo valią būti uzufruktoriumi išreiškia sudarydamas dovanojimo sutartį. Dovanojimo sutartimi numatant uzufrukto teisę ne pačiam dovanotojui, o jo pasirinktam trečiajam asmeniui, uzufruktoriumi tampančio asmens valia turi būti išreikšta³⁰. Įstatymo leidėjo nėra reglamentuota, kokia forma turi būti išreikšta uzufruktoriaus valia, kai uzufruktas numatomas ne pačiam dovanotojui. Tačiau, autorės nuomone, atsižvelgiant į tai, kad daiktinių teisių bei nekilnojamojo daikto suvaržymo sandoriams sudaryti yra numatyta privaloma notarinė forma³¹, uzufruktoriaus valios išreiškimas, kai uzufrukto teisės gavėjas yra ne pats dovanotojas, turėtų būti taip pat notarinės formos. Ar uzufruktoriaus valios išreiškimas bus išreikštas atskiru sutikimu, ar bus įtrauktas į notaro tvirtinamą sutartį, kurios pagrindu nustatomas uzufruktas, sprendžia notaras. Notarine forma tvirtinant uzufruktoriaus valią tapti uzufruktoriumi, uzufruktorius bus supažindintas su uzufrukto teisės turiniu, uzufruktoriumi bus išaiškintos jo teisės ir pareigos uzufrukto teisės objekto atžvilgiu. Tokiu atveju, notaro dalyvavimas uzufruktoriaus valios išreikšime, bus viena iš teisminių ginčų prevencijos priemonių.

Civiliniuose teisiniuose santykiuose sandorių dalyviais gali būti visi civilinės teisės subjektai, kurie turi įstatymu nustatytą subjektiškumą, tačiau tam tikrais atvejais teismo ir veiksnio turinys lemia subjektų gebėjimą būti vienokių ar kitokių sutartinių santykių dalyviais³². Pats gebėjimas būti sutartinių santykių dalyviu neatima teisės įgyvendinti savo teisę dalyvauti sutartiniuose santykiuose, dėl to tiek neveiksnius tam tikroje srityje, tiek ir ribotai veiksnūs tam tikroje srityje asmenys gali būti sutartinių santykių dalyviais ir uzufrukto teisės gavėjais. Neveiksnių tam tikroje srityje ir ribotai veiksnių tam tikroje srityje asmenų vardu teises ir interesus įgyvendina jų atstovai pagal įstatymą³³. Neveiksnių tam tikroje srityje asmenų vardu valią gauti uzufruktą išreiškia jų globėjai, kurie įgyvendina

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2017 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-126-701/2017.

²⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.465 straipsnio 1 dalis.

³⁰ *Ibid.*, 4.147 straipsnio 4 dalis.

³¹ *Ibid.*, 1.74 straipsnio 1 dalis.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2011 m. lapkričio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-85/2011.

³³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.240 straipsnio 1 dalis.

neveiksnių tam tikroje srityje asmenų teises jų vardu, saugo teises ir teisėtus interesus³⁴ nuo trečiųjų asmenų piktnaudžiavimo. Ribotai veiksnūs tam tikroje srityje asmenys, savo valią gauti uzufuktą išreiškia patys, tačiau turėdami rūpintojo sutikimą. Rūpintojas duoda sutikimą sudaryti sandorį, kurio ribotai veiksnūs tam tikroje srityje asmuo negali sudaryti savarankiškai, ir padeda ribotai veiksniam tam tikroje srityje asmeniui įgyvendinti jo teises ar vykdyti pareigas bei saugo jo teises ir teisėtus interesus nuo trečiųjų asmenų piktnaudžiavimo toje srityje³⁵. Juridiniam asmeniui nustatytą uzufuktą priima arba išreiškia valią tapti uzufuktoriumi juridinio asmens valdymo organas, per kurį pastarasis įgyja civilines teises ir prisiima civilines pareigas³⁶. Nustatant uzufuktą, kartu su teisėmis daiktą naudoti uzufuktorius įgyja ir pareigas daiktą tinkamai išlaikyti ir pan.³⁷ Dėl to įstatymo leidėjo CK 4.147 straipsnio 4 dalyje numatytas uzufuktoriaus valios išreiškimas privalomas visiems uzufukto teisės gavėjams, kuriems uzufukto teisė nustatoma sutartimi, nepriklausomai nuo uzufukto teisės gavėjo teisinio subjektiškumo.

Pasitaiko situacijų, kai asmuo dėl sveikatos būklės, didelio užimtumo, komandiruotės, fizinių sutrikimų ar kitų priežasčių negali pats įgyvendinti savo teisių ir taip išreikšti savo valios. Tokiems atvejams įstatymo leidėjo yra įtvirtinta nuostata, leidžianti sudaryti sandorį per atstovą³⁸. Atstovaujamoju gali būti bet kuris civilinių teisinių santykių subjektas – juridiniai ir veiksnūs fiziniai asmenys. Veikti per atstovą galima atliekant bet kokius teisinius veiksmus, išskyrus tuos, kuriuos kaip to sandorio šalis gali sudaryti tik asmeniškai pats fizinis asmuo, taip pat įstatymų numatytų kitų sandorių³⁹.

Dovanojimo sutarties sudarymui per atstovą įstatymų leidėjas ribojimų nenumato, todėl dovanojimo sutartį per atstovą gali sudaryti tiek dovanotojas, tiek ir apdovanotasis. Nepriklausomai nuo įstatyme numatytos teisės sudaryti dovanojimo sutartį per atstovą, CK 6.471 straipsnio 6 dalyje įstatymo leidėjo numatyta imperatyvi nuostata vis dėlto įtvirtina atstovaujamojo teisių apsaugą ir įpareigoja įgaliotoją konkretizuoti įgaliojimo, skirto dovanojimo sutarčiai sudaryti, turinį, nurodant sutarties dalyką ir apdovanotąjį, siekiant apsaugoti įgaliotojo valią nuo įgaliotinio interpretacijų ir klaidų, kadangi neteisingas valios išreiškimas gali sukelti skaudžias teises pasekmes. Pavyzdžiui, turto netekimas, atstovui perleidus dovanotojui priklausantį turtą ne tam asmeniui. Tokiai situacijai susiklosčius, turto gražinimo klausimą galėtų išspręsti tik teismas.

Uzufukto teisę nustatyti dovanojimo sutartimi notarinėje praktikoje neretu atveju pasirenka socialiai pažeidžiami asmenys, kurie dėl ligos, senyvo amžiaus ar prastos fizinės būklės ne visuomet gali atvykti į notaro biurą dėl sutarties sudarymo. Tokiu atveju asmenys, pageidauja pasinaudoti atstovavimo institutu ir pavesti kitam asmeniui (atstovui) su-

³⁴ *Ibid.*, 3.238 straipsnis.

³⁵ *Ibid.*, 3.240 straipsnio 3 dalis.

³⁶ *Ibid.*, 2.81 straipsnis.

³⁷ Mikelėnas, V., *et al. Civilinė teisė*. Kaunas. 1998, p. 316.

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.132 straipsnis 1 dalis.

³⁹ *Ibid.*, 1.70 straipsnis 1 dalis.

daryti sandorį jų vardu⁴⁰. Uzufukto nustatymas dovanojimo sutartimi sujungia dvi sutartis, turto dovanojimo ir uzufukto teisės nustatymo. Dovanojimo sutarties sudarymui per atstovą įstatymų leidėjas ribojimų nedaro, tačiau uzufukto teisei nustatyti, teisę suteikia tik pačiam daikto savininkui⁴¹. Toks įstatymų leidėjo reikalavimas yra numatytas ne tik dėl to, kad uzufuktas dėl savo teisinių pasekmių yra labai reikšmingas daikto savininkui, bet ir todėl, kad dažniausiai nustatomas dėl asmeninių priešasčių – daikto savininko įsitikinimų, jo santykių su uzufuktoriumi⁴². Vytauto Pakalniškio nuomone, uzufukto negalima nustatyti nei per atstovą, nei per kitą disponavimo teisę turintį asmenį, kadangi uzufukto nustatymas per atstovą, kuris nors ir turi pareigą veikti atstovaujamojo interesais, išreiškia savo valią⁴³, todėl atstovas gali piktnaudžiauti savo fiduciarine padėtimi, siekdamas užtikrinti savo paties ar net trečiojo asmens interesus⁴⁴.

Įstatymų leidėjas, siekiant išplėsti asmenų galimybes, kurie dėl įvairių priešasčių negali atvykti į notaro biurą, nuo 2021 m. liepos 1 d. įteisino galimybę daugumą notarinių veiksmų, tarp kurių ir uzufukto nustatymas, atlikti nuotoliniu būdu. Nuotolinis notarinis veiksmas atvėrė labai plačias galimybes notarinių veiksmų atlikimo plotmėje, užtikrino didesnę notarinių paslaugų prieinamumą visuomenei, suteikė galimybes notarines paslaugas gauti greičiau. Tačiau teisinio ir technologinio raštingumo neturintiems asmenims jis vis dar liko sunkiai įsivaizduojamas ir pasiekiamas, dėl ko jų naudojamas mažai arba iš viso nėra naudojamas. Autorės nuomone, atsižvelgiant į tokią situaciją, įstatymo leidėjo įtvirtinta galimybė pasinaudoti atstovavimo institutu asmenims, norintiems nustatyti uzufukto teisę dovanojimo sutartimi į nekilnojamojo turto objektą, galėtų būti suteikta tik tiksliai nurodant veiksmų instrukciją (pavyzdžiui, nurodant uzufuktorius, uzufukto teisės objektą, uzufukto nustatymo terminą ir kitas į uzufukto teisės nustatymo turinį įeinančias sąlygas), nepaliekant erdvės atstovui veikti savo nuožiūra. Įgaliojimo, kuris visiškai apibrėžtų atstovui suteiktų teisių apimtį ir turinį, uzufukto teisei nustatyti ir / ar priimti, sudarymas, suteiktų galimybę asmenims pasinaudoti atstovavimo institutu šiai teisei realizuoti, o tokio įgaliojimo tvirtinimas nepažeistų įstatymų leidėjo numatytos teisės normos dėl uzufukto teisės nustatymo.

Uzufukto teisės objektas

Uzufuktas gali būti nustatytas į bet kokią kilnojamąją ar nekilnojamąją nesunaudojamą daiktą, kuris yra nuosavybės teisės objektas⁴⁵, be kurio neįmanoma įgyvendinti pačios

⁴⁰ Jurkevičius, V. *Neįgalio atstovas civilinėje teisėje: lyginamoji analizė*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2013, p. 36.

⁴¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.148 straipsnis.

⁴² Baranauskas, E., et al. *Daiktinė teisė*. Vilnius, 2010, p. 228.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition. Volume I. Von Bar, C., Clive, E. (eds.). München: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 439.

⁴⁵ Baranauskas, E., et al. *Daiktinė teisė*. Vilnius, 2010, p. 223.

uzufukto teisės. Juo gali būti ne tik materialaus pasaulio dalykas, bet ir kiti civilinių teisių objektai, kurie pagal savo prigimtį gali tenkinti uzufukto tikslus, pavyzdžiui, vertybiniai popieriai, kurie, kaip savarankiški civilinių teisių objektai, dalyvauja civilinėje apyvartoje⁴⁶.

Lietuvos Respublikos įstatymai reglamentuoja, kad uzufukto teisės objektu gali būti kiekvienas nesunaudojamas kilnojamasis ir nekilnojamasis daiktas, kuris yra nuosavybės teisės objektas⁴⁷, skirtas naudoti pagal paskirtį, ilgą laiką, nes nustatomas terminui, kuris negali būti ilgesnis už asmens gyvenimo trukmę⁴⁸. Tai objektas, į kurį galima išsaugoti nuosavybės teisę ir kuris iš esmės per naudojimo laiką nepakeičia savo vertės ir paskirties⁴⁹. Sunaudojamais daiktais laikomi daiktai, kurie, panaudoti pagal paskirtį, iš karto sunaikinami, prarandami arba iš esmės pasikeičia⁵⁰ ir į kuriuos neįmanoma išsaugoti nuosavybės teisės. Uzufukto teisės nustatymo tikslas naudoti daiktą nustatytą terminą, o šiam pasibaigus, perduoti daiktą atgal savininkui, dėl to uzufukto teisės nustatymas į sunaudojamąjį daiktą prieštarautų uzufukto nustatymo tikslui. Tačiau kai kuriuose civiliniuose kodeksuose, pavyzdžiui, Kvebeko civiliniame kodekse⁵¹, yra numatyta galimybė uzufukto nustatyti ir į suvartojamus daiktus, kuriuos uzufuktorius privalo grąžinti tokios pačios kokybės ir kiekio. Tuo atveju, jeigu uzufuktorius negali grąžinti panašaus turto, jis turi atlyginti daikto savininkui jo vertę pinigais. Lietuvos teisės normos nors ir nenumato galimybės nustatyti uzufukto teisę į sunaudojamą daiktą, tačiau Lietuvoje teismai vis dėl to numato tam tikrų išimčių, kitaip nei numatyta CK 4.142 straipsnio 1 dalyje: nepilnamečių vaikų išlaikymui skirto turto uzufukto teisė gali būti nustatoma ir sunaudojamiems daiktams, kurie yra nuosavybės teisės objektai⁵².

Notarine forma uzufuktas sandoriu nustatomas nekilnojamiems daiktams: patalpoms, žemės sklypams, pastatams, statiniams ar jų dalims. Nustačius uzufukto daiktą, kuris turi antraeilius daiktus, uzufuktorius įgyja uzufukto ir į antraeilius daiktus, jeigu kitaip nenustato sutartis ar įstatymai,⁵³ nes antraeilį daiktą ištinka pagrindinio daikto likimas⁵⁴. Pavyzdžiui, nustačius uzufukto daiktą į gyvenamąjį namą, kuris turi ūkinį pastatą, įregistruotą kaip šio namo priklausinį, uzufuktorius turi teisę uzufukto teise naudotis ir ūkiniu pastatu, jeigu uzufukto nustatymo sutartyje nenustatyta kitaip. Uzufuktas gali būti nustatytas tiek į visą daiktą, tiek į jo dalį,⁵⁵ dėl to uzufukto objektu gali būti ir dalis bendrojoje nuosavybėje. Nustatant uzufukto teisę į dalį turto, kai uzufuktas nustatomas į ben-

46 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.97 straipsnio 1 dalis.

47 *Ibid.*, 4.142 straipsnio 1 dalis.

48 *Ibid.*, 4.141 straipsnio 1 dalis.

49 *Ibid.*, 4.5 straipsnio 2 dalis.

50 *Ibid.*, 1 dalis.

51 Code civil du Québec, 1991, c. 64, a. 1127. Prieiga per internetą <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/fr/document/lc/ccq-1991>. (žiūrėta 2023-12-09).

52 Baranauskas, E., *et al. Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 2254.

53 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.142 straipsnio 2 dalis.

54 *Ibid.*, 4.14 straipsnio 1 dalis.

55 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54.

drosios nuosavybės teisės objektą, t. y. daikto, kuris priklauso nuosavybės teise keliems bendraturčiams, dalį, bendraturčių sutikimas nereikalingas, kadangi uzufruktorius turi tas valdymo ir naudojimosi teises, kaip ir daikto savininkas, kurios pastarajam priklauso kaip bendraturčiui⁵⁶. Pavyzdžiui, nustatant uzufrukto teisę į ½ dalį buto, uzufruktorius naudosis ir valdys tą buto dalį, kuria naudojosi dalies buto savininkas, kaip bendraturtis. Uzufrukto objektas gali būti naudojamas įvairiais būdais, priklausomai nuo objekto rūšies ir kitų numatytų sąlygų. Uzufruktorius turi teisę naudoti daiktą pagal paskirtį taip, kaip numatyta uzufruktą nustatančiame akte, o jeigu nenumatyta – kaip tai darytų rūpestingas savininkas⁵⁷, nes uzufruktorius neturi daugiau teisių į uzufrukto objektą, negu jų turi daikto savininkas.

Uzufruktoriaus teisių turinys priklauso nuo uzufrukto teisės objekto savininko jam suteiktų teisių turinio. Jeigu uzufruktą nustatančiame sandoryje nenustatyta kitaip, uzufruktorius be daikto savininko sutikimo, o įstatymo numatytais atvejais ir be teismo sprendimo neturi teisės keisti daikto paskirtį ar perdirbti daikto⁵⁸. Jeigu uzufruktas nustatytas žemės sklypui, uzufruktorius taip pat negali išgauti iš žemės naudingųjų iškasenų, išskyrus, kai žemės sklypo paskirtis yra naudingųjų iškasenų gavyba, kirsti žemės sklype augančių medžių, išskyrus išvartas ir sausuolius, o sunaikinus medžius privalo atsodinti, jeigu uzufrukto sąlygose nenumatyta kas kita⁵⁹. Toks uzufruktoriaus teisių ribojimas ir uzufrukto turinio griežtas nustatymas sietinas su daikto grąžinimu, kuris pasibaigus uzufrukto nustatymo terminui turi būti grąžinamas savininkui tokios būklės kaip buvo perduotas. Naudojant uzufrukto objektą, iš uzufrukto objekto gaunami vaisiai, produkcija ir pajamos priklauso uzufruktoriui, jeigu sutartis ar įstatymai nenustato kitaip⁶⁰. Uzufruktoriaus gaunami vaisiai, produkcija ir pajamos laikomi uzufruktoriaus ekonomine nauda, gaunama iš uzufrukto objekto ir apmokestinamos Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo nustatyta tvarka⁶¹. Teisės į uzufrukto objekte rastą lobį ar jo dalį uzufruktorius neturi, kadangi lobis negali būti laikomas iš daikto gautais vaisiais ar pajamomis. Lobia radimas yra savarankiškas nuosavybės teisės įsigijimo į daiktą pagrindas⁶², kuris pagal įstatymą jis priklauso daikto savininkui⁶³.

Uzufrukto objektas yra uzufruktoriaus naudojamas objektas, skirtas jo poreikiams ir interesams tenkinti. Dėl to uzufruktorius privalo išlaikyti ir prižiūrėti jam uzufrukto teise perduotą uzufrukto objektą, remontuoti ir užtikrinti jo normalią būklę⁶⁴. Uzufrukto objektas

⁵⁶ Baranauskas, E., et al. *Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 225.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.143 straipsnio 7 dalis.

⁵⁹ *Ibid.*, 4.145 straipsnis.

⁶⁰ *Ibid.*, 4.143 straipsnio 2 dalis.

⁶¹ Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 17 straipsnis. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. IX-1007.

⁶² Mikelėnas, V., et al. *Civilinė teisė*. Kaunas. 1998, p. 315.

⁶³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.143 straipsnio 8 dalis.

⁶⁴ *Ibid.*, 4.144 straipsnio 1 dalis.

turi būti perduotas uzufruktoriui pagal aprašą⁶⁵. Uzufruktorius, kaip išvestinės daiktinės teisės savininkas, turintis teisę laikinai ir neatlygintinai naudoti uzufrukto objektą, atsako daikto savininkui už daikto būklės pablogėjimą dėl netinkamo uzufrukto įgyvendinimo⁶⁶. Šias ir kitas uzufruktoriaus pareigas lemia daikto grąžinimas pasibaigus uzufrukto teisei, grąžinti uzufrukto objektą tokios būklės, kokios jį gavo, atsižvelgiant į normalų nusidėvėjimą, jeigu nustatant uzufruktą nebuvo aptarta kitaip⁶⁷.

Uzufrukto teisės galiojimo ir jos pabaigos terminas

Uzufrukto teisės nustatymo terminas yra siejamas su uzufrukto teisės turėtojo asmeniu ir yra ribojamas terminu, siekiant užtikrinti asmens, vadinamo uzufruktoriumi, teisę naudoti svetimą daiktą. Uzufrukto teisės terminas nustatomas šalių susitarimu, priklauso nuo jų valios ir uzufrukto teisės subjekto, kuriam numatoma uzufrukto teisė. Kai uzufrukto teisė numatoma fiziniam asmeniui, uzufrukto teisės terminas negali būti ilgesnis už asmens gyvenimo trukmę, ir trisdešimt metų, kai nustatomas juridiniam asmeniui, kuris uzufrukto objektą turi grąžinti savininkui, praėjus trisdešimčiai metų nuo uzufrukto nustatymo⁶⁸. Taigi uzufrukto teisė negali būti neterminuota⁶⁹. Ši uzufrukto ypatybė tiek dėl savo asmeninio pobūdžio, tiek ir dėl termino jį skiria nuo kitų išvestinių daiktinių teisių.

Uzufrukto teisė, kaip daiktinė teisė, siejama su savininko teisės į daiktą varžančiu apribojimu, todėl, nors ir nustatoma konkrečiam asmeniui, turi sekimo paskui daiktą pobūdį. Daiktas keliauja, o daiktinė teisė seka paskui daiktą. Kurį laiką tarpą savininko daiktinė teisė bus apribota, priklauso nuo sandorio, įstatymo ar teismo sprendimu nustatyto termino. Nustatant uzufruktą testamentu, dėl uzufrukto teisės termino nustatymo sprendžia testatorius, dėl to uzufrukto teisės terminas priklauso tik nuo jo valios. Tačiau testatorius negali numatyti ilgesnio termino, negu uzufruktoriaus gyvenimo trukmė arba juridinio asmens egzistavimas.

Uzufruktoriui, perdavus teisę įgyvendinti uzufruktą, laikas, kuriam perduodama ši teisė, negali būti ilgesnis už laiką, kuriam nustatytas uzufruktas, kadangi niekas negali perduoti kitam daugiau teisių, negu pats turi⁷⁰. Toks termino ribojimas siejamas su uzufrukto teisės turėtojo asmeniu, kuriam ši teisė suteikiama, todėl glaudžiai siejamas su jo gyvenimo trukme ar egzistavimu (taikoma juridiniam asmeniui) ir laikomas pasibaigusiu fiziniam asmeniui mirus arba likvidavus juridinį asmenį. Uzufruktoriaus mirtimi ar juridinio asmens likvidavimu pasibaigęs uzufruktas nusako uzufrukto kaip asmeninės teisės prigimtį, kadangi net ir nustatytas apibrėžtam terminui, baigiasi. Uzufrukto teisės pabaiga kaip daik-

⁶⁵ *Ibid.*, 4.142 straipsnio 3 dalis.

⁶⁶ *Ibid.*, 4.145 straipsnio 1 dalis.

⁶⁷ *Ibid.*, 4.158 straipsnis.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.152 straipsnio 2 dalis.

⁶⁹ Baranauskas, E., *et al. Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 224.

⁷⁰ Mikelėnas, V., *et al. Civilinė teisė*. Kaunas. 1998, p. 315.

tinė teisė taip pat glaudžiai siejama ir su uzufrukto objektu, kuriam nustatytas uzufruktas. CK 4.157 straipsnio norma numato, kad kai uzufrukto objektas yra nekilnojamas daiktas, uzufruktas baigiasi suėjus senaties terminui, jeigu uzufruktorius nepertraukiamai savanoriškai dešimt metų pats ar per kitus asmenis nesinaudojo uzufrukto suteikiamomis teisėmis. Uzufruktas negali pasibaigti dėl senaties termino, jeigu buvo naudojama nors dalimi uzufrukto suteikiamų teisių. Tačiau penkiolika metų įgyvendinus teises ir tik naudojantis nekilnojamojo daikto dalimi, likusiai daikto daliai uzufruktas baigiasi⁷¹. Laikas, kurį nebuvo naudojama uzufrukto suteikiamomis teisėmis dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių ar dėl paties uzufrukto objekto savininko (valdytojo) trukdymo, į senaties terminą neįskaitomas⁷². Negalėjimas naudotis uzufrukto objektu dėl jo funkcijų praradimo senaties pagrindu taip pat nesibaigia⁷³. Uzufruktas baigiasi suėjus numatytam terminui, kuriam buvo nustatytas uzufruktas. Jeigu nustatant uzufruktą buvo numatytas jo pasibaigimo terminas ar uzufrukto pasibaigimas buvo susietas su naikinančiąja sąlyga, tai uzufruktas pasibaigia suėjus nustatytam terminui ar įvykus naikinančios sąlygos numatytam juridiniam faktui, kuomet šalys sandorių nustatomų teisių ir pareigų atsiradimą padarė priklausomą nuo tokios aplinkybės, kurios buvimas ar nebuvimas nežinomas⁷⁴. Tokiu juridiniu faktu galėtų būti, pavyzdžiui, santuokos sudarymas, kuriam įvykus uzufrukto teisė uzufruktoriui baigiasi, nes buvo siejama su šiuo juridiniu faktu. Jeigu uzufruktas buvo nustatytas laikotarpiui, kol trečiasis asmuo sulauks tam tikro amžiaus, tačiau jis nesukakęs nustatyto amžiaus miršta, tai uzufruktas išlieka iki to laiko, kada šis asmuo būtų sukakęs nustatytą amžių⁷⁵. Pavyzdžiui, esant tokiai situacijai, kai sutuoktiniui, su kuriuo lieka gyventi nepilnametis vaikas, uzufruktas nustatomas, kol vaikas sulaukia pilnameistybės⁷⁶. Vaikui mirus, nesulaukus pilnameistybės, sutuoktinis išsaugo uzufrukto teisę, iki kol vaikas būtų sukakęs pilnameistybės amžių. Kai uzufruktas buvo nustatytas laikotarpiui, kol atsiras su trečiuoju asmeniu susijusios sąlygos, o trečiasis asmuo iki tų sąlygų atsiradimo miršta ir todėl numatytos sąlygos atsirasti nebegali, uzufruktorius išsaugo savo teises iki savo gyvenimo pabaigos⁷⁷, kadangi uzufruktorius dėl įgyto uzufrukto gali atsakyti ar apriboti savo teises į kitą savo turtą tikėdamasis, kad praradimus kompensuos iš uzufrukto gaunama nauda⁷⁸. Toks įstatymo leidėjo nuostatų, susijusių su trečiaisiais asmenimis, įgyvendinimas, kai uzufrukto terminas siejamas ne tik su uzufruktoriaus amžiumi, bet ir su tam tikro trečiojo asmens amžiumi, yra siekis apsaugoti uzufruktoriaus interesus ir užtikrinti uzufruktoriumi tapusio asmens teisių apsaugą tam tikram uzufrukto teisei nustatančio asmens numatytam laikotarpiui. Sandoriu nustatyta uzufrukto teisė gali

71 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.157 straipsnis.

72 *Ibid.*

73 Vilniaus apygardos teismo 2020 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-965-431/2020.

74 Baranauskas, E., *et al. Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 317.

75 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.153 straipsnis 2 dalis.

76 *Ibid.*, 3.71 straipsnis.

77 *Ibid.*

78 Taminskas, A., *et al. Civilinė teisė*. Kaunas. 1997, p. 321.

būti panaikinta šalių susitarimu atsisakius uzufrukto arba uzufrukto objekto savininko valia teismo sprendimu CK 4.150 straipsnio nuostatų nustatyta tvarka.

Uzufrukto teisės nustatymas testamentu

Testamentas – tai paskutinė asmens valios išraiškos forma, kuriuo pagalba palikėjas paskirsto savo užgyventą turtą ir nusprendžia jo likimą, tokiu būdu neretai išreikšdamas dėkingumą jo artimiesiems ir brangiems žmonėms. Testamentu testatorius turi teisę ne tik nuspręsti, koks turtas atiteks vienam ar keliems įpėdiniams po jo mirties, bet gali ir įpareigoti palikimą priėmusį įpėdinį atlikti tam tikrą prievolę, t. y. numatyti testamentinę išskirtinę⁷⁹.

Testamentinės išskirtinės dalyku gali būti nekilnojamieji ir kilnojamieji daiktai, bet koks turtas, teisės, pareigos ir veiksmai. Teisė naudotis nekilnojamaisiais daiktais (jų dalimi) tam tikrą laiką arba iki gyvos galvos⁸⁰ yra viena iš testamentinės išskirtinės rūšių, kuri numatoma testamente, kaip sąlyga užtikrinti trečiojo asmens teisę naudoti svetimą daiktą uzufrukto teise gyvenant iki gyvos galvos įpėdiniui nuosavybės teise priklausančiame turte. Ši teisė naudoti svetimą daiktą, norint pasirūpinti artimu asmeniu, užtikrinant jo gyvenamąją vietą, leidžia šią prievolę atskirti nuo kitų testatoriaus nurodytų sąlygų⁸¹. Šios uzufrukto teisės suteikimas yra sietinas su testamentinės išskirtinės gavėjo asmeniu, kuriuo neretai būna artimi, savimi negalintys pasirūpinti, fizinių ar kitokių trūkumų turintys ir kiti socialiai pažeidžiami asmenys.

Testamentu nustatoma uzufrukto teisė testamentinės išskirtinės gavėjui užtikrina teisę į būstą tam tikrą laiką arba iki gyvos galvos, o patį turtą apsaugo nuo praradimo ar iššvaistymo. Teisę naudotis nekilnojamaisiais daiktais ar kitais pagal individualius požymius apibūdintais kilnojamaisiais daiktais (originaliais dailės kūriniiais ir kitais daiktais, testamente išskirtais pagal tam tikrus požymius iš kitų daiktų⁸²), taip pat rūšies požymiais apibūdintais kilnojamaisiais daiktais, kurie turi bendrus visai tai daiktų rūšiai požymius⁸³, uzufrukto teise testamentinės išskirtinės gavėjas (uzufruktorius), priėmęs testamentinę išskirtinę, įgyja nuo palikimo priėmimo momento, t. y. nuo tada, kai palikimą priėmė įpėdinis⁸⁴. Kai palikimo sudėtyje nėra testamente nurodyto pagal individualius požymius apibūdinto daikto, asmuo, nurodytas kaip išskirtinės gavėjas, jokių teisių į įpėdinių paveldėtą turtą neturi ir negali reikšti. Pagal rūšies požymius apibūdintus kilnojamuosius daiktus įpėdinis arba testamentinės išskirtinės vykdytojas, jeigu toks buvo paskirtas, privalo

⁷⁹ Augytė-Kamarauskienė, L., *et al. Paveldėjimo teisė*. Lietuvos notarų rūmai. VšĮ studija „Versus“, 2018, p. 116.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.25 straipsnis 1 dalis.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2013 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-653/2013.

⁸² Vileita A. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius. Justitia, 2011, p. 78.

⁸³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.4 straipsnis 2 dalis.

⁸⁴ Vileita, A. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius. Justitia, 2011, p. 78.

perduoti testamentinės išskirtinės gavėjui (uzufuktoriui), o jeigu tokių daiktų jau nėra arba apskritai nebuvo, privalo paveldimo turto sąskaita juos įsigyti ir perduoti testamentinės išskirtinės gavėjui⁸⁵. Įpėdinis tampa skolininku, o testamentinės išskirtinės gavėjas kreditoriumi, turinčiu teisę reikalauti įvykdyti prievolę. Jeigu įpėdinis, kuris buvo įpareigotas įvykdyti testamentinę išskirtinę, miršta prieš atsirandant palikimui arba nepriima palikimo, prievolė įvykdyti testamentinę išskirtinę pereina kitiems įpėdiniais, gavusiems šio įpėdinio dalį⁸⁶.

Uzufukto teisė kaip testamentinė išskirtinė, gauta kaip teisė naudotis nekilnojamuoju turtu ar jo dalimi, yra neatsiejamai susijusi su testamentinės išskirtinės (uzufuktoriaus) gavėjo asmeniu ir, remiantis CK 5.1 straipsnio 3 dalimi, dėl savo asmeninio pobūdžio (kaip teisė naudoti svetimą daiktą) negali būti paveldima. Paminėtina, kad nors testamentas yra svarbus teisės aktas, kurio pagrindu turi būti vykdomi testatoriaus norai po jo mirties, įstatymo leidėjo yra numatytas ribojimas fiziniams asmenims tapti testamentinės išskirtinės gavėjais. Toks numatytas ribojimas yra susijęs su testamentinės išskirtinės gavėjo asmeniu, kuris priešingais teisei tyčiniaus veiksmais prieš palikėją, prieš kurį nors iš jo įpėdinių ar prieš testamente išreikštos palikėjo paskutinės valios įgyvendinimą sudarė teisinę padėtį, kad jie tampa įpėdiniais⁸⁷. Įstatymo nustatyta tvarka tokie asmenys praranda teisę paveldėti tiek pagal įstatymą, tiek pagal testamentą.

Testamentinės išskirtinės rūšies, kurios dalykas yra teisė naudotis nekilnojamuoju daiktu ar jo dalimi uzufukto teise, specifinis pobūdis pasireiškia ne tik priėmimu, bet ir nustatymu. Testamentine išskirtine nustatyta uzufukto teisė į nekilnojamuosius daiktus, kurie tokiais laikomi, turint antraeilius, jiems priklausančius daiktus, išrinka pagrindinio nekilnojamojo daikto likimas, jeigu sutarties ar įstatymo nenustatyta kitaip⁸⁸. Todėl tais atvejais, kai išskirtinės gavėjui paskirtas pagrindinis daiktas ir testamente nėra nieko paminėta apie antraeilius daiktus, teisė naudotis visais priklausiniais kartu su pagrindiniu daiktu pereina išskirtinės gavėjui (uzufuktoriui), net ir tuo atveju, jeigu statinys ar kitas objektas pastatyti sudarius testamentą⁸⁹.

Testamentine išskirtine nustatyto uzufukto turinys yra specifinio pobūdžio ir dėl kitų priežasčių, kurias reglamentuoja CK 4.153 straipsnis, kuriame įstatymo leidėjo numatytos uzufukto galiojimo sąlygos užtikrina uzufuktoriumi tampančio asmens teisių apsaugą.

Testamentinės išskirtinės gavėjo (uzufuktoriaus) teisė į testamentinės išskirtinės turėjimą (teisė į uzufukto), kai testamentinės išskirtinės gavėjas įstatymų nustatyta tvarka ir terminais priėmė testamentinę išskirtinę⁹⁰, patvirtina testamentinės išskirti-

85 Vileita, A. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius. 2011, p. 79.

86 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.23 straipsnis 4 dalis.

87 *Ibid.*, 5.6 straipsnio 1 dalis.

88 *Ibid.*, 4.14 straipsnio 1 dalis.

89 Vileita, A. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius. 2011, p. 79.

90 Lietuvos notarų rūmų prezidiumo 2012 m. sausio 26 d. nutarimu Nr. 11.1 patvirtintų Testamentų tvirtinimo ir paveldėjimo bylų vedimo rekomendacijų (su pakeitimais ir papildymais) 16–18 punktai // Notariat, 2013. Nr. 16, p. 25.

nės gavėjui palikimo atsiradimo vietos notaro išduotas paveldėjimo teisės liudijimas⁹¹, nuo kurio įregistravimo viešajame registre dienos išviešinama, kad nuosavybės teisė į paveldėtą nekilnojamąjį daiktą suvaržyta testamentinės išskirtinės (uzufukto teisės) ir tretiesiems asmenims atskleidžiamas testamentinę išskirtinę sudarančio įpareigojimo turinys⁹². Teisės aktai įsakmiai nenumato termino, per kurį turi būti registruojama testamentinė išskirtinė numatyta uzufukto teisė, tačiau kol uzufuktas neįregistruotas, jis nesukelia teisinių pasekmių ir negali būti panaudotas prieš trečiuosius asmenis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino⁹³, kad numatyti įsipareigojimai nepereina naujiems daikto savininkams, jeigu jie nebuvo įregistruoti Nekilnojamojo turto registre iki to momento, kol šis turtas nebuvo perleistas, todėl šis faktas negali būti panaudotas prieš trečiuosius asmenis.

Uzufukto nustatymas dovanojimo sutartimi

Uzufukto nustatymas sutartimi, autorės pastebėjimu, yra vienas iš sudaromų sandorių tarp senyvo amžiaus žmonių, kurie pageidauja perleisti savo turimą būstą su sąlyga naudotis šiuo nekilnojamuoju turtu iki gyvenimo pabaigos. Neretai norėdami pasirūpinti savo turtu, asmenys ieško patikimų rankų, į kurias galėtų perduoti savo užgyventą ir jiems brangų turtą. Dažnu atveju tokio turto gavėjais tampa giminystės ryšiais susieti asmenys arba kiti asmenys, besirūpinantys turto savininko gerove. O siekiant išvengti kraustymosi į kitą gyvenamąją vietą, asmenys, perleisdami savo turtą uzufukto nustatymo teise, užsitikrina garantiją, jog naujasis jų būsto savininkas leis jiems gyventi perleistame turte ir juo naudotis.

Dovanojimo sutartis – vienas iš notaro tvirtinamų notarinių sandorių, kurį pasirenka asmenys norėdami perleisti savo turtą neatlygintinai jais besirūpinantiems asmenims, kartais tikėdamiesi geresnės priežiūros ar, jų manymu, kaip tam tikrą atlygį už rūpestį jais. Tokie asmenų lūkesčiai labiau atitinka išlaikymo iki gyvos galvos sutarties, bet ne dovanojimo sutarties esmę, nes dovanojimas pagal prigimtį yra besąlyginis sandoris, kuriuo viena šalis (dovanotojas) neatlygintinai perduoda turtą arba turtinę teisę (reikalavimą) kitai šaliai (apdovanotojui) nuosavybės teise⁹⁴. Tačiau įstatyme nėra numatyta ribojimų asmenims dovanojimo sutartyje nurodyti dovanojimo tikslą ar nustatyti naudojimo teisę (uzufukto teisę). Todėl uzufukto nustatymas dovanojimo sutartimi yra vienas iš asmenų sudaromų sandorių, norint pasirūpinti savo turtu, pasiliekant sau uzufukto teisę į dovanojamą turtą.

⁹¹ Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 26 straipsnis. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 192-0.

⁹² Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1683-431/2018.

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2018 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E3K-3-369-695/2018.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.465 straipsnis.

Tiek dovanojimo institutas, tiek ir uzufrukto institutas turi bendrą kvalifikuojantį neatlygintinumo požymį. Nes nei dovanotojas, nei uzufruktorius vienas kito atžvilgiu negauna jokio priešpriešinio patenkinimo. Ir nors dovanojimo sutarties neatlygintinumas suprantamas kaip nieko negavimas mainais, tačiau tai nėra visiškai apdovanotojo atleidimas nuo bet kokių turtinių įsipareigojimų gauto turto atžvilgiu. Uzufrukto teisės dovanojimo sutartimi nustatymas, kaip sąlyga naudotis ir gyventi dovanotame turte tam tikrą terminą, kuris negali būti ilgesnis už asmens gyvenimo trukmę, taip pat nėra laikoma atlygintinumu, nes šia teise paprastai siekiama užtikrinti uzufruktoriumi tampančio asmens interesus. Dovanojimo sutartimi, kuria nustatomas uzufruktas, dovanotojas jokių teisių, t. y. to, ko jis neturėtų iki ar po dovanojimo sutarties, neįgyja. Taip yra todėl, kad iki pasirašant dovanojimo sutartį, šios teisės ir priklausė dovanotojui. Atitinkamai dovanotojas jokių teisių neįgyja, o tik laikinai pasilieka tas, kurias turėjo, nes šios teisės apskritai nebuvo įtrauktos į dovanojimo sutarties dalyką ir todėl negali būti perduotos atgal kaip ekvivalentas⁹⁵. Dovanojimo sutartis netampa atlygintine ir tuo atveju, jeigu uzufrukto teisė nustatoma trečiajam asmeniui. Dovanojimo su uzufrukto teise nustatymo sutartimi šalys dažniausiai nustato uzufrukto teisę uzufruktoriui neatlygintinai gyventi ir naudotis apdovanotojui padovanotu turto, tačiau pareiga rūpintis turto atitenka ne daikto savininkui (apdovanotajam), o jau uzufruktoriui. Taigi, uzufrukto teisės neatlygintinumas tai tik teisė neatlygintinai gyventi ir naudotis daiktu. Daiktą išlaikyti ir remontuoti, kiek tai būtina uzufrukto objekto normaliai būklei užtikrinti, privalo uzufruktorius, kuris kaip geras šeimininkas (*bonus pater familias* – lot.) turi pareigą rūpintis pačiu uzufrukto objektu bei mokėti mokesčius⁹⁶.

Dovanojimo sutarties forma priklauso nuo dovanojimo sutarties dalyko. Nekilnojamojo turto dovanojimo, nustatant uzufrukto teisę, sutartis turi būti notarinės formos⁹⁷, ir CK 6.469 straipsnyje nustatyta tvarka turi būti įregistruota viešajame registre. Dovanojimo sutartyje turi būti aiškiai identifikuotas dalykas, kuris perduodamas apdovanotajam sudarant sutartį⁹⁸. Dovanos perdavimas yra esminis dovanojimo sutarties turinio elementas, nes sutartis laikoma sudaryta nuo donanos perdavimo neatlygintinai apdovanotajam, šiam išreiškiant savo valią dovaną priimti, momento⁹⁹, dėl ko laikytina realine. Dovanojimo sutartimi nustatant uzufruktą, turi būti išreiškiama uzufruktoriumi tampančio asmens valia¹⁰⁰, nepriklausomai nuo to, ar uzufruktas nustatomas pačiam dovanotojui, ar trečiajam asmeniui.

Sutarties dalyku negali būti turtas, kuris dovanotojo bus sukurtas arba įgytas ateityje, nes nuo daikto perdavimo momento apdovanotasis pagal bendrą taisyklę įgyja nuosa-

⁹⁵ Aambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė Prievolių teisė*. Vilnius. 2004, p. 367.

⁹⁶ Anykščių rajono apylinkės teismo 2013 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-10-786/2013.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.74 straipsnio 1 dalis.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ *Ibid.*, 6.465 straipsnio 1 dalis.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 4.147 straipsnio 4 dalis.

vybės teisę į dovaną¹⁰¹, taigi, įsipareigojimas padovanoti turtą ateityje nelaikomas dovanojimo sutartimi¹⁰². Uzufukto atsiradimo momentas priklauso nuo to, kokių pagrindų ir kokiam daiktui yra nustatomas uzufuktas. Jeigu uzufuktas yra nustatomas į daiktą, kuriam privaloma teisinė registracija, tai iš uzufukto kylančios teisės į daiktą ir pareigos subjektams atsiranda nuo uzufukto įregistravimo viešame registre momento, išskyrus atvejus, kai uzufuktą nustato įstatymas¹⁰³. Į kilnojamąjį daiktą, kuriam nėra nustatyta privaloma teisinė registracija, uzufuktas atsiranda nuo daikto perdavimo momento, jeigu kitaip nenumatyta įstatyme ar teismo sprendime¹⁰⁴.

Daiktinės teisės teisinės registracijos būtinybė laikoma viena iš daiktinių teisių sukūrimo elementų, kurios pagrindu subjektams atsiranda teisės ir pareigos. Sandoriai bei sprendimai, kuriais keičiamas registruojamo daikto teisinis statusas ar iš esmės keičiamos jo valdymo, naudojimo ir disponavimo juo galimybės, yra vienas iš viešame registre registruojamų su daiktais, teisių į juos suvaržymais bei daiktinėmis teisėmis susijusių juridinių faktų¹⁰⁵, siekiant užtikrinti nuosavybės teisių apsaugą, suteikiant patikimą informaciją apie šių teisių pakeitimus ir jų suvaržymus.

Uzufuktas yra viena iš Nekilnojamojo turto registre registruojamų daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą¹⁰⁶, kurios atsiradimo momentu laikytinas jos įregistravimo nekilnojamojo turto registre momentas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad iš uzufukto kylančių teisių ir pareigų atsiradimas siejamas su uzufukto nustatymo akto buvimu ir uzufukto įregistravimu¹⁰⁷. Byloje buvo nustatyta, kad 2004 m. sausio 27 d. ieškovė pardavė butą. Notariškai patvirtintoje sutartyje buvo nustatyta jos teisė naudotis šiuo butu iki gyvos galvos bei deklaruoti jame savo gyvenamąją vietą. 2004 m. sausio 27 d. sutarties 9 punktu prisiimti įsipareigojimai Nekilnojamojo turto registre įregistruoti nebuvo. Uzufukto butas buvo parduotas tretiesiems asmenims, kuriems uzufukto teisė, kaip daiktinė teisė, kuri seka paskui daiktą, neperėjo. Teismas nusprendė, kad iš uzufukto kylančios teisės į daiktą, kuriam privaloma teisinė registracija, pareigos subjektams atsiranda tik įregistravus uzufuktą, išskyrus atvejus, kai uzufuktą nustato įstatymas. Daiktinės teisės atsiranda nuo jų įregistravimo ir galioja iki bus išregistruotos, nepriklausomai nuo to, ar asmuo ta teise visada ir nepertraukiamai naudojasi. Neįregistravusios teisės sandorio šalys negali panaudoti sandorio fakto prieš trečiuosius asmenis ir įrodi-

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2017 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-126-701/2017.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2015 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-293-684/2015.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.147 straipsnio 2 dalis.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 3 dalis.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 100-2261.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 5 straipsnio 1 dalies 3 punktas

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2018 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E3K-3-369-695/2018.

nėti savo teisių¹⁰⁸. Todėl 2004 m. sausio 27 d. sutartyje nustatyti įsipareigojimai neperėjo naujiems buto savininkams, nes jie nebuvo įregistruoti Nekilnojamojo turto registre.

Atsižvelgiant į gausią teismų praktiką, susijusią su nuosavybės ir daiktinių teisių registravimu kylančiomis problemomis, valstybė, siekdama didinti sudaromų sandorių skaidrumą ir mažinti korupciją, sukūrė paprastesnes ir saugesnes sandorių registravimo procedūras. Duomenis, kurių pagrindu valstybės įmonė Registrų centras vykdo daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą, šių teisių suvaržymų, juridinių faktų, atsirandančių iš notarinės sutarties patvirtinimo arba išduoto paveldėjimo teisės liudijimo ir / ar nuosavybės teisės liudijimo išdavimo, registraciją, perduoda notarai. Notarai, centrinio registratoriaus nustatyta tvarka, duomenų perdavimą vykdo per 1 darbo dieną nuo sandorio patvirtinimo ar paveldėjimo teisės liudijimo ir (ar) nuosavybės teisės liudijimo išdavimo nuotolinio ryšio priemonėmis iš notaro biuro¹⁰⁹.

Uzufukto teisės panaikinimas, dovanojimo sutarties su uzufukto teisės nustatymu nutraukimas ir panaikinimas

Dovanojimo sutartis su uzufukto nustatymu – tai populiariausias šios teisės nustatymo ir teisinių santykių įforminimo sandoris. Dovanojimas yra besąlyginis sandoris, bet dovanojimo sutartyje dovanotojas gali nustatyti sąlygą, kad šis turtas turi būti naudojamas tam tikram tikslui nepažeidžiant kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų¹¹⁰, ir / ar nustatyti teisę naudotis padovanotu turtu uzufukto teise. Tai dvi sutartys vienoje sutartyje, kurioje dovanojimo būdu perleidžiamas dovanotojui priklausantis turtas ir ta pačia sutartimi nustatoma uzufukto teisė į jį. Dovanojimo sutartyje nustatyta uzufukto teisė – tai įstatymų leidėjo numatytas saugiklis, vienas iš būdų neprarasti gyvenamosios vietos, užtikrinantis uzufuktoriui jo teisę į uzufukto teisės objektą. Kad ir kokie būtų numatyti saugikliai ir susiklostę geri santykiai tarp šalių, kartais ir jie dėl tam tikrų aplinkybių pasikeičia. Kilus tarpusavio konfliktams ar nesutarimams, kurių šalys ilgainiui negali išspręsti, atsiranda noras ir poreikis atsiimti padovanotą turtą.

Dovanojimo sutartis – tai sandoris, kurio sudarymui, pakeitimui ir nutraukimui yra taikomos sutarčių teisę reglamentuojančios įstatymo nuostatos. Pagal bendrą taisyklę sudarytos sutartys turi būti vykdomos taip, kaip šalys susitarė¹¹¹, o jeigu viena šalis sutarties neįvykdo ar netinkamai įvykdo ir tai yra esminis sutarties pažeidimas, šalis gali nutraukti sutartį¹¹². Dovanojimo sutartis yra realinis sandoris, kurio sudarymas sutampa

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.75 straipsnio 2 dalis.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimo dėl nekilnojamojo turto registro nuostatų patvirtinimo 47 straipsnis. TAR, 2014-04-30, Nr. 4930.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.467 straipsnio 1 dalis.

¹¹¹ Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius. 2004, p. 168.

¹¹² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.217 straipsnio 1 dalis.

su jo įvykdymu. Dovanojimo sutartis laikoma sudaryta nuo turto arba turtinės teisės (reikalavimo) perdavimo bei apdovanotojo atleidimo nuo turtinės pareigos dovanotojui arba trečiajam asmeniui¹¹³, todėl prievolinis teisinis santykis tarp dovanotojo ir apdovanotojo būna tik dovanojimo sutarties sudarymo metu, o ją sudarius baigiasi¹¹⁴. Dovanojamo daikto perdavimas yra vienas iš būtinų dovanojimo sutarties sudarymo veiksmų, reiškančių sutarties sudarymą. Apdovanotojui priėmus dovaną, sutartis laikoma tinkamai įvykdyta. Tinkamai įvykdytos sutarties pakeisti arba nutraukti nebegalima, nes šalys negali pakeisti to, kas jau įvykdyta ir nebeegzistuoja, kadangi sutartis ir sutartinės prievolės baigiasi jas tinkamai įvykdžius¹¹⁵. Dėl to apdovanotasis teisę atsisakyti priimti dovaną turi tik iki dovanos perdavimo jam momento¹¹⁶.

Dovanojimo sutarčiai būdingas negražintinumas¹¹⁷ ir vienašališkai atsiimti dovanotą turtą nėra galima. Dovanojimo sutartis, nustatanti dovanotojo teisę vienašaliu sprendimu atsiimti dovanotą turtą ar turtinę teisę, negalioja¹¹⁸. Vienašalis dovanojimo sutarties nutraukimas galimas tik esant esminiam sutarties pažeidimui, pavyzdžiui, apdovanotasis nevykdo dovanojimo sutartyje numatytos sąlygos naudoti turtą tik tam tikram tikslui. Šiuo atveju dovanotojas turi teisę kreiptis į teismą su reikalavimu, kad sąlyga būtų įvykdyta arba kad būtų panaikinta sutartis ir gražintas turtas.

Dovanojimo sutarties, kurioje nėra numatytos jokios sąlygos, panaikinimas, yra įtvirtintas kaip išimtinė priemonė, nes ši dovanotojo teisė ir jos įgyvendinimo sąlygos yra susijusios su esminiu dovanojimo sutarties požymiu – neatlygintinumu ir būdingos tik dovanojimo sutarčiai. Dovanotojo teisė kreiptis į teismą dėl dovanojimo sutarties panaikinimo yra numatyta tik išimtiniais atvejais, o jos taikymas siejamas su atitinkamais teisiniais pagrindais – apdovanotojo veiksmais, demonstruojančiais ypatingą nedėkingumą dovanotojui, nepateisinamais pagal visuotinai pripažįstamas moralės nuostatas¹¹⁹. Įstatyme konkrečiai nedetalizuota, kokie apdovanotojo veiksmai laikytini griežtai smerktiniais geros moralės požiūriu. Todėl kasacinis teismas, pasisakydamas dėl neabejotinai griežtai smerkiamų veiksmų vertinimo kriterijų, yra išaiškinęs, kad geros moralės kriterijus yra kultūringo, teisingo žmogaus minimalus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padorumo suvokimas¹²⁰. Remiantis kasacinio teismo išaiškinimais, veiksmais, sudarančiais pagrindą panaikinti dovanojimą, gali būti pripažįstami tik tokie, kurie, įvertinus visus teisės normoje išvardytus reikšmingus kriterijus (dovanos pobūdį, dovanojimo sutarties šalių asmenines savybes ir tarpusavio santykius), geros moralės požiūriu yra smerkia-

113 Aambrašienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius. 2004, p. 367.

114 *Ibid.*, p. 377.

115 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.123 straipsnio 1 dalis.

116 *Ibid.*, 6.468 straipsnio 1 dalis.

117 Aambrašienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius. 2004, p. 377.

118 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.65 straipsnio 3 dalis.

119 Panevėžio apylinkės teismo Kupiškio rūmų 2018 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-5889-783/2018.

120 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 05 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-334/2012.

mi tokiu pat griežtumu kaip pasikėsinimas į dovanotojo ar jo artimųjų giminaičių gyvybę ar tyčinis sunkus jų sužalojimas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad CK 6.472 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės normos dispozicijoje nustatytos dvi teisiškai reikšmingų faktų, kuriuos konstatavus dovanojimas gali būti panaikinamas, grupės¹²¹, dėl to panaikinti dovanojimo sutartį, kai dovanotojas apsigalvoja ar pakeičia nuomonę, nėra galima.

Pasikeitus santykiams ar atsiradus nesutarimams tarp šalių, pasitaiko atveju, kai dovanotojas, nenorėdamas atskleisti nesutarimų priežasties, kaip sandorio nutraukimo pagrindą nurodo savo senyvą amžių, motyvuodamas tuo, kad sudarydamas dovanojimo sutartį suklydo dėl sandorio esmės ir dėl savo amžiaus, išsilavinimo stokos, nesuvokė dovanojimo sutarties teisinių pasekmių. Tuo klausimu Plungės apylinkės teismo Skuodo rūmuose buvo išnagrinėta civilinė byla¹²², kurioje viena iš ginčo priežasčių buvo garbus amžius, atitinkamo išsilavinimo neturėjimas ir sveikatos būklė. Priėmęs nutartį, teismas konstatavo, kad garbus amžius, atitinkamo išsilavinimo neturėjimas ir sveikatos būklė nėra suklydimas ar kliūtis suvokti sudaromo dovanojimo sandorio esmę. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomone, suklydimas – neteisingas sudaromo sandorio suvokimas, kai neteisingai suvokiamas sandorio turinys arba neteisingai išreiškiama valia sudaryti sandorį¹²³. Suklydimas faktą galima konstatuoti tik tuo atveju, jeigu buvo suklysta dėl esminių sandorio elementų, buvusių sandorio sudarymo metu, o ne dėl aplinkybių, atsiradusių po jo sudarymo¹²⁴. Taip pat Panevėžio apylinkės teismo Kupiškio rūmai yra išaiškinę, kad ta aplinkybė, kad <...> santykiai praėjus tam tikram laikui tarpui nuo sandorio sudarymo <...> pablogėjo, nesudaro pagrindo nei naikinti dovanojimo sutartį, nei pripažinti ją negaliojančia kaip sudarytą dėl suklydimo¹²⁵, o, Klaipėdos apylinkės teismo nuomone, valios pasikeitimas nėra pagrindas panaikinti dovanojimo sutartį¹²⁶.

Nors dovanojimo sutarčiai turint negražintinumą¹²⁷ statusą, įstatymų leidėjo yra nustatytas specialus ieškinio senaties terminas kreipimuisi į teismą dėl dovanojimo sutarties panaikinimo, kurią reikalauti panaikinti galima per vienerių metų ieškinio senaties terminą, skaičiuojamą nuo tos dienos, kurią asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti, kad jo teisės yra pažeistos¹²⁸. Reikalauti panaikinti dovanojimo sutartį gali ne tik dovanotojas bet ir jo įpėdiniai. Panaikinus dovanojimo sutartį, dovanojimo sutartimi nustatyta uzufukto teisė,

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-305/2011.

¹²² Plungės apylinkės teismo Skuodo rūmų 2018 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-77-1054/2018.

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2004.

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150/2007.

¹²⁵ Panevėžio apylinkės teismo Kupiškio rūmų 2018 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E2-5889-783/2018.

¹²⁶ Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2012 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-707-479/2012.

¹²⁷ Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievočių teisė*. Vilnius. 2004, p. 377.

¹²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-177/2014.

kaip dovanojimo sutartyje numatyta sąlyga, netenka galios, o apdovanotasis privalo grąžinti dovanotą turtą, jeigu jis dovanojimo panaikinimo metu yra išlikęs, dovanotojui. Turto grąžinimui taikoma restitucija, kurios taikymo tvarką ir sąlygas reglamentuoja CK 6.145–6.153 ir 6.222 straipsniai.

Uzufuktas, nepriklausomai nuo jo nustatymo pagrindo, gali pasibaigti ne tik panaikinus įstatymų numatytais atvejais teismo sprendimu¹²⁹ pagrindą, kuriuo jis buvo nustatytas, bet ir kitais įstatyme numatytais pagrindais¹³⁰ panaikinus pačią uzufukto teisę. Įstatymų leidėjo nustatyta, kad tais atvejais, kai uzufuktorius netinkamai įgyvendina uzufukto suteikiamas teises ir tuo pažeidžia objekto savininko teises, siekiant užtikrinti šių teisių apsaugą, uzufukto objekto savininkas turi teisę reikalauti pašalinti bet kokius pažeidimus, nors ir nesusijusius su valdymo netekimu¹³¹.

Klaipėdos apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą¹³², uzufukto objekto savininko prašymu dėl uzufukto teisės panaikinimo, konstatavo, kad, remiantis CK 4.144 straipsnio 1 ir 2 dalies nuostatomis, uzufuktorius privalo išlaikyti ir remontuoti uzufukto objektą, kiek tai būtina jo normaliai būklei užtikrinti. Proporcingai turimoms uzufukto objekto naudojimo teisėms bei gaunamoms iš jo pajamoms uzufuktorius privalo mokėti mokesčius bei kitas su uzufukto objektu susijusias įmokas, jeigu sutartis ar įstatymai nenustato kitaip. Atsižvelgiant į tai, kad atsakovė savarankiškai negali tinkamai pasirūpinti uzufukto objektu (mokėti mokesčius, remontuoti turtą), o ieškovei siekiant gauti paskolą minėto turto remontui, šio turto apsunkinimas daiktine teise ne tik apriboja jos kaip turto savininkės teises, tačiau taip pat ir neteikia naudos uzufuktoriui negaunant tinkamų sąlygų gyventi saugiame būste užtikrinimo ir esant šalių suderintai valiai (buvo gautas atsakovės sutikimas dėl uzufukto panaikinimo) yra teisinis pagrindas teismo sprendimu uzufukto panaikinti. Vilniaus miesto apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą¹³³ pirkimo-pardavimo sutartimi nustatytą uzufukto gyvenimo trukmei naudotis butu, panaikino ir įpareigojo grąžinti uzufukto objektą – butą, motyvuodamas tuo, kad uzufuktorius atsako už uzufukto objekto būklės pablogėjimą dėl uzufukto netinkamo įgyvendinimo. Uzufukto teisė tiek dėl uzufukto objekto būklės pablogėjimo, tiek dėl įvairaus pobūdžio uzufuktoriaus veiksmų (neveikimo), kuriais pažeidžiami teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai, gali pasibaigti tik panaikinus uzufukto teismo sprendimu. Atsakovui, pažeidus uzufuktoriaus pareigas ir nesiekiant jų toliau tinkamai vykdyti, uzufuktas naikintinas. Įregistruoto uzufukto pasibaigimo momentas yra laikomas jo išregistravimo momentas¹³⁴. Alytaus apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą dėl uzufukto panaikinimo¹³⁵, konstatavo, kad, sudarydamas sandorį, uzufuktorius įgyja teisę daiktą valdyti ir jį naudoti

129 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.150 straipsnio 1 dalies 8 punktas.

130 *Ibid.*, 4.150 straipsnis.

131 *Ibid.*, 4.159 straipsnis.

132 Klaipėdos apylinkės teismo 2022 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-5109-637/2022.

133 Vilniaus miesto apylinkės teismo 2016 m. rugsėjo 19 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-36807-960/2016.

134 Mikelėnas, V., *et al. Civilinė teisė*. Kaunas. 1998, p. 317.

135 Alytaus apylinkės teismo 2022 m. kovo 3 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-69-743/2022.

pagal paskirtį. Naudojimas yra suprantamas kaip gavimas iš daikto ekonominės naudos, taigi ir uzufruktoriaus asmeninių poreikių patenkinimas. Užtikrinus uzufruktoriaus gyvenamąją vietą kitame, ne uzufrukto teise naudojamame objekte, uzufruktas tampa nereikalingas ir teismo yra naikintinas, kaip nepažeidžiantis uzufruktoriaus teisių.

Sudarius dovanojimo su uzufrukto teisės nustatymu sutartį, turi būti užtikrinamos ne tik dovanotojo ir apdovanotojo, bet ir uzufruktoriaus teisės, dėl to uzufrukto teisė gali būti panaikinta uzufruktoriui atsisakius uzufrukto. Uzufruktorius gali bet kada atsisakyti nuo dalies ar nuo visų uzufrukto suteikiamų teisių, o kai uzufruktas suteikia keletą to paties daikto naudojimo teisių, kai kurių iš jų. Dalinis uzufrukto atsisakymas neturi pažeisti daikto savininko teisių¹³⁶. Uzufruktorius gali atsisakyti uzufrukto tik uzufrukto objekto savininko naudai¹³⁷, nes uzufrukto atsisakymas trečiojo asmens naudai, galėtų būti prilyginamas teisės suteikimui uzufruktoriui perduoti uzufruktą trečiajam asmeniui.

Turimo uzufrukto teisei atsisakyti, įstatymo leidėjo yra numatyta rašytinė forma¹³⁸. Tačiau atsižvelgus į tai, kad Lietuvos teisinėje sistemoje notarine forma turi būti sudaromi daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą perleidimo ir daiktinių teisių bei nekilnojamojo daikto suvaržymo sandoriai ir kiti CK 1.74 straipsnyje numatyti sandoriai, autorės nuomone, uzufrukto teisei atsisakyti turėtų būti taikoma tokia pati forma, kokia buvo taikoma jai nustatyti, t. y. notarinė forma. Notarinės formos suteikimas šalių valiai išreikšti yra tam tikra sandorių, kurių teisėtumas yra svarbus visuomenei ir valstybei¹³⁹, kontrolė, atliekanti įspėjamąją funkciją, notarui šalims išaiškinant jų atliekamų veiksmų teises pasekmes ir užtikrinanti, kad rašytinis tekstas nedviprasmiškai atspindėtų tikrąją jų valią¹⁴⁰. Nors ir esant teisinei galimybei panaikinti tiek sudarytą dovanojimo sutartį, tiek ir nustatytą uzufrukto teisę, vis dėlto, siekiant išvengti teisminių ginčų ir skaudžių teisinių pasekmių, asmenims siūlytina prieš sudarant dovanojimo sutartį ir nustatant uzufrukto teisę dovanojimo sutartimi, nuodugniau įvertinti notaro teikiamas teises konsultacijas, susijusias su dovanojimo sutarties nutraukimo ir panaikinimo ypatybėmis.

Išvados

Testamento ar dovanojimo sutarties pagrindu, nustatyti uzufrukto teisę renkasi labiau vyresnio amžiaus, neįgalumą turintys ir kiti socialiai pažeidžiami asmenys, kurie uzufrukto instituto pagalba nori užsitikrinti sau gyvenimo sąlygas ir teisę į būstą. Atsižvelgiant į tai, kad šie asmenys dėl savo sveikatos būklės, fizinės negalios ar kitų priežasčių ne visuomet gali patys atvykti į notaro biurą ar pasinaudoti nuotolinėmis notaro paslaugomis, teisės nustatyti uzufruktą per atstovą neturėjimas atima iš jų bet kokią galimybę pasinau-

¹³⁶ Baranauskas, E., et al. *Daiktinė teisė*. Vilnius. 2010, p. 230.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.151 straipsnis.

¹³⁸ *Ibid.*, 4.151 straipsnio 3 dalis.

¹³⁹ Mizaras V., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius. 2009, p. 334.

¹⁴⁰ Ambrasienė, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva Europiniame kontekste*. Vilnius. 2013, p. 146.

doti uzufrukto teisės institutu. Asmeniui, pasirinkus dovanojimo sutartį, kurios pagrindu asmuo nori net tik padovanoti turtą bet ir užtikrinti sau teisę uzufrukto teise naudotis padovanotu turtu iki gyvos galvos, susiklosto prieštaringa teisinė situacija dėl galimybės sudaryti dovanojimo su uzufrukto teisės nustatymu sutartį per atstovą. Pažymėtina, kad dovanojimo sutarties sudarymui per atstovą įstatymų leidėjas ribojimų nedaro, o uzufrukto teisei nustatyti yra numatęs galimybę tik asmeniškai.

Autorės nuomone, tokia įstatymų leidėjo nuostata, ribojanti asmens teisę nustatyti uzufrukto teisę per atstovą, pažeidžia asmenų sutarties laisvės principą, kad šalis turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises bei pareigas, sudaryti sandorius kada nori ir su kuo nori. Atstovavimo institutas yra viena iš priemonių šioms teisėms įgyvendinti, kai asmuo asmeniškai to negali padaryti. Atsižvelgiant į nurodytas aplinkybes įstatymų leidėjui siūlytina apsvarstyti galimybę atstovavimo pagrindą nustatančiame akte (įgaliojime), tiksliai nurodžius uzufruktorių, uzufrukto teisės objektą ir subjektą, uzufrukto teisės nustatymo terminą bei kitas uzufrukto turinį apibrėžiančias aplinkybes, atstovui, nepaliekant erdvės veikti savo nuožiūra, leisti nustatyti ir / ar priimti uzufrukto teisę per atstovą. Autorės nuomone, atsiradus galimybei uzufrukto teisę nustatyti per atstovą, uzufrukto teisės institutu pasinaudotų platesnis asmenų ratas.

Dovanojimo sutartis – vienas iš notaro tvirtinamų sandorių, kurį pasirenka asmenys norėdami neatlygintinai perleisti savo turtą. Dovanodami turtą asmenys neretu atveju nori išvengti turto dalybų po jų mirties, dėl to sudaro dovanojimo sutartį net dėl paskutinio savo užgyvento turto. Siekiant nelikti be gyvenamosios vietos, teisei sau naudotis ir gyventi padovanotame turte užtikrinti, asmenys pasirenka uzufruktą. Dovanojimo sutartimi nustatyta uzufrukto teisė, tai įstatymų leidėjo numatytas saugiklis, užtikrinantis uzufruktoriui jo teises. Tačiau kad ir kokie būtų susiklostę tarp šalių geri santykiai, kartais dėl tam tikrų aplinkybių jie pasikeičia. Kilus tarpusavio konfliktams ar nesutarimams, kurių šalis ilgainiui negali išspręsti, atsiranda noras ar net poreikis panaikinti ar nutraukti dovanojimo sutartį ir atsiimti padovanotą turtą. Tačiau apžvelgus šiuo klausimu esamą teisės doktriną ir teismų praktiką matome, kad dovanojimo sutarties panaikinimas ar nutraukimas nėra paprastas turto grąžinimo procesas ir kuris nėra priklausantis vien tik nuo dovanotojo valios. Teismų praktikoje dovanojimo sutarties panaikinimas yra taikomas tik išimtiniais atvejais ir yra siejamas su apdovanotojo veiksmais, demonstruojančiais ypatingą nedėkingumą dovanotojui, nepateisinamais pagal visuotinai pripažįstamas moralės nuostatas. Dovanotojo valios pakeitimas ar sveikatos pablogėjimas, praėjus tam tikram laikui tarpui nuo sandorio sudarymo teismų nėra vertinamas kaip pagrindas panaikinti dovanojimo sutartį, o garbus amžius ir atitinkamo išsilavinimo neturėjimas nėra laikomas suklydimu ar kliūtimi suvokti sudaromos dovanojimo sutarties esmę. Taigi, nors dovanojimo sutarties su uzufrukto teisės nustatymu sudarymas yra tinkamas būdas teisei į gyvenamąją vietą išsaugoti, tačiau teisės gyventi ir naudotis uzufrukto teisės objektu nustatymas ne visuomet atitinka dovanotojo siektinus pirminius lūkesčius. Dėl to siekiant išvengti ateityje galimų klaidingų interpretacijų ir teisminių ginčų, šalims patartina neskubėti dovanoti turtą nors ir numatant uzufrukto teisę, apsvarstyti visas galimas pasekmes ir esant abejonėms pasikonsultuoti su notaru dėl geriausio asmens valią atitinkančio sandorio sudarymo.

Notaro funkcijų praplėtimas, įgyvendinant Lietuvos respublikos civilinio kodekso 3.85 straipsnio 2 dalį

Vita KARPICKAITĖ

Asesorė
(kandidatė į notarus)

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valstybė savo funkcijas gali vykdyti ne tik per atitinkamų institucijų sistemą, apimančią valstybės ir savivaldybės institucijas, bet ir tam tikra apimtimi per kitas (ne valstybės) institucijas, kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdant valstybės funkcijas¹. Viena iš tokių institucijų laikytinas notariatas, kurio vieta teisinėje sistemoje yra ypatinga, turinti tiek viešojo, tiek privataus pobūdžio elementų. Pagal Lietuvos Respublikos teisę notaro statusas yra dvejopas. Viena vertus, jis yra valstybės įgaliotas

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr.181-6708; 2004, Nr.186.

asmuo, kurio veikla susijusi su viešųjų funkcijų vykdymu, kita vertus, notaras verčiasi profesine veikla – teikia teisinės paslaugas.²

Notaras turi išskirtines teises teikti tam tikras paslaugas, kurias numato teisės aktai. Pagrindinis notarui deleguotų funkcijų tikslas yra užtikrinti civilinių teisinių santykių teisėtumą. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo³ 2 straipsnyje yra numatyta, kad notaras, atlikdamas įstatymo jam nustatytas funkcijas, turi užtikrinti, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Teisėje egzistuoja lotyniškas posakis „Lex est quod notamus“ – tai, ką užrašome, tampa įstatymu. Šį posakį galima pagrįsti ne vienu teisės aktų straipsniu, pavyzdžiui, Notariato įstatymo 26 straipsnio 2 dalimi, numatančia, kad notarine forma patvirtintuose dokumentuose esantys faktai yra nustatyti ir neįrodinėjami, iki šie dokumentai (jų dalys) įstatymų nustatyta tvarka nėra pripažinti negaliojančiais; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso⁴ 197 straipsnio 2 dalimi, kurioje įtvirtinta, kad dokumentai, išduoti valstybės ir savivaldybių institucijų, patvirtinti kitų valstybės įgaliotų asmenų neviršijant jiems nustatytos kompetencijos bei laikantis atitinkamiems dokumentams keliamų formos reikalavimų, laikomi oficialiaisiais rašytiniais įrodymais ir turi didesnę įrodomąją galią. Juose nurodytos aplinkybės laikomos visiškai įrodytomis, iki jos bus paneigtos kitais byloje esančiais įrodymais. Notaras tvirtindamas, išduodamas dokumentus, privalo būti įsitikinęs tvirtinamo / išduodamo dokumento teisėtumu – atitikimu teisės aktams. Prieš atlikdamas notarinį veiksma, notaras patikrina viešuosiuose registruose pateiktus duomenis, pagal poreikį reikalauja, kad notarinio veiksmo šalis (-ys) pateiktų notariniam veiksmui atlikti būtinus dokumentus, nustato asmens (-ų), norinčių atlikti notarinį veiksma, tapatybę, įsitikina asmens (-ų) valia ir veiksnumu, patikrina teisnumą. Atsižvelgiant į tai, notaro veikla yra laikoma svarbia priemone, užkertančia kelią neteisėtiems sandoriams ir stiprinančia civilinės apyvartos skaidrumą ir stabilumą⁵. Nors teisingumą mūsų valstybės teisinėje sistemoje išimtinai vykdo tik teismai, teisinėje literatūroje⁶ notaro ir teisėjo darbo specifika apibrėžiama kaip turinti nemažai panašumų: abu veikia kaip viešosios teisės subjektai (valstybės įgaliotiniai) teisingumo srityje; veikla grindžiama daugybe bendrų principų (nepriklausomumo, nešališkumo, objektyvumo ir pan.); bendra juridinių faktų ir teisių įtvirtinimo funkcija (t. y. teismų kompetencija ne ginčo jurisdikcijoje); dokumentų vykdomoji galia; panašūs reikalavimai asmenims, siekiantiems būti noterais ir teisėjais; taikinamoji funkcija ir kompro-

2 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. kovo 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 23 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 34-1620.

3 Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 28-810.

4 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

5 Mikelėnas, V. *Sandorių notarinės formos nustatymo Lietuvos civilinėje teisėje kriterijai ir reikšmė: lyginamasis aspektas* // *Notariatas*, 2007, Nr. 2, p. 29.

6 Majūtė, V. 1 skyrius „Notariato teisinė prigimtis“, 1.1.1.1. poskyris „Notariatas ir valdžių padalijimo koncepcija“, p. 12. Iš Autorių kolektyvas, *Notariato teisė*. Lietuvos notarų rūmai, 2014.

miso paieška bei kt. Tad notaro veikla neabejotinai gali būti siejama su viešuoju interesu bei teisminių ginčų prevencija, kadangi notaras, vykdydamas jam teisės aktų pavestas funkcijas ir atlikdamas notarinį veiksma, įsitikina sandorių ir kitų tvirtinamų dokumentų teisėtumu bei asmenų teisėtų interesų apsauga. Atsižvelgiant į tai, kad notaro ir teisėjo veiklos principai panašūs, o ir įgyvendinant tam tikrus civilinius teisinius santykius teismo dalyvavimas buvo perteklinis (teisės aktai numatė pareigą kreiptis į teismą ir tais atvejais, kai realaus ginčo nėra), teisėjų darbas pradėtas optimizuoti ir palaipsniui dalis teismo funkcijų buvo perduota didelį visuomenės pasitikėjimą turintiems valstybės įgaliojamiems asmenims – notarams.

2012 m. liepos 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos Seimo priimti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso, Notariato įstatymo ir kitų teisės aktų pakeitimai⁷, kuriais buvo reformuota hipotekos teisė. Pagrindinis reformos tikslas buvo sumažinti teismų krūvį ir atsisakyti dvigubo teisinio tyrimo, taip supaprastinant ir pagreitinant hipotekos (įkeitimo) sandorių sudarymą ir registravimą. Praėjus dešimtmečiui, Lietuvos Respublikos Seimas 2022 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492, 6.493 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.541, 3.542, 3.543, 3.544, 3.761 straipsniais įstatymu Nr. XIV-1346⁸ nuo 2023 m. sausio 1 d. dar labiau sumažino Lietuvos teismus pasiekiančių civilinių bylų skaičių dar kartą dalį teismo funkcijų perkeldamas notarui. Įstatymų leidėjas nusprendė, kad tokie veiksmai kaip santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, kai, be kitų sąlygų, sutuoktiniai neturi bendrų nepilnamečių vaikų, daugiau negu metus netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo; nekilnojamojo turto, kuris yra laikomas šeimos turtu, perleidimo ar suvaržymo sandorio sudarymas, gali būti tinkamai atlikti nedalyvaujant teismui, o tvirtinami notaro. Kaip ir 2012 m. hipotekos reformos atveju, pastaraisiais 2022 metų pakeitimais, buvo nuspręsta laikytis „vieno langelio principo“ – atsisakyti teismo dalyvavimo nurodytuose

⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.127, 4.170, 4.171, 4.172, 4.173, 4.174, 4.175, 4.176, 4.177, 4.178, 4.179, 4.180, 4.181, 4.182, 4.183, 4.184, 4.185, 4.186, 4.187, 4.188, 4.189, 4.190, 4.191, 4.192, 4.193, 4.195, 4.196, 4.197, 4.198, 4.199, 4.200, 4.201, 4.202, 4.204, 4.206, 4.207, 4.209, 4.210, 4.211, 4.212, 4.213, 4.214, 4.216, 4.219, 4.220, 4.221, 4.223, 4.224, 4.225, 4.226, 4.256 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 4.192-1, 4.194-1 straipsniais įstatymas Nr. XI-1842. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 6-178.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 542, 543, 544, 545, 551, 554, 566, 715, 744, 745, 746, 747 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir 546, 547, 548, 549, 550, 552, 553, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 569 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1843. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 6-179;

Lietuvos Respublikos hipotekos registro steigimo įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. XI-1851. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 6-187.

Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 26, 43, 46 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir įstatymo papildymo 49-1 straipsniu įstatymas Nr. XI-1848. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 6-184.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 15, 34, 103 straipsnių pakeitimo ir 16, 17, 58 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1845. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 6-181.

⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492, 6.493 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.541, 3.542, 3.543, 3.544, 3.761 straipsniais įstatymas Nr. XIV-1346. TAR, 2022, Nr. 15441.

teisiniuose santykiuose. Teismo funkcijos, susijusios su sandorių dėl nekilnojamojo daikto, kuris yra šeimos turtas, sudarymu, perdavimą notarui lėmė tai, kad civiliniai turtiniai santykiai / civilinė apyvarta pastaraisiais metais klostėsi ypač dideliais tempais, dėl ko teismo krūvis stipriai išaugo, o terminas bylai išnagrinėti nesikeitė. Terminu prailginimas problemą būtų išsprendęs iš dalies – teisėjai būtų turėję daugiau laiko nagrinėjamos byloms spręsti, tačiau civilinė apyvarta sulėtėtų ir taptų priklausoma nuo teismo tempo. Dažniausiai turto savininką, disponuojantį jam priklausančiu nekilnojamoju turtu, kuriam yra taikomas šeimos turto teisinis režimas, į teismą dėl leidimo gavimo siųsdavo pats notaras, prieš tai išanalizavęs sandorio sudarymui pateiktus dokumentus ir patikrinęs valstybės registrų teikiamus duomenis. Vadinasi, notaras, ruošdamasis nekilnojamojo turto sandorio sudarymui, iš esmės jau būdavo atlikęs dalį to, ką iki minėtų teisės aktų pakeitimo darydavo apylinkių teismai – iširdavo pagrindines faktines aplinkybes, kurios yra susijusios su turto savininko šeimine padėtimi bei jo ir nepilnamečių vaikų gyvenamąja vieta. Kaip yra nurodyta Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos parengtame 2022 m. vasario 15 d. aiškinamajame rašte⁹, parengti 2023 m. sausio 1 d. įsigaliojusių teisės aktų pakeitimus paskatino tai, kad Lietuvos Respublikos teismai pagal gaunamų civilinių bylų skaičių yra vieni labiausiai apkrautų teismų Europos Sąjungoje – remiantis Europos Komisijos 2021 m. paskelbtos Europos Sąjungos teisingumo rezultatų suvestinės duomenimis¹⁰, Lietuvos teismai pagal pirmosios instancijos teismuose gaunamų civilinių bylų skaičių yra ketvirtoje vietoje. Nors teismas – tai, visų pirma, ginčų sprendimo institucija, galiojantys įstatymai pareigą kreiptis į teismą nustatė ir tokiais atvejais, kai ginčo nebuvo. Vadinasi, teismui nagrinėjant civilines bylas, kuriose nesprensdžiamas joks ginčas, nebuvo taupomi nei asmenų, nei valstybės laiko bei finansiniai kaštai. Siūlytais įstatymų pakeitimais siekta reikšmingai sumažinti apylinkių teismų darbo krūvį, sukurti papildomas prielaidas šios grandies teismų darbo operatyvumui ir kokybei pagerinti, sumažinti įstatymų projektuose numatytiems klausimams spręsti skiriamas asmenų laiko sąnaudas. Kartu aiškinamajame rašte pažymėta, kad šias funkcijas siūloma deleguoti aukštą visuomenės pasitikėjimą turinčioms neteisminėms teisinėms institucijoms, atliekančioms valstybės deleguotas funkcijas: atliktų sociologinių apklausų duomenimis,

⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492 ir 6.493 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.541, 3.761 straipsniais įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo Nr. XII-2111 13 ir 22 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 6, 28 ir 46 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo Nr. X-1809 8, 315 ir 319 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 27, 35, 80, 82, 86, 115, 1622, 284, 350, 515, 577, 582 ir 608 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 35, 38 ir 105 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/5c4465a08fbd11ec9e62f960e3ee1cb6?jfwid=-mpdcskw3p> (žiūrėta 2024-08-21).

¹⁰ The 2021 EU JUSTICE SCOREBOARD, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. Prieiga per internetą https://commission.europa.eu/document/c6121790-3c0a-4b98-b49a-adc7cc9cd7c6_en?prefLang=lt Number of incoming civil and commercial litigious cases in 2012, 2017 – 2019 (*) - 8 p. (žiūrėta 2024-08-21).

dauguma apklaustų gyventojų tarp teisinių profesijų ir institucijų labiausiai pasitiki būtent notarais ir pritaria, kad valstybė jiems perduotų daugiau funkcijų.

Šiame straipsnyje bus aptariama viena iš Notariato įstatyme ir Civiliniame kodekse numatytų naujovių, susijusių su šeimos teisiniais santykiais, t. y. sutuoktinių / asmenų disponavimas nekilnojamoju turtu, priskirtu šeimos turtui, kai sutuoktiniai / asmenys turi nepilnamečių vaikų, ir notaro funkcijos, tvirtinant tokius sandorius. Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti, kaip notaras, perėmęs teismo funkciją spręsti dėl disponavimo nekilnojamoju turtu, kuris yra šeimos turtas, sandorių sudarymo turto savininkams turint nepilnamečių vaikų, taikys iki 2023 m. sausio 1 d. įsigaliojusių teisės aktų pakeitimų susiformavusią teismų praktiką šeimos turto atžvilgiu. Kartu straipsnyje bus aptariami ne tik disponavimo šeimos turtu teoriniai ir praktiniai aspektai, bet ir nagrinėjama šeimos turto sąvoka, nesikišimo į privačius santykius / nuosavybės neliečiamumo pricipo koreliacija su nepilnamečių vaikų interesų prioriteto principu.

1. Šeimos sąvoka civilinėje teisėje

Sąvoka „šeima“ neturi vienos konkrečios definicijos, kadangi tai nėra vien teisinė kategorija. Šeima yra socialinis reiškiny, kuris bėgant metams keičiasi, ir jos apibrėžimas priklauso nuo kiekvieno asmens supratimo ir vertinimo, ką jis laiko šeima. Lietuvos Respublikos teisės aktuose nėra įtvirtintas konkretus šeimos apibrėžimas, tačiau, toliau šiame straipsnyje nagrinėjant teisės šaltinius, akivaizdu, kad šeima kaip reiškiny yra saugoma valstybės, kadangi, kaip tai numato Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹¹ 38 straipsnis – tai yra visuomenės ir valstybės pagrindas, valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Lietuvos Respublikos Seimas savo priimtame 2008 m. birželio 3 d. nutarime „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“¹² (toliau taip pat – Koncepcija) akcentuoja, kad šeima yra sutuoktiniai ir jų vaikai (jvaikiai), jeigu jų yra. Seimas Koncepcijoje tarp pagrindinių sąvokų vartoja nepilnos šeimos apibrėžimą, pagal kurį nepilna šeima atsiranda, kai santuoka pasibaigia, vaikai yra netekę vieno ar abiejų tėvų. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Koncepcijos nuostatas, 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime¹³ padarė išvadą, kad Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ tiek, kiek juo patvirtintose Koncepcijos 1.6 punkto nuostatose yra įtvirtintos tik santuokos pagrindu sukurtos (buvusios sukurtos) darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šei-

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 220-0.

¹² Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 69-2624.

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 118-5564.

mos sąvokos, prieštarauja Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalims. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas minimame nutarime pažymėjo, kad pagal Konceptijos nuostatas laikoma, kad kartu gyvenantys, tačiau nesusituokę vyras ir moteris, net ir auginantys vaikus (įvaikius), nėra laikomi šeima; nebuvęs susituokęs vyras ar moteris su vaiku (vaikais) ar įvaikiu (įvaikiais) nėra laikomi nepilna šeima; atitinkantys visus darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, socialinės rizikos šeimos kriterijus, tačiau nesusituokę vyras ir moteris, taip pat ir auginantys vaikus (įvaikius), nebuvęs susituokęs vyras ar moteris su vaiku (vaikais) ar įvaikiu (įvaikiais) nėra laikomi atitinkamai darnia šeima, daugiavaikė šeima, krizę išgyvenančia šeima, socialinės rizikos šeima. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nuomone, Seimas savo nutarimu patvirtintoje Konceptijoje nustatęs, kad šeima yra laikomi tik susituokę ar buvę susituokę vyras ir moteris bei jų vaikai (įvaikiai), susiaurino šeimos, kaip konstitucinio instituto, turinį, ir nesilaikė iš Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalių, kylančios šeimos, kaip konstitucinės vertybės, kuri gali būti sukurta ne tik santuokos pagrindu, sampratos. Atsižvelgdamas į šiuos argumentus Konstitucinis Teismas pripažino, kad Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas tiek, kiek juo patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos 1.6 punkto nuostatose yra įtvirtintos tik santuokos pagrindu sukurtos (buvusios sukurtos) darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos, prieštarauja Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalims, o tiek, kiek juo patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos 5.8 punkte yra nustatyta, kad Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su šios koncepcijos nuostatomis, prieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui. Atsižvelgiant į tai, galima daryti pagrįstą išvadą, kad Konstitucinis Teismas, kuris pagal Konstitucijos 102 straipsnį sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, šeimos sąvoką aiškina plačiau negu įstatymų leidėjas, pavyzdžiui, Civiliniame kodekse šeimos atsiradimą siedamas su santuokos sudarymu, arba Notariato įstatyme, kurio 46 straipsnyje kalbant apie šeimos turtą minimi tik tėvai kaip sutuoktiniai. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 2 dalimi¹⁴, Konstitucinio Teismo nutarimai yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams. Vadinasi, notaras, vykdydamas jam teisės aktų pavestas funkcijas, savo veikloje taip pat turėtų vadovautis Konstitucinio Teismo priimtais nutarimais.

Be Konstitucinio Teismo formuojamos praktikos, yra svarbi ir aktuali Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šeimos turto instituto atžvilgiu, t. y. kokioms faktinėms aplinkybėms esant, tas turtas laikomas šeimos turtu, kuri ir bus aptariama tolimesniuose skyriuose. Nors Notariato įstatymo 13 straipsnyje numatyta, kad notarai savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, šiuo įstatymu ir kitais Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais bei potvarkiais, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos norminiais aktais ir Lietuvos notarų rūmų nutari-

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) // Lietuvos Aidas, Nr. 24, 1993, Nr. 6-120.

mais, tačiau tiek Konstitucinio Teismo, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika taip pat yra aktuali notarams, kadangi, kaip numato Lietuvos Respublikos teis-
mų įstatymo¹⁵ 23 straipsnio 3 dalis, į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse esančius
įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia valstybės ir kitos institucijos,
taip pat kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus.

2. Sutuoktinių / asmenų, kurie turi nepilnamečių vaikų, disponavimo nekilnojamuoju turtu teisinis reglamentavimas

2.1. Šeimos turto samprata ir paskirtis

Šeimos turto institutas Lietuvos civilinėje teisėje pradėtas taikyti nuo 2001 m. liepos 1 d., įsigaliojus naujam Civiliniam kodeksui¹⁶. Vadovaujantis šiuo metu galiojančio Civilinio kodekso 3.84 straipsnio nuostatomis, šeimos turtu laikomas vienam arba abiem sutuoktiniams nuosavybės teise priklausantis turtas (šeimos gyvenamoji patalpa), taip pat teisė naudotis šeimos gyvenamąja patalpa. Tai reiškia, kad šeimos turto teisinis režimas gali būti taikomas tiek asmeninės, tiek bendrosios (bendrosios jungtinės, bendrosios dalinės) nuosavybės teise priklausančiam sutuoktinių turtui.

Šeimos turto institutas nereiškia specialios nuosavybės rūšies. Tai reiškia tik disponavimo šeimos turtu ribojimus, nekeičiant turto nuosavybės teisės. Vadovaujantis Civilinio kodekso 3.84 straipsnio 4 dalimi, šeimos turto teisinis režimas atsiranda tik sudarius santuoką, tačiau nuosavybės forma į tą turtą po santuokos sudarymo lieka nepakitusi (pavyzdžiui, jei turtas yra įgytas vieno iš sutuoktinių iki santuokos sudarymo / gautas dovanų / paveldėtas, jis ir liks to sutuoktinio asmenine nuosavybe). Svarbu paminėti, kad Civilinis kodekso 6.156 straipsnyje įtvirtintas sutarčių laisvės principas leidžia sutuoktiniams, sudarantiems vedybų sutartį, pasirinkti, ar jie pageidauja, jog jų turtui būtų taikomas įstatymų nustatytas turto teisinis režimas, ar nori turto teisinį režimą nustatyti savo nuožiūra. Tačiau įstatymų leidėjas, reglamentuodamas vedybų sutarties sudarymo sąlygas ir principus, šeimos turto atžvilgiu sutuoktiniams numatė išimtį, kuria draudžiama vedybų sutartimi pakeisti šeimos turto teisinį režimą ar jo sudėtį¹⁷. Tai reiškia, kad nors vedybų sutartimi ir būtų nustatytas visiško turto atskirumo principas, šeimos turto teisinis režimas liktų galioti konkrečiam, šeimos turtu pripažįstamam turtui, ir šio turto disponavimui būtų taikomi Civilinio kodekso 3.85 straipsnyje numatyti ribojimai.

Civilinio kodekso 4.37 straipsnis nuosavybės teisės sąvoką apibrėžia kaip teisę savo nuožiūra, nepažeidžiant įstatymų ir kitų asmenų teisių ir interesų, valdyti, naudoti nuo-

¹⁵ Lietuvos Respublikos teisimų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851.

¹⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.85 straipsnio 4 dalis

savybės teisės objektą ir juo disponuoti. Šiame apibrėžime labai svarbu išskirti tą dalį, kurioje kalbama, jog objektas turi būti naudojamas, valdomas ir juo disponuojama vadovaujantis teisės aktais ir nepažeidžiant kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų. Teisėje egzistuojantis nesikišimo į privačius santykius principas, įtvirtintas Konstitucijos 22 ir 24 straipsniuose, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹⁸ 8 straipsnyje, taikomas ne tik tarp privačių subjektų, bet taip pat ir santykiuose tarp asmens ir valstybės. Vienas iš demokratinės valstybės principų yra ribotas valstybės kišimasis į privatų asmens gyvenimą, leidžiant jį teisiškai reguliuoti tik tose srityse, kurios yra socialiai svarbios ir kai to reikalauja viešojo ar privataus intereso gynimas. Kaip vieną iš šio principo išimčių galima įvardinti Civilinio kodekso 3.85 straipsnyje numatytus ribojimus asmeniui disponuoti jam privačios nuosavybės teise priklausančiu turto, kuriam yra taikomas šeimos turto teisinis režimas, kai priklausomai nuo aplinkybių turto savininkas turi gauti savo sutuoktinio sutikimą ir / arba užtikrinti, kad nebus pažeisti nepilnamečių vaikų interesai. Šiuolaikinės šeimos teisės raidos bruožas yra pirmumo teikimas vaiko teisių apsaugai. Tiek tarptautinė teisė, tiek nacionalinė teisė XX a. vaiką pripažino savarankišku teisės subjektu, reikalaujančiu specifinės apsaugos¹⁹. Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas pirmiausiai reiškia, kad valstybė privalo nustatyti veiksmingą vaikų teisių ir interesų apsaugos bei gynimo sistemą²⁰. Todėl šeimos turto esminė paskirtis yra apsaugoti nepilnamečių vaikų teises ir teisėtus interesus²¹, t. y. kad nepilnamečiai vaikai neliktų be gyvenamosios vietos, bei būtų užtikrintos Vaiko teisių konvencijos²² 27 straipsnyje numatytos teisės į tinkamas gyvenimo sąlygas, kokios yra reikalingos vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, kurias užtikrinti privalo tėvai arba kiti nepilnamečių asmenį auklėjantys asmenys. Vaiko teisių konvenciją 1995 metais ratifikavusi Lietuva įsipareigojo užtikrinti, kad: imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia yra vaiko interesai (3 straipsnio 1 dalis); vaikas turės didžiausią galimybę gyventi ir sveikai vystytis (6 straipsnio 1 dalis); kiekvienas vaikas turės teisę į tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi (27 straipsnio 1 dalis). Kaip yra nurodęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, šeimos turtas yra teisinė nepilnamečių vaikų teisės į būstą garantija, kuria uždraudžiama tėvams be išankstinio teismo leidimo disponuoti jiems nuosavybės teise priklausančia ir šeimos turto esančia šeimos gyvenamąja patalpa²³. Notarui iš apylinkės teismų perėmus Civilinio kodekso 3.85 straipsnyje numatytą funkciją vertinti, ar perleidus / suvaržius šei-

18 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

19 Mikelėnas, V. *Šeimos teisė*. Vilnius, 2009, p. 32.

20 *Ibid*, p. 127.

21 Mikelėnas, V. ir kt. (autorijų kolektyvas). *Civilinio kodekso komentaras*. Trečioji knyga. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 174.

22 Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

23 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-99-969/2020.

mos turtą nebus pažeisti nepilnamečių vaikų interesai, nurodyti vaiko gerovės principai tapo aktualūs ir notarui, tvirtinančiam nekilnojamojo turto, kuriam taikomas šeimos turto teisinis režimas, sandorius.

2.2. Šeimos turto teisinio režimo praktiniai aspektai

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos, kurioje būtų kalbama apie šeimos turto teisinį režimą ir vaiko teisės į gyvenamąjį būstą užtikrinimą, nėra daug. Šios praktikos stoka, autorės nuomone, nulėmė tai, kad, vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 582 straipsnio 6 dalimi, apylinkės teismai, nagrinėdami civilines bylas, susijusias su šeimos turtu, priimdavo nutartį, kuri būdavo neskundžiama ir įsiteisėdavo nuo nutarties priėmimo dienos. Jei teismas atsisakydavo išduoti leidimą dėl šeimos turto perleidimo / suvaržymo, dažniausiai tai būdavo formalios priežastys – netinkamai užpildyti dokumentai ir / arba pateikti ne visi bylos nagrinėjimui reikalingi dokumentai. Tokiais atvejais teismas nutartimi tiesiog atsisakydavo šiuos dokumentus priimti kaip nenagrinėtinus teisme, o pašalinus trūkumus pareiškėjas galėdavo iš naujo (pakartotinai) kreiptis į teismą tuo pačiu klausimu. Todėl egzistuojant tokiam teisiniam reglamentavimui, pirmosios instancijos nutartys dėl disponavimo šeimos turtu nebūdavo peržiūrimos aukštesnės instancijos teismuose. Taigi, kaip ir buvo minėta pradžioje, nors teismų praktikos ir nėra daug, tačiau yra keletas svarbių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių, kurias verta aptarti.

Civilinio kodekso 3.84 straipsnio 4 dalis numato, kad šeimos turto faktą prieš trečiuosius asmenis galima panaudoti tuo atveju, jei šis turtas viešajame registre²⁴ yra įregistruotas kaip šeimos turtas. Tačiau egzistuoja faktinės ir teisinės aplinkybės, dėl kurių taip nenutinka: pavyzdžiui, turto savininkai ne visada yra linkę šį juridinį faktą išviešinti, arba galimybės įregistruoti turto šeimos turtu nenumato teisės aktai. Tokiu pavyzdžiu galime įvardinti Nekilnojamojo turto registro nuostatų²⁵ 180–182 punktus, numatančius, kad juridinis faktas apie nekilnojamojo daikto ar turtinės teisės į nekilnojamąjį daiktą priskyrimą šeimos turtui įregistruojamas pagal abiejų sutuoktinių prašymą, kuriame nurodoma, kad jų šeima nuolat gyvena tame turte. Vadinasi, jei asmuo nėra sudaręs santuokos, tačiau augina nepilnametį vaiką, jis negali pritaikyti Civilinio kodekso 3.84 straipsnio 4 dalies ir savo turimo turto įregistruoti šeimos turtu. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šeimos sąvoką aiškina plačiau, ypač kiek tai susiję apie nepilnamečių vaikų interesų apsauga, autorės nuomone, nurodytas Nekilnojamojo turto registro nuostatų punktas turėtų būti platesnio turinio ir apimti asmenis, kurie augina nepilnamečius vaikus nesudarę santuokos, būdami išsituo-
kę ar kurių vienas iš sutuoktinių yra miręs.

²⁴ Šiuo atveju konkrečiai – Nekilnojamojo turto registre.

²⁵ 2014 m. balandžio 23 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 379 „Dėl Nekilnojamojo turto registro nuostatų patvirtinimo“ (su pakeitimais ir papildymais). TAR, 2014, Nr. 4930.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje šeimos turtu pripažįstama ir tokia patalpa, kurioje gyvena šeima, ir kuri nuosavybės teise priklauso vienam iš vaiko tėvų, nors vaiko tėvai ir nėra susituokę²⁶, arba kai patalpa, kurioje gyvena šeima, teisiškai nėra įregistruota kaip gyvenamoji patalpa²⁷. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad, aiškinant Civilinio kodekso 3.84 straipsnio 2 dalyje pavartotą sąvoką „gvenamoji patalpa“, ji vertintina ne kaip teisinė, bet kaip faktinė, apimanti visas patalpas, pritaikytas gyventi. Nustatant šeimos gyvenamąją vietą, reikėtų atsižvelgti į gyvenamosios vietos nustatymo kriterijus, nurodytus Civilinio kodekso 2.16–2.17 straipsniuose. Išvardytas aplinkybės yra svarbu išsiaiškinti sprendžiant klausimą, ar konkretų būstą galima laikyti šeimos turtu. Visais atvejais, siekiant užtikrinti vaiko teises ir interesus, vadovaujantis vien įkeistų daiktų pavadinimais (pavyzdžiui, parduotuvė), neužtenka konstatuoti, kad šiame pastate šeima negyvena. Tokį faktą būtina tikrinti visomis leistinomis įrodinėjimo priemonėmis (pastato / patalpos nuosavybės / statybos dokumentai, kadastro duomenų byla, atitinkamų institucijų apžiūros aktai, kuriais būtų užfiksuota faktinė pastato / patalpos paskirtis). Vadinasi, nors ir pagal nekilnojamojo turto teisinės registracijos dokumentus turtas formaliai ir atrodo nepritaikytas gyventi (komercinės / poilsio patalpos ir pan.), tačiau jei pateikiami papildomi dokumentai, kurie pagrindžia faktines aplinkybes (kadastro byla, turto vertinimas su nuotraukomis, iš kurių matyti, kad turtas pritaikytas nuolatiniam šeimos gyvenimui), tokį turtą galima laikyti šeimos turtu ir taikyti teisinį reguliavimą, kuris nustato disponavimo šeimos turtu apribojimus.

Tokiais atvejais, kai registre nekilnojamojo turto atžvilgiu nėra įregistruotas juridinis faktas „šeimos turtas“, notaras, tvirtindamas nekilnojamojo turto perleidimo ar jo suvaržymo sandorius ir sprendamas, ar perleidžiamas / suvaržomas turtas yra laikomas šeimos turtu ar ne, vadovaujasi kitų valstybės registru duomenimis bei turto savininkų teikiama informacija ir tai pagrindžiančiais dokumentais. Pavyzdžiui, šio teisinio režimo egzistavimą turto atžvilgiu padeda nustatyti visų šeimos narių (sutuoktinių ir nepilnamečių vaikų) deklaruota gyvenamoji vieta arba viešojo registro pateikiami duomenys, iš kurių matoma, kad kito gyvenamosios paskirties (arba pritaikyto nuolat gyventi) turto nepilnamečio vaiko tėvai ar vienas iš jų neturi. Paminėtina ir vienoje iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų²⁸ nagrinėta situacija, kai buvo nustatyta, kad nepilnamečio vaiko tėvai kartu su nepilnamečiu sūnumi vienam iš tėvų asmeninės nuosavybės teise priklausančiame bute negyveno nuo tada, kai išnuomojo šį butą trečiajam asmeniui, o patys su sūnumi nuolat gyveno nuomojamame bute. Ginčo butas, kurį nepilnamečio tėvai prašė pripažinti šeimos turtu, buvo parduotas varžytynėse trečiajam asmeniui ir jiems nebepriskausė. Taigi, nagrinėjamu atveju, teismo nuomone, turtas neatitiko įstatyme nustatytų reikalavimų šeimos turto statusui įgyti, nes nebuvo vienos iš būtinų sąlygų, reikalingų gy-

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2006.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-90/2005.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2010.

venamąsias patalpas pripažinti šeimos turtu. Teisėjų kolegija atmetė nepilnamečio vaiko tėvų argumentą, kad buto pripažinimas šeimos turtu nesietinas su faktiško gyvenimo jame aplinkybe, kaip prieštaraujantį Civilinio kodekso 3.84 straipsnio 2 dalies 1 punkto nuostatai. Konstatavus, kad ginčo turtas neturėjo šeimos turto teisinio statuso, nepilnamečio tėvų argumentai dėl teisės normų, reglamentuojančių šeimos turto teisinį režimą, pažeidimo bankroto administratoriui iš varžytynių parduodant ginčo butą buvo pripažinti nepagrįstais. Ginčo butas viešame registre buvo įregistruotas vieno iš nepilnamečio tėvų vardu, tačiau registre nebuvo įregistruotas juridinis faktas, kad butas yra šeimos turtas. Pripažinus, kad varžytynėse parduotas turtas neturėjo šeimos turto teisinio statuso ir todėl jam neturėjo būti taikomi disponavimo apribojimai, nustatyti Civilinio kodekso 3.85 straipsnyje, buvo atmestas jų argumentas, kad buvo pažeistos vaiko teisės turėti gyvenamąją patalpą. Nepilnamečio vaiko interesai nebuvo pažeisti, nes vaikas gyveno kartu su tėvais kitoje nuomojamoje patalpoje, o tėvai užtikrina savo vaiko teisių įgyvendinimą ir, nuomodami kitą gyvenamąją patalpą, sudaro tinkamas gyvenimo sąlygas (Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 1 dalis, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo²⁹ 13 straipsnis).

Taigi, be nekilnojamųjų daiktų – šeimos gyvenamosios patalpos, kuri nuosavybės teise priklauso vienam arba abiem sutuoktiniams, įstatymų leidėjas prie šeimos turto priskiria ir teisę naudotis šeimos gyvenamąja patalpa. Tokia teisė gali atsirasti iš prievolių teisės – nuomos ar panaudos pagrindais, taip pat daiktinės teisės, pavyzdžiui, uzufukto, pagrindu. Tai yra tie atvejai, kai šeima gyvena patalpoje, kuri nuosavybės teise nepriklauso nė vienam iš sutuoktinių, pavyzdžiui, sutuoktiniai su nepilnamečiais vaikais nuosavybės teise turimoje gyvenamojoje patalpoje negyvena, o nuomojasi kitą gyvenamąją patalpą (pavyzdžiui, nuosavybės teise priklausantis gyvenamasis būstas šeimai susilaukus vaikų tapo per mažas, dėl to buvo nuspręsta savo turimą būstą išnuomoti tretiesiems asmenims, o patiems persikelti į didesnio ploto nuomojamą būstą). Verta atkreipti dėmesį, kad Civilinio kodekso 6.579 straipsnio 4 dalis numato, kad gyvenamosios patalpos nuomos sutartis gali būti panaudota prieš trečiuosius asmenis tik įregistravus ją įstatymų nustatyta tvarka viešame registre (Civilinio kodekso 6.478 straipsnio 2 dalis numato, kad nekilnojamojo daikto nuomos sutartis, sudaryta ilgesniam kaip vienerių metų terminui, prieš trečiuosius asmenis gali būti panaudota tik tuo atveju, jei įstatymų nustatyta tvarka yra įregistruota viešame registre). Šios Civilinio kodekso nuostatos yra svarbios įgyvendinant Civilinio kodekso 6.585 straipsnį, kuriame numatyta, kad gyvenamosios patalpos nuosavybės teisei perėjus iš nuomotojo kitam asmeniui, gyvenamosios patalpos nuomos sutartis lieka galioti naujam savininkui, jeigu gyvenamosios patalpos nuomos sutartis buvo įregistruota viešame registre įstatymų nustatyta tvarka (panaudos sutarties išviešinimui taikomos tokios pačios nuostatos). Vadinasi, jei turto savininkas vienintelio savo turimo turto (pavyzdžiui, buto) perleidimą / suvaržymą grindžia tuo, kad šiame turte jo šeima faktiškai negyvena ir jo šeimos turtu laikomas nuomos / panaudos sutarties pagrindu valdomas turtas, notaras įvertina, ar turto savininkui pakaks pateikti rašytinę nuomos /

²⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807.

panaudos sutartį, ar vis dėlto priklausomai nuo sudarytos sutarties termino reikėtų, kad sutartis būtų įregistruota viešame registre.

2003 m. birželio 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato nutarimas Nr. 41 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant bylas dėl teismo leidimų išdavimo pagal Civilinio kodekso XXXIX skyriaus taisykles“ (toliau – Senato nutarimas)³⁰, nors ir yra priimtas prieš daugiau nei 20 metų, tačiau iki 2023 m. sausio 1 d. buvo vienas svarbiausių šaltinių teismams, nagrinėjantiems civilines bylas, susijusias su disponavimu šeimos turtu. Kadangi nebe apylinkės teismai, o notaras, tvirtinantis nekilnojamojo turto, kuris yra laikomas šeimos turtu, pirkimo-pardavimo sutartis, įkeitimo sandorius ir pan., vertina, ar nebus pažeisti nepilnamečių vaikų interesai, šis Senato nutarimas tapo jam aktualus.

Notariškai tvirtinant sandorius, susijusius su šeimos turtu esant nepilnamečių vaikų, svarbu paminėti Senato nutarime įtvirtintą išaiškinimą, kad santuokos pasibaigimas šeimos turto teisinį režimą panaikina tik tarp buvusių sutuoktinių, tačiau šis režimas lieka galioti asmenims, kurie įstatymo yra pripažinti saugomais subjektais, šiuo atveju tai yra nepilnamečiai vaikai. Vaikui šeimos turto teisinis režimas pasibaigia sulaukus pilnameystės, bei atvejais, kai nepilnametis emancipuojamas teisės aktų nustatyta tvarka. Todėl Civilinio kodekso 3.85 straipsnio 2 dalyje nurodytas reikalavimas taikomas ir tais atvejais, kai vienintelėje šeimos gyvenamojoje patalpoje nepilnametis vaikas gyvena tik su vienu iš tėvų, kadangi jie yra išsituokę, arba nepilnamečio tėvai ir nėra susituokę, arba kai vienas iš tėvų yra miręs.

Tam, kad teismas nustatytų, jog nepilnamečio vaiko interesai iš tikrųjų nebus pažeisti pardavus / suvaržius jo tėvams (ar vienam iš jų) nuosavybės teise priklausantį turtą, pareiškėjai kartu su prašymu teismui turėdavo pateikti prašymo aplinkybes patvirtinančius dokumentus (dokumentų sąrašas nebuvo baigtinis ir jų kiekis bei pobūdis priklausydavo nuo aplinkybių, kuriomis tėvai grįždavo disponavimą šeimos turtu). Dalis dokumentų buvo standartiniai, tokie kaip asmens dokumentų kopijos, giminytės ryšį tarp pareiškėjų ir jų nepilnamečių vaikų patvirtinantys dokumentai, pažymos apie pareiškėjo ir nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą, nekilnojamojo turto registro išrašas apie turtą, dėl kurio disponavimo krepiamasi į teismą. Šių dokumentų pateikimas tapo neaktualus, kadangi notaras pats turi prieigą prie valstybės registru ir gali patikrinti šią informaciją. Tačiau Senato nutarime minimus dokumentus, kurie teismui turėdavo būti pateikti siekiant įsitikinti, kad sudarius nekilnojamojo turto, kuriam taikomas šeimos turto teisinis režimas, nepilnamečių vaikų interesai nebus pažeisti, verta paminėti atskirai, kadangi dabar, priklausomai nuo sandorio aplinkybių, jie turi būti pateikiami notarui:

1. Įrodymai apie šeimos turtinę padėtį (pajamas, santaupas, kitą turtą) – tai gali būti pažyma iš darbovietės apie gaunamą darbo užmokestį; pažymos iš socialinio draudimo įstaigų apie gaunamas pajamas, išmokas; Valstybinės mokesčių inspekcijos patvirtintos gyventojų turto (pajamų) deklaracijos;

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 20 d. Teismų praktikos, nagrinėjant bylas dėl teismo leidimų išdavimo pagal CPK XXXIX skyriaus taisykles, apibendrinimo apžvalga Nr. 41. *Teismų praktika*. 2003, Nr. 19, p. 185.

2. Preliminari sutartis dėl šeimos turto pardavimo, kurioje būtų aptartos esminės sandorio sąlygos;
3. Kredito sutartis tuo atveju, jei į teismą kreipiamasi dėl turto, kuris laikomas šeimos turtu, įkeitimo;
4. Įrodymai, patvirtinantys, kad pardavus šeimos turtą, nepilnamečiui bus užtikrinta gyvenamoji vieta (preliminari sutartis dėl kito būsto įsigijimo (tai gali būti ir kaip priešas-tis šeimos turto pardavimui, kadangi perkamas didesnis, erdvesnis būstas), nuomos sutartis, panaudos sutartis);
5. Jei šeimos turtas perleidžiamas dėl to, kadangi šeima išvyksta gyventi į užsienį, pateikiami duomenys apie turimą darbą užsienyje, leidimas gyventi (dirbti) toje valstybėje.

Teismo leidimo išdavimo atveju, jei būdavo pagrindas manyti, kad vaiko tėvai netinkamai vykdo arba nevykdo pareigos užtikrinti vaiko tinkamas gyvenimo sąlygas, teismas kreipdavosi į vaikų teisių apsaugos instituciją, kuri pateikdavo informaciją apie nepilnamečio vaiko tėvus bei galimus vaikų teisių pažeidimus. Tokia galimybė suteikta ir notariui. Vadovaujantis Notariato įstatymo 46 straipsnio 3 dalimi, notaras Socialinės paramos šeimai informacinėje sistemoje (SPIS) patikrina duomenis apie nustatytus vaiko teisių pažeidimus, tėvų valdžios ribojimą bei apie tai, ar šeima iki 2018 m. birželio 30 d. buvo įtraukta į socialinės rizikos šeimų apskaitą, taip pat vaiko situacijos vertinimo rezultatus ir (ar) nepilnamečiam vaikui nustatytą globą (rūpybą). Patikra dėl nepilnamečio vaiko teisių pažeidimo SPIS sistemoje atliekama pagal nepilnamečio vaiko vardą, pavardę ir asmens kodą. Jeigu nėra nustatyti jokie vaiko teisių pažeidimai, tuomet pateikiamas labai konkretus atsakymas, kad jokių pažeidimų nėra. Tačiau, jeigu yra nustatytas bent vienas aukščiau nurodytų pažeidimų, pavyzdžiui, nustatytas tėvų valdžios apribojimas, globos (rūpybos) nustatymas, galimo smurto prieš vaiką panaudojimas, nepriežiūra, notaras papildomai kreipiasi į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją ir prašo pateikti informaciją, su kokiais galimais vaiko teisių pažeidimais yra susijęs konkretus atvejis. Praktikoje pasitaikantys pavyzdžiai, dėl ko nepilnamečiai vaikai yra buvę įrašyti į Socialinės paramos šeimai informacinę sistemą, yra įvairūs: smurtas šeimoje, tėvų skyrybos (kai šeimos turtą pardavinėja vienas iš sutuoktinių, su kuriuo nustatyta nepilnamečio vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta); nepilnamečiams vaikams nustatoma laikinoji globa / rūpyba dėl netinkamo jų tėvų gyvenimo būdo, tėvų (vieno iš jų) ligos, reikšmingi elgesio sutrikimai, socialinių ir tėvystės įgūdžių stoka, kai tėvai nesugeba pasirūpinti šeimos buitimi ir nepilnamečiu vaiku, užtikrinti visų nepilnamečio vaiko poreikių, saugios jo amžiui ir vystymosi raidai tinkamos gyvenamosios aplinkos, arba situacija, kai tėvai išvyksta dirbti į užsienį, o vaikai lieka gyventi su giminaičiais. Valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ne vėliau kaip per 5 (penkias) darbo dienas nuo notaro kreipimosi gavimo dienos, pateikia notariui detalią informaciją, kurioje aptariami tikslūs galimi vaiko teisių pažeidimo atvejai, taikytos priemonės pažeidimams pašalinti (pavyzdžiui, nepilnamečiui vaikui nustatyta nuolatinė / laikinoji globa) arba taip pat gali būti nurodoma, kad įvertinus visas aplinkybes jokia administracinė atsakomybė tėvams nebuvo taikoma ir teisme nėra inicijuotas joks civilinis procesas dėl tėvų valdžios apribojimo nepilnamečio vaiko atžvilgiu. Gavęs informaciją iš valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos, taip pat kitus toliau straipsnyje aptaria-

mus dokumentus, kuriuos pateikia nepilnamečio tėvai, notaras įvertina, ar sudarius šį sandorį bus užtikrinta tinkama nepilnamečio vaiko teisių ir interesų apsauga³¹. Kokie papildomi dokumentai ir aplinkybės padėtų notarui vertinant sandorio, susijusio su šeimos turtu, teisėtumą ir užtikrinant nepilnamečių vaikų interesų apsaugą, bus aptariami toliau.

Notariato įstatymo 46 straipsnio 3 dalis yra išsami ir iš esmės sutampanti su Senato nutarime numatytais reikalavimais teismui teikiamų dokumentų / įrodymų atžvilgiu. Notaras, kuriam yra pateikti dokumentai dėl šeimos turto perleidimo / suvaržymo, kaip ir buvo minėta, dalį duomenų turi galimybę patikrinti pats, kadangi jam yra suteikta prieiga prie valstybės registru. Tam, kad notaras galėtų tinkamai, kokybiškai ir operatyviai vykdyti jam pavestas funkcijas, valstybė yra sukūrusi teisinės priemonės – valstybės registrus, kuriuose yra kaupiama svarbi informacija apie asmenis, jų turimą turtą bei suvaržymus. Notariato įstatymo 51 straipsnyje yra numatyta notaro pareiga prieš tvirtinant sandorius patikrinti valstybės registru centriniuose duomenų bankuose esančius duomenis, turinčius esminės reikšmės notarinio veiksmo atlikimui ir asmenų teisėtų interesų apsaugai. Pagrindinė informacija, kuri notarui yra reikalinga, siekiant užtikrinti sandorio teisėtumą, gaunama iš valstybės registru bei naujai eNotaras informacinėje sistemoje esančiame Atsisakymų registre vos tik notaras pateikia užklausimą registru suveddamas aktualius asmens ar turto duomenis. Tvirtinant su šeimos turtu susijusius sandorius, aktualiausi yra Gyventojų registras (jame pateikiama informacija apie turto savininko šeiminei padėtį, turimus nepilnamečius vaikus, deklaruotą gyvenamąją vietą), Nekilnojamojo turto registras (pateikiama informacija apie asmens turimą turtą, turto suvaržymus), Atsisakymų registras (pateikiama informacija, ar tvirtinti su šeimos turto perleidimu susijusį sandorį jį tvirtinti nėra atsisakęs kitas notaras), SPIS sistema. Būtent tai, kad notaras turi galimybę pats gauti reikiamus duomenis, kurių gavimas neužtrunka, įstatymų leidėjo įtvirtintas „vieno langelio“ principas suteikia galimybę klientams greičiau sudaryti Civilinio kodekso 3.85. straipsnio 2 dalyje numatytus nekilnojamojo turto sandorius. Tokiu atveju klientui belieka pateikti tik papildomus dokumentus, kuriais yra grindžiamos faktinės aplinkybės, ir kurių notaras pats negali gauti ar patikrinti. Pagal nuo 2023 m. sausio 1 d. įsigaliojusią Notariato įstatymo 46 straipsnio 3 dalį, nekilnojamojo daikto, kuris yra laikomas šeimos turtu ir jei šeimoje yra nepilnamečių vaikų, perleidimo / įkeitimo ar kitokio teisių į jį suvaržymo sandorį notaras tvirtina tada, kai sutuoktiniai (nepilnamečio tėvai) pateikia reikiamą informaciją ir ją pagrindžiančius dokumentus (dokumentus, patvirtinančius šeimos turtingą padėtį (pajamas, santaupas, kitą turtą, prievoles), duomenis apie perleidžiamą šeimos turtą, būsimo sandorio įvykdymo galimybes ir vaiko teisių apsaugos galimybes tuo atveju, jei sandoris nebus įvykdytas, ir kitus reikalingus duomenis), kad dėl tokio sandorio nepilnametis vaikas nebus paliktas be gyvenamojo būsto ir nebus pažeista jo teisė į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniui, protiniui, dvasiniui ir doroviniui vystymuisi užtikrinti. Šioje Notariato įstatymo dalyje kalbama tik apie tėvų – sutuoktinių pareigą no-

³¹ 2022 m. gruodžio 14 d. Lietuvos notarų rūmų prezidiumo nutarimu Nr. 19.3. patvirtinta konsultacija (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) dėl sandorių, susijusių su nepilnamečių vaikų turtu ir šeimos turtu, tvirtinimo. Lietuvos notarų rūmų informacija.

tarui pateikti atitinkamus dokumentus, ir tai atitinka Civiliniame kodekse numatytą teisinį reguliavimą. Nuostatų apie asmenis, kurie vieni (išsiskyre, našliai) augina nepilnamečius vaikus, arba augina juos nesusituokę, šiuose teisės aktuose nėra. Tačiau prisiminus tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją šeimos atžvilgiu, kad ji gali būti ir nepilnos sudėties, Civilinio kodekso 3.85 straipsnio 2 dalyje ir Notariato įstatymo 46 straipsnio 3 dalyje numatyti reikalavimai turėtų būti taikomi tiek poroms, kurios nesusituokusios augina nepilnamečius vaikus, tiek vienam iš tėvų, kuris augina vaiką (su kuriuo nustatyta nuolatinė gyvenamoji vieta), tiek tėviams ar globėjams. Imperatyvi nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose numatyta tėvų pareiga prižiūrėti ir rūpintis savo nepilnamečiais vaikais bei užtikrinti jų interesus galioja nepriklausomai nuo tėvų teisinio statuso, t. y. ar jie nesusituokę, ar išsiskyre, ar vienas iš jų yra našlys.

Tiek Notariato įstatymo 46 straipsnio 3 dalis, tiek Civilinio kodekso 3.85 straipsnio 2 dalis numato, kad, sudarant nekilnojamojo turto, kuris yra laikomas šeimos turtu, sandorį, nepilnamečiui vaikui turi būti užtikrinta teisė į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam ir doroviniam vystymuisi užtikrinti. Kaip yra nurodęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kadangi kiekvienam vaikui būdingi individualūs poreikiai, kultūriniai, dvasiniai, psichologiniai, moraliniai, materialiniai, todėl šių poreikių patenkinimas yra ne tik moralinė, bet ir teisinė tėvų pareiga. Nepilnamečiui vaikui turi būti sudaryta galimybė gauti išsilavinimą, įgyti profesiją, gauti medicininį aptarnavimą, turėti sąlygas asmenybės ugdymui ir kultūriniam bei dvasiniam brendimui. Todėl svarbu, kad būtų užtikrintos sąlygos fiziniam ir socialiniam vystymuisi, įgytų ir įgimtų sugebėjimų realizavimui ir tobulinimui. Tėvai yra atsakingi už sudaromas prielaidas formuoti normaliai vaiko vertybių sistemai, už paramą siekiant išsilavinimo ir realizuojant turimus sugebėjimus ir pomėgius³². Vadinas, notarui, kaip įgaliojamam asmeniui vertinti šias aplinkybes, turi būti pateikti atitinkami rašytiniai įrodymai (dokumentai). Pavyzdžiui, jei nepilnamečio vaiko tėvai arba vienas iš jų pardavinėja šeimos turtą, tačiau pagal viešojo registro duomenis yra matoma, kad tėvai ar vienas iš jų turi kito turto, į kurį ir ketina persikelti, svarbu įsitikinti, ar turimas turtas yra pakankamo ploto, kad būtų užtikrinti nepilnamečio vaiko interesai. Siekiant atsakyti į klausimą, koks gyvenamas plotas gali būti pakankamas, galima atsižvelgti į 2003 m. gruodžio 24 d. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymą dėl statybos techninio reglamento STR 2.02.01:2004 „Gyvenamieji pastatai“ tvirtinimo Nr. 705 (toliau – Reglamentas)³³, kurio nuostatos yra privalomos projektavimo darbams, kurie pagal projektavimo darbų rangos sutartis pradedami po šio įsakymo įsigaliojimo. Reglamento 14 punkte yra numatytas minimalus tam tikrų patalpų plotas, pavyzdžiui, buto bent vieno kambario plotas turi būti 16 kv. m., naudingo buto plotas vienam asmeniui turi būti 14 kv. m. Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įsta-

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-469/2006.

³³ 2003 m. gruodžio 24 d. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas Nr. 70 „Dėl statybos techninio reglamento STR 2.02.01:2004 „Gyvenamieji pastatai“ patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 23-721.

tymo³⁴ 2 straipsnio 1 punktą numato, kad būstas – tai vienbutis gyvenamasis namas, butas ar kitos gyvenamosios patalpos arba jų dalys, tinkami gyventi vienam asmeniui ar šeimai ir atitinkantys statybos bei specialiųjų normų (higienos, gaisrinės saugos ir kitų) reikalavimus. Šį įstatymo punktą, numatantį, kokio ploto patalpa yra laikoma tinkamu būstu, patikslina to paties 2 straipsnio 12 punktą, nurodantis, kad būstas, kurio vienam asmeniui ar šeimos nariui tenkantis naudingasis plotas, vertinamas mokant būsto nuomos ar išperkamosios būsto nuomos mokesčio dalies kompensaciją, yra ne mažesnis kaip 10 kvadratinų metrų ir ne didesnis kaip 14 kvadratinų metrų. Ploto vertinimas parduodant šeimos turtą priklauso nuo konkrečios situacijos. Pavyzdžiui, jei šeima pardavus didesnio ploto butą ketina kraustyti į mažesnio ploto butą (ketina tokį įsigyti arba jau turi), minimas mažesnio ploto butas nėra argumentas netvirtinti sandorio, kadangi galbūt šeima ketina optimizuoti turimas išlaidas ir pan. Tačiau yra atvejų, kai kažkuriam iš tėvų priklauso labai nedidelė dalis (pavyzdžiui 1/8 dalis) buto, kuris taip pat yra mažo ploto (pavyzdžiui, 50 kv. m), ir tokiu atveju notaras turėtų atsižvelgti į turimus duomenis bei prašyti papildomų dokumentų, užtikrinančių, kad nepilnamečiui vaikui bus suteiktos tinkamos gyventi sąlygos (pavyzdžiui, nuomos / panaudos sutartys, sudarytos su likusiais buto savininkais (bendraturčiais), kurių pagrindu nepilnamečio vaiko tėvai turėtų teisę naudotis butu).

Tuo atveju, jei parduodant šeimos turtą jau yra pasirašyta preliminarioji sutartis dėl kito gyvenamojo būsto įsigijimo, šis dokumentas taip pat turėtų būti pateiktas notarui. Atsižvelgti taip pat reikėtų, ar pateikta preliminarioji sutartis nėra fiktyvi, t. y. įvertinti nepilnamečio vaiko tėvų finansines galimybes įsigyti turtą. Jei pardavus šeimos turtą gautų lėšų pakanka įsigyti kitam turtui, klausimų nekyla, tačiau kitu atveju vertėtų paprašyti papildomų dokumentų apie nepilnamečio vaiko tėvų turtinę padėtį (šeimos pajamas, santaupas, jei kitas turtas perkamas skolintomis lėšos – banko / kredito įstaigos išduoto dokumento dėl kredito suteikimo / kredito sutarties). Galima situacija, kai pardavus šeimos turtą nepilnamečio vaiko tėvai neskubės įsigyti kito gyvenamosios paskirties turto (per brangus, neranda tinkamo ir panašiai) ir dėl to panaudos / nuomos / uzufukto sutarties pagrindu gyvens tretiesiems asmenims priklausančiame turte. Verta atkreipti dėmesį, kad jei notarui pateikiama nuomos / panaudos sutartis, kuri sudaroma ilgesniam nei vienerių metų terminui, vadovaujantis Civilinio kodekso 6.478, 6.579 ir 6.629 straipsniais, notaras turi teisę reikalauti, kad sutartis būtų išviešinta viešajame registre (Nekilnojamojo turto registre). Tačiau praktikoje yra tikimybė susidurti su klientų nenuomos sutartį išviešinti dėl galimo nuomotojo pajamų apmokestinimo. Tuomet kyla klausimas, ar tai yra pagrindas notarui atsisakyti atlikti notarinį veiksma. Atsižvelgiant į tai, kad minimos Civilinio kodekso nuostatos yra imperatyvaus pobūdžio, ir į tai, kad mokesčių vengimas tai pat prieštarauja teisei, notaras turėtų pagrįstą argumentą atsisakyti atlikti notarinį veiksma.

³⁴ 2014 m. spalio 9 d. Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). TAR, 2014, Nr. 15180.

Jei nepilnamečio vaiko tėvai nurodo, kad išvyksta gyventi į užsienį, vadovaujantis Senato nutarimu, turėtų būti pateikti dokumentai apie jų turimą darbą ar gyvenamąją vietą užsienio valstybėje, leidimas gyventi (dirbti) toje valstybėje, jeigu pagal tos valstybės įstatymus jis yra reikalingas, ir kiti įrodymai, patvirtinantys asmenų teisę teisėtai įvažiuoti į užsienio valstybę jų nurodytu tikslu (nuolatiniam gyvenimui, darbui) bei sudarantys pakankamą pagrindą išvadai, kad pareiškėjų nepilnamečių vaikų teisės perleidus šeimos turtą nebus pažeistos (vaikams bus užtikrintos ne blogesnės už esamas gyvenimo, mokymosi, sveikatos apsaugos ir kitos sąlygos).

Šeimos turto įkeitimo atveju, t. y. kuomet šeima arba vienas asmuo, auginantis nepilnametį vaiką, įsigiję turtą, kuriame gyvens, įkeičia jį šio turto įsigijimą finansuojančiai kredito įstaigai, situacijos analizavimas notarui yra paprastesnis. Asmenų pajamas jau būna įvertinusi licenciją turinti ir kreditą suteikianti kredito įstaiga, tad papildomai reikalaui iš asmenų dokumentų, kurie patvirtintų jų pajamas, nereikia. Šioje situacijoje turto savininkui pakanka notarui pateikti kredito / paskolos sutartį, kurioje yra numatyta aiški kredito / paskolos paskirtis – šeimos ūkio poreikiams tenkinti (gyvenamojo būsto įsigijimui / statyboms / remontui), o notaras turto savininką (įkaito davėją) patikrina Socialinės paramos šeimai informacinėje sistemoje (SPIS) bei Atsisakymų tvirtinti sandorius registre, kuriame tikrinama, ar kiti notarai jau nėra atsisakę atlikti notarinio veiksmo (pastarųjų registru patikra aktuali ir šeimos turto pardavimo atveju). Vadovaujantis Notariato įstatymo 46 straipsnio 5 dalimi, notaras, nustatęs, kad sudarius sandorį dėl nekilnojamojo daikto, kuris yra šeimos turtas, nebus užtikrinta tinkama nepilnamečio vaiko teisių ir interesų apsauga, atsisako atlikti notarinį veiksma šio įstatymo 40 straipsnyje nustatyta tvarka. Notaro atsisakymas atlikti notarinį veiksma registruojamas Notarų rūmų informacinių technologijų platformoje. Atsisakius tvirtinti sandorį, eNotaras sistemoje notaras užregistruoja tokį atsisakymą nurodydamas: atsisakymo datą, turto savininko, kuriam atsisakyta tvirtinti sandorį, tapatybę patvirtinančius duomenis (vardas, pavardė, asmens kodas), atsisakymo tvirtinti sandorį motyvus ir teisinius pagrindus³⁵. Toks atsisakymas registruojamas tik nustačius, kad ketinamas atlikti sandoris prieštarauja teisės aktams, nepilnamečio vaiko teisėtiems interesams arba būtina pateikti papildomą informaciją, dokumentus ar duomenis. Pasikeitus aplinkybėms, kaip tai numato ta pati Notariato įstatymo 46 straipsnio 5 dalis, asmuo gali pakartotinai kreiptis į notarą, atsisakiusį atlikti notarinį veiksma dėl to paties sandorio atlikimo. Atsisakymų registro atsiradimas padeda užtikrinti, kad turto savininkas, gavęs notaro atsisakymą tvirtinti sandorį, nebegalės šios paslaugos gauti kitame notarų biure iki kol nepasikeis aplinkybės, kurioms esant buvo parengtas notaro atsisakymas, ir taip bus apsaugoti nepilnamečių vaikų interesai³⁶.

³⁵ 2022 m. gruodžio 14 d. Lietuvos notarų rūmų prezidiumo konsultacija dėl sandorių, susijusių su nepilnamečių vaikų turtu ir šeimos turtu, tvirtinimo (su visais jos pakeitimais ir papildymais). Lietuvos notarų rūmų informacija.

³⁶ 2021 m. lapkričio 29 d. Lietuvos notarų rūmų raštas Lietuvos Respublikos ministerijai dėl įstatymų projektų derinimo Nr. S-748. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/7c-f384617aa111ecb2fe9975f8a9e52e?jfwid=-17gnxuxwji> (žiūrėta 2024-12-05).

Tuo atveju, jei šeimos poreikiams tenkinti pinigų skolinamasi iš kitų privačių fizinių ir juridinių asmenų, kurie netaiko atsakingo skolinimosi politikos, notaras turėtų patikrinti ir įvertinti skolininkų gaunamas pajamas, ir atsižvelgiant į tai notarui turėtų būti pateikti tokie dokumentai kaip pažyma iš darbovietės apie gaunamą darbo užmokestį / pažyma iš socialinio draudimo įstaigų apie gaunamas išmokas / Valstybinės mokesčių inspekcijos patvirtinta gyventojų turto /pajamų deklaracija / kredito įstaigos išduodami dokumentai apie asmens turimas santaupas bei kreditorinius įsipareigojimus.

Svarbu pabrėžti, kad įvertinus visas aplinkybes pagal gautus duomenis iš viešų registru bei kliento pateiktus dokumentus ir nustačius, kad sudarius šiame straipsnyje aptariamus sandorius nebus užtikrinta tinkama nepilnamečio vaiko teisių ir interesų apsauga, notaras gali priimti ir kliento netenkinantį sprendimą, t. y. Notariato įstatymo 40 straipsnyje nustatyta tvarka atsakyti tvirtinti nekilnojamojo turto, kuriam yra taikomas šeimos turto teisinis režimas, perleidimo / įkeitimo sandorį. Toks raštiškas notaro atsakymas atlikti notarinį veiksma yra registruojamas Lietuvos notarų rūmų informacinių technologijų platformoje (Atsisakymų tvirtinti sandorius registre), o asmuo turi teisę notaro atsakymą atlikti notarinį veiksma apskųsti teismui Civilinio proceso kodekso 511 straipsnyje nustatyta tvarka. Notaro atsakymas atlikti notarinį veiksma neatima iš asmens teisės, pasikeitus aplinkybėms, pakartotinai kreiptis į notarinį veiksma atsakiusį atlikti notarą dėl to paties notarinio veiksmo atlikimo (lygiai taip pat, kaip ir anksčiau, kai buvo kreipiamasi į teisma).

Tik įsigaliojus šiame straipsnyje aptariamiems Civilinio kodekso ir Notariato įstatymo pakeitimams Teisingumo ministerija turėjo aiškius lūkesčius, kad tai supaprastins ir pagreitins sandorių, kuriems taikomas šeimos turto teisinis režimas, sudarymą bei sumažins teismų darbo krūvius³⁷. Ankstesnis procesas (kreipimasis į teisma) ne visiems buvo lengvai įveikiamas, kadangi užtrukdavo bei neretai prireikdavo teisinės pagalbos. Panaikinus kreipimąsi į teisma, sandorių, numatytų Civilinio kodekso 3.85 straipsnio 2 dalyje, sudarymas tapo paprastesnis, aiškesnis ir ekonomiškai pigesnis klientui (nėra reikalinga papildomai apmokama teisininko pagalba). Šios teismo funkcijos perleidimas notarui taip pat grindžiamas ir notaro patogesniu prieinamumu, kadangi daugelyje savivaldybių paslaugas teikia net ne vienas notaras. Ne ką menkesniu argumentu plečiant notaro atliekamų funkcijų sąrašą galima laikyti ir metai iš metų atliekamus sociologinius tyrimus³⁸, kurie rodo, kad visuomenė pasitiki notarais, tad vykdant naujas jiems perduotas funkcijas tikimasi, kad bus užtikrinamas civilinių teisių santykių teisėtumas ir stabilumas tvirtinant sandorius, užkirstas kelias ginčytinoms situacijoms ateityje.

³⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, „Dalį teisių klausimų galima išspręsti be teismo: kokiais atvejais padės notarai ar antstoliai“. Prieiga per internetą <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/dali-teisiniu-klausimu-galima-isspresti-be-teismo-kokiais-atvejais-pades-notarai-ar-antstoliai> (žiūrėta 2023-03-08).

³⁸ TeisėPro, „Sociologinis tyrimas rodo, kad reformos trisdešimtmetį mininciais notarais gyventojai pasitiki daugiausiai“. Prieiga per internetą <https://www.teise.pro/index.php/2022/12/04/sociologinis-tyrimas-rodo-kad-reformos-trisdesimtmeti-mininciais-notarais-gyventojai-pasitiki-daugiausiai/> (žiūrėta 2024-08-24)

Išvados

1. Nors sutarčių teisėje vyrauja sandorio šalių laisvės bei dispozityvumo principai, įstatymų leidėjas, siekdamas apsaugoti silpnesnių asmenų (nepilnamečių vaikų) interesus bei užtikrinti viešojo intereso apsaugą, yra numatęs tam tikrus suvaržymus disponuojant nuosavybe, vienas iš jų – Civilinio kodekso 3.85 straipsnyje numatyti ribojimai disponuoti šeimos turtu. Dėl to disponavimo šeimos turtu procese susiduria du pagrindiniai principai: nuosavybės teisės neliečiamybė ir vaiko teisės į gyvenamąjį būstą apimantis vaiko interesų viršenybės principas.
2. Šeimos turto teisinio režimo atsiradimas siejamas su santuokos sudarymu, tačiau tai nereiškia, kad ją nutraukus ar vienam iš sutuoktinių mirus jis pasibaigia. Tuo atveju, jei šeima turi nepilnamečių vaikų, šeimos turto teisinis režimas turtui išlieka iki kol vaikas sulauks pilnametystės arba bus emancipuotas. Tas pats reguliavimas taikomas ir tėvams, kurie vaiką augina nesusituokę.
3. Notarui, perėmus teismo funkciją vertinti, ar sudarius nekilnojamojo turto, kuris laikomas šeimos turtu, sandorį, nebus pažeisti nepilnamečių vaikų interesai, klientams supaprastėjo ir sutrumpėjo rengimosi sandoriui procesas, kadangi dalį duomenų notaras gali patikrinti pats valstybės registruose, dėl ko klientui nebereikia pateikinti dalies dokumentų, lyginant su procesu teisme. Klientui rengiantis sandorio sudarymui notaras suteikia teisinę konsultaciją ir pateikia visą informaciją, susijusią su sandorio sudarymu.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarime įvardyti dokumentai, kuriuos nepilnamečio vaiko tėvai turėdavo pateikti teismui, yra aktualūs ir notarui, vertinančiam, ar perleidus / suvaržius šeimos turtą nebus pažeisti nepilnamečių vaikų interesai.

„Ką pasėsime, tą ir pjausime“ – klientų patirčių valdymo reikšmė sėkmingai notaro biuro veiklai

Asta STRIŠKIENĖ

Asesorė
(kandidatė į notarus)

Įvadas

Jums reikia jūsų klientų labiau nei jiems jūsų¹

Lietuvos Respublikos notariato įstatyme² (toliau – Notariato įstatymas) nustatyta, kad notariniai veiksmai gali būti atliekami pas bet kurį notarą, išskyrus turto paveldėjimo atvejus, o nuotolinius notarinius veiksmus notaras gali atlikti ne tik bet kurioje Lietuvos vietovėje esantiems asmenims, bet ir asmenims, esantiems užsienyje. Tad klientui renkantis, į kurį notarą kreiptis, notaro biuro vieta ar notarui priskirta aptarnaujama teritorija nebūtinai turės esminę reikšmę. Lietuvos Respublikos notarų etikos kodekse³ (toliau –

1 Manning, Harley ir Bodine, Kerry. *Outside in. The power of putting customers at the center of your business*. Boston, New York, 2012, p. 3.

2 Lietuvos Respublikos notariato įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 28 str. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 28-810.

3 Lietuvos Respublikos notarų garbės (etikos) kodekso, patvirtinto Lietuvos notarų rūmų susirinkimo 2015-04-11 nutarimu Nr. 6 (su pakeitimais ir papildymais) 7 straipsnis. Prieiga per internetą <https://www.notarurumai.lt/doclib/g8r1ruk3zbg1w4gkakppsptz34ay5muq> (žiūrėta 2023-11-05).

Notarų etikos kodeksas) teigiama, jog notaras gerbia klientų teisę laisvai pasirinkti notarą ir laikosi sąžiningos konkurencijos principų, apibrėžiant, jog negalimas klientų viliojimas žemesniais nei teisės aktuose nustatytais notaro atlyginimo dydžiais ir dovanomis, negalimi išankstiniai susitarimai su fizineis ir juridineis asmenimis, kurie profesionaliai arba kuria nors kita forma atsiunčia pas notarą klientų, pažeisdami laisvo pasirinkimo principą, ir kt. Be to, notarui draudžiama tiesiogiai ar netiesiogiai reklamuoti savo profesinę veiklą⁴. Taigi, esant apribotai notarų konkurencijai ir visiems notarams esant aukščiausios kvalifikacijos teisininkais, pagrindiniu pranašumu, galinčiu išsaugoti esamus klientus bei didinti naujų klientų skaičių (o kartu ir notaro pajamas), yra notaro biuro klientų patirčių valdymas.

Neabejotinai klientų patogumu daugiau ar mažiau yra rūpinamasi kiekviename notaro biure. Juk ir Notarų etikos kodekse įtvirtinta nuostata⁵, jog notaro biuro veikla organizuojama taip, kad būtų kuo patogiau klientui. Tai sveikintinas požiūris klientų patirčių valdymo aspektu, tačiau ar dažnai susimąstoma, koks yra šios nuostatos turinys? Notaro biuras yra ta vieta, kurioje klientai neretai patiria įtampą, stresą, nerimą, jaučiasi nesaugūs ir pažeidžiami, susidūrę su sudėtingomis, ne visada aiškiomis teisinėmis procedūromis. Ar pagalvojama, ką patiria notaro biuro klientai, siekdami įgyvendinti notarinės paslaugos poreikį? Ar įsigilinama į jų lūkesčius? Juk šių dienų notaro biuro klientų lūkesčiai yra gerokai didesni nei anksčiau ir vien tik kompetentingos notarinės paslaugos jau neužtenka pozityvios kliento patirties sukūrimui ir teigiamų atsiliepimų sklaidai.

Šis straipsnis kviečia pažvelgti į notarinių paslaugų teikimą iš kliento perspektyvos. Tačiau pabrėžtina, jog siekis kurti geras, notaro biuro kliento lūkesčius atitinkančias patirtis turi ribas, t. y. notaras negali atlikti veiksmų, prieštaraujančių tinkamam notaro pareigų vykdymui, siekdamas „įtikti klientui“. Straipsnio tikslas – atkreipti notaro ir jo komandos narių dėmesį į pozityvių klientų patirčių kūrimo bei valdymo reikšmę, supažindinant su klientų patirčių valdymo metodika. Klientai ieško pozityvios, nuoseklios patirties bet kurioje srityje, todėl klientų patirčių valdymo principai bei metodai nėra skirstomi pagal paslaugų teikėjų veiklos formas ir notariatui yra aktuali dažniausiai ta pati klientų patirčių valdymo metodika, kaip ir kitose įstaigose, įmonėse ar organizacijose. Straipsnyje pagrindiniai keliami klausimai: koks yra klientų patirčių valdymo turinys? Kokius žingsnius pereina klientas, norėdamas gauti notaro paslaugas? Kokie veiksniai kuria pozityvias notaro klientų patirtis kliento kelionės etapuose? Su kokiais iššūkiais susiduria klientai, siekdami gauti notarinę paslaugą, ir kaip jie jaučiasi? Ar notaro biuro darbuotojų patirtis yra susijusi su klientų patirtimi? Netiesiogiai notarų biurų klientų patirtis formuoja visos su notariatu susijusios institucijos, tačiau šiame straipsnyje apsiribojama tik notaro biuro kuriamomis klientų patirtimis ir jų valdymu. Pateikiama aktuali informacija apie klientų patirčių valdymą notaro biure gali būti sėkmingai taikoma praktikoje.

Klientų patirčių valdymas Lietuvoje yra labai mažai tyrinėta sritis, beveik nėra išleistos aktualios literatūros, todėl daugiausia remiamasi užsienio šalių (Jungtinės Karalystės,

⁴ *Op. cit.* 2, 201 str.

⁵ *Op. cit.* 3, 10 str.

Kanados, JAV, Prancūzijos, Vokietijos, Singapūro ir kt.), kuriose klientų patirtys ir jų valdymas analizuojamas jau kelis dešimtmečius, literatūra bei kitais aktualiais šaltiniais. Klientų patirčių valdymo metodika siejama su Lietuvos teisės aktų nuostatomis, o teoriją papildo praktinės situacijos ir klausimai, remiantis viešais notarų biurų klientų atsiliepimais bei straipsnio autorės patirtimi notariato srityje. Kaip tiksli nuoroda platesnei šaltinių analizei pateikiamos aktualios sąvokos anglų kalba. Dėl ribotos apimties ir temos platumo straipsnis laikytinas apžvalga, o ne išsamia srities analize, jame pateikiami aktualiausi notariatui aspektai ir jis galėtų būti papildytas medžiaga, kuri pagilintų pristatomą klientų patirčių valdymo metodiką bei atskleistų straipsnyje neaptariamąs potemes, pvz., notaro biuro veiklos organizavimo (procesų) įtaka klientų patirčiai, konfliktų prevencija ir sprendimas ir kt.

Kas yra kliento patirtis?

Vienos blogos patirties gali pakakti norint prarasti klientą⁶

Kliento patirties samprata evoliucionavo ir nuo pradinės sampratos prieš daugiau nei tris dešimtmečius, kuomet buvo svarbiausia tik klientų pritraukimas, pakito iki holistinės, visa apimančios kliento patirties sampratos. Todėl analizuojant klientų patirtis svarbu suvokti, kad kalbama tiek apie racionaliąsias, tiek apie emocines klientų patirtis. Racionalioji kliento patirtis – tai protu paremta, tikslinga patirtis, pvz., teigiama racionalioji patirtis – tinkamas notaro biuro darbo laikas, o neigiama – sudėtingos procedūros. Emocinė patirtis – tai patirtis, susijusi su jausmais, pojūčiais, pvz., teigiama emocinė patirtis – malonus bendravimas, empatija, o neigiama – nerimas, nepagarba. Racionalioji ir emocinė sritys papildo viena kitą ir kartu formuoja kliento patirtį.

Neretai manoma, jog notaro biuro kliento patirtis – tai tik patirtis, įgyta notarinio veiksmo metu. Tai neteisingas požiūris. Notaro biuro kliento patirties įgijimo ribos yra daug platesnės ir apima procesą nuo notarinės paslaugos poreikio realizavimo pradžios, t. y. notarinės paslaugos poreikio suvokimo, iki pabaigos, t. y. kliento tolimesnių veiksmų nuorodų, palaikymo po notarinio veiksmo atlikimo. Notaro biuro kliento patirtį galima apibūdinti kaip visų kliento sąveikų (angl. *touchpoint*) su notaro biuru bei kliento suvokimo ir jausmų visumą visu notarinės paslaugos poreikio realizavimo laikotarpiu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kliento patirtis – tai jo asmeninė patirtis ir tose pačiose situacijose klientai gali įgyti skirtingas patirtis.

Kliento patirties (angl. *customer experience*) sąvoka dažnai tapatinama su kliento pasitenkinimo (angl. *customer satisfaction*) sąvoka. Tai visumos ir dalies santykis, kliento pasitenkinimas yra sudėtinė kliento patirties dalis, konkrečios kliento sąveikos su notaro biuru rezultatas (pvz., pavyko sėkmingai užsiregistruoti internetu) ir priešingai, nei kliento patirtis, jis nėra orientuotas į procesą. Kliento patirties sąvoka taip pat neturėtų būti

⁶ Manning ir Bodine, *supra note 1*, p. 14.

painiojama ir su kliento aptarnavimo (angl. *customer service*) sąvoka, kuri taip pat yra kliento patirties dalis ir apibrėžiama kaip „pagalba ir patarimai klientui, bendraujant su aptarnaujančiu darbuotoju“⁷.

Iškilus notarinės paslaugos poreikiui ir renkantis, į kurį notarą kreiptis, kliento sprendimą lemia įvairios priežastys. Straipsnio autorės nuomone, svarbiausios iš jų yra ankstesnė kliento patirtis bei patirtis, kurią jis tikisi gauti (pvz., net ir esant situacijai, kuomet klientas turėtų kreiptis dėl paveldėjimo bylos tvarkymo į notaro biurą pagal notarui priskirtą aptarnaujamą teritoriją, klientas, turintis ankstesnę neigiamą patirtį šiame notaro biure, galimai sieks patirties, kurią jis tikisi gauti, pateikdamas prašymą Lietuvos notarų rūmams dėl paveldėjimo bylos perkėlimo pas kitą notarą). Kokie kliento lūkesčiai patirčiai? Šios srities ekspertai pateikia klientų patirties piramidę⁸: pirmas (žemiausias) lygis – patirtis turi atitikti poreikius (klientas turi pasiekti savo tikslą), antras lygis – turi būti lengva (klientui nereikėjo sunkiai dirbti, kad pasiektų savo tikslą), trečias lygis – patirtis turi būti maloni (klientas jaučiasi dėl to gerai). Notaro biure tai būtų: pirmas lygis – kliento tikslas pasiektas, atliktas notarinis veiksmas, antras lygis – nereikėjo klientui įdėti daug pastangų, kad tai įvyktų, trečias (aukščiausias) lygis – kliento patirtis buvo maloni, gautas išskirtinis dėmesys, supratimas ir kt. Kuo aukštesnį patirties lygį gauna klientas, tuo patirtis yra geresnė ir labiau atitinkanti jo lūkesčius. Patenkinus visų trijų lygių kliento patirties lūkesčius, klientas įgyja patirtį, kuri lemia jo lojalumą, iškilus naujam notarinės paslaugos poreikiui. Rūpinimasis, kad kliento patirtis atitiktų aukščiausio lygio patirtį – tai klientų patirčių valdymo sritis.

Klientų patirčių valdymas – kas tai?

Ateities organizacija supranta, kad jei ji sugeba tiesiog palengvinti ir pagerinti gyvenimą klientams, ji visada turės klientą⁹

Klientų patirčių valdymas (angl. *customer experience management*) apibūdinamas ne vienareikšmiškai, autoriai jį apibrėžia skirtingai, pvz.: kaip procesą, strategiškai valdantį visą kliento patirtį¹⁰; kaip sėkmingos sąveikos praktiką visos kliento kecionės metu¹¹; kaip kultūrinį mąstymą apie klientų patirtį, strateginę klientų patirties kūrimo kryptį ir tvirtą gebėjimą nuolat atnaujinti klientų patirtį, siekiant ilgalaikio klientų

⁷ Golding, Ian. *Customer What? The honest and practical guide to customer experience*, Customer Experience Consultancy Ltd, 2018, p. 14.

⁸ Manning ir Bodine, *supra note 1*, p. 11.

⁹ Morgan, Blake. *The customer of the future: the psychological, technical, and experiential strategies*, HarperCollins Leadership, 2019, p. 51.

¹⁰ Schmitt, Bernd H. *Customer Experience Management – A Revolutionary Approach to Connecting with Your Customers*. John Wiley & Sons, 2010, p. 17.

¹¹ Golding, *supra note 7*, p. 14.

lojalumo,¹² ar kaip praktikų, kurias organizacija taiko siekdama patenkinti (arba viršyti) klientų lūkesčius, visumą,¹³ ir kt. Atsižvelgus į notaro veiklos specifiką, klientų patirties valdymas notaro biure apibrėžtinai kaip strateginis procesas, rūpinantis klientų patirtimis visuose kliento sąveikos su notaro biuru taškuose visu notarinės paslaugos poreikio realizavimo laikotarpiu, siekiant pozityvios kliento patirties. Klientų patirčių valdymas notaro biure apima visus veiksmus, kuriais siekiama gerinti klientų patirtį, taikant pagrindinį klientų patirčių valdymo principą – orientavimosi į klientą principą (angl. *customer centric*), t. y. į viską žvelgiant ir vertinant iš kliento perspektyvos.

Klientų patirčių valdymo metodai daugeliu aspektų atitinka tiek valstybinėse ir privačiose įmonėse, tiek komercinėse ar pelno nesiekiančiose organizacijose bei pas individualią veiklą vykdančius paslaugų teikėjus. Tačiau skirtingas veiklos pobūdis, apimtis bei veiklos organizavimas lemia skirtingą klientų patirčių valdymo įgyvendinimą: didelėse kompanijose tuo rūpinasi klientų patirčių specialistai (angl. *customer experience specialist*), o notariato srityje klientų patirčių valdymo inicijavimas ir įgyvendinimas – notaro rūpestis. Taip pat organizacijose skirtingai fiksuojamas klientų patirčių valdymo planavimas: strategijose, programose, planuose, metinėse ataskaitose ar kt. Tiek formą, tiek turinį pasirenka klientų patirčių valdymo organizatorius pagal vidinius procesus, technines, finansines galimybes, vertybes bei prioritetus.

Klientų patirčių valdymas notaro biure pradėtinai nuo svarstymų, į ką bus atkreipiamas dėmesys, kokie metodai bus taikomi, kokių veiksmų bus imtasi šioje srityje. Išanalizavus klientų patirčių ekspertų įžvalgas, teigtina, kad klientų patirčių valdymui notaro biure aktualiausios šios sritys: notaro biuro kultūra, klientų segmentavimas, kliento kelias, realizuojant notarinės paslaugos poreikį, klientų patirčių įvertinimas, klientų ir notaro biuro darbuotojų patirties sąveika. Šių sričių nagrinėjimas leidžia susidaryti esamos klientų patirčių valdymo situacijos notaro biure vaizdą, įsivardinti ir prioretizuoti spręstinus klausimus bei numatyti jų sprendimo būdus. Pastebėtina, kad tai nėra baigtinis sąrašas ir esant poreikiui, galima praplėsti klientų patirčių valdymui aktualių sričių sąrašą.

Planuojant klientų patirčių valdymo veiksmus, būtina atkreipti dėmesį į jau minėtą antrąjį kliento lūkesčių atitikimo lygį, principą „mažiau kliento pastangų siekiant tikslo“. Tai vienas iš esminių kliento geros patirties formavimosi ir patirčių valdymo prielaidų. Keletas pavyzdžių, kaip jis galėtų būti įgyvendinamas: mažiau kliento pastangų atvykstant į notaro biurą – tai, pvz., pasirūpinimas lengvu parkavimu prie biuro: pirmenybės teikimas klientų, o ne notaro biuro komandos automobiliams, nemokamų parkavimo vietų buvimas ar vieta, kur saugiai galima palikti dviračius ar paspirtukus; mažiau kliento pastangų patenkant į notaro biuro patalpas – specialus įėjimas neįgaliesiems, ribotų judėjimo galimybių dėl amžiaus ar laikiną judėjimo apribojimą dėl ligos ar traumos

¹² Wetzels, R., Klaus, P. ir Wetzels, M. „*There is a secret to success: Linking customer experience management practices to profitability*“. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 73 (2023) 103338. Prieiga per internetą <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0969698923000851> (žiūrėta 2023-11-11).

¹³ *Customer Experience Professionals Association. CX Management*. Prieiga per internetą <https://www.cxp.org/grow-your-knowledge/whatiscx> (žiūrėta 2023-11-06).

turintiems klientams, patogus įėjimas tėveliams su vaikiškais vežimėliais, nors ir teisės aktai leidžia¹⁴ neįrengti specialaus įėjimo neįgaliesiems notarų biuruose, kurie yra įsteigti iki 2007-10-01 ar kuriuose tuo metu dar nebuvo įsteigtas notaro biuras, bet dėl notaro biurui skirtų patalpų notaras buvo sudaręs pirkimo-pardavimo arba nuomos sutartį ir nustatyta tvarka pateikė Lietuvos Respublikos teisingumo ministrui dokumentus dėl notaro biuro steigimo ir notaro pareigų atlikimo (Tai, kad tokiu atveju privalu atlikti notarinius veiksmus neįgalaus asmens pasirinktoje vietoje ir neimti didesnio atlyginimo, nei nustatyta, klientų patirčių valdymo požiūriu, situacijos negerina); mažiau klientų pastangų notaro biuro aplinkoje – pvz., ribinė pagal higienos normas patalpų temperatūra nesukuria pozityvios patirties klientams (taip pat ir darbuotojams). Situacija analogiška ir su ne mažiau svarbiais patalpų vėdinimo, apšvietimo ar triukšmingumo klausimais; mažiau kliento pastangų laukiant – pvz., patogus ir pakankamas elektros lizdų išdėstymas, interneto prieigos galimybė laukiamajame išmaniaisiais įrenginiais norintiems pasinaudoti klientams, įvairiems klientams pritaikyta spauda (ne keletą metų tos pačios brošiūros ar tie patys žurnalai), vaikų užimtumo kampelis ar leidimas būti kartu su augintiniu. Jau būtinybe, o ne privalumu klientai laiko galimybę atsigerti vandens, laisvai pasinaudoti sanitariniu mazgu ar pasikabinti palatą šaltuoju metų sezonu. Įvardinti pavyzdžiai, be abejo, yra ir pamatinės klientų patirčių valdymo srities – notaro biuro kultūros – dalis.

Notaro biuro kultūros reikšmė klientų patirčių valdymui

Mes negalime kalbėti apie bendravimą su klientais, kol nepagalvojame apie tai, kaip esame organizuoti viduje¹⁵

Įprastai kultūra apibrėžiama kaip integruotas žmogaus žinių, tikėjimo ir elgesio modelis. Kalbant apie notaro biuro kultūrą klientų patirčių valdymo kontekste, aktualios aktyvaus pasaulinės klientų patirčių valdymo bendruomenės nario Jeffo Sheehano įžvalgos¹⁶, kuriose jis kultūrą apibūdina kaip žmonių grupių gyvenimo būdą – kuo jie tiki ir ką daro, bei nurodo, kad kultūra yra užkoduota organizacijos misijoje, vizijoje ir vertybėse, kurias ji palaiko ir priima. Eksperto Oliverio Duhos žodžiais tariant, vizija ir misija nurodo, kur organizacija eina (vizija) ir ką padarys, kad ten patektų (misija). Vertybės apibrėžia, kuo organizacija tiki ir kokio tikimasi komandos elgesio – vienu su kitais, su klientais ir su ki-

¹⁴ Reikalavimų, keliamų notarų biurams ir notarų darbo laikui, patvirtintų 2004 m. gegužės 17 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu Nr. 1R-119 „Dėl reikalavimų, keliamų notarų biurams ir notarų darbo laikui, patvirtinimo“ (su pakeitimais ir papildymais), 8.4 punktas. *Valstybės žinios*, 2004-05-28, Nr. 86-3134.

¹⁵ Morgan, *supra* note 9, p. 50.

¹⁶ Sheehan, Jeff. *Customer Experience Management. Field manual. The guide for building your top performing CX program*. Boston Business Books, 2021, p. 55.

tomis suinteresuotosiomis šalimis¹⁷. Notaro biuro misija, vizija, vertybės atspindi notaro profesijos tikslus, uždavinius, specifiką bei profesinės etikos principus, o notaro biuro kultūra kuriama ir puoselėjama remiantis ne tik šiais aspektais, bet ir notaro asmeniniais vidiniais įsitikinimais ir vertybėmis. Pastebėtina, jog notaro biure, kuriame rūpinamasi kliento patirtimis, notaro biuro kultūra – viena iš svarbiausių pozityvios biuro atmosferos ir teigiamų klientų patirčių kūrimo prielaidų – formuojama orientuojantis į klientą.

Kultūriškai vienas iš svarbiausių aspektų – etika. „Notarų profesinės veiklos etika yra istoriškai notarų bendruomenėje susiformavusių moralinių nuostatų ir vertybių, kuriomis turi vadovautis notari, vykdydami profesinę veiklą, sistema“¹⁸. Džiugu, kad Notarų etikos kodeksas yra pažangiausias klientų patirčių valdymo srityje, lyginant su Lietuvos advokatų ar antstolių etikos normomis¹⁹, ir daugiausiai iš jų dėmesio skiria klientų patirtims. Kaip pabrėžia teismų praktika, notari vadovaujasi Notarų etikos kodeksu, kuriame ne tik deklaruojami svarbiausi profesinės etikos principai ir moralinės vertybės, bet ir pateikiamos taisyklės, reikalavimai, kurių kiekvienas notaras turi laikytis²⁰. Etikos normų laikymasis yra viena iš reikšmingiausių nuostatų, siekiant sukurti pozityvią kultūrą ir klientų pasitikėjimą, tačiau atkreiptinas dėmesys, jog siekiant į klientą orientuotos notaro biuro kultūros, notarams taikytinų etikos normų turėtų laikytis ir visi notaro komandos nariai.

Pozityvią biuro kultūrą formuoja įvairūs veiksniai. Notarams taikomi didesni atidumo ir rūpestingumo principai notarinių veiksmų atlikimui taip pat labai svarbūs notaro biuro kultūrai ir klientų patirtims: jei su klientais elgiamasi rūpestingai ir atidžiai, kaip su savo svečiais, tai neabejotinai kuria pozityvias jų patirtis. Taip pat efektyviam klientų patirčių valdymui ir pozityviai biuro kultūrai būtina empatija, pvz., Isabella Villani, analizuodama, kaip pagerinti klientų patirtis, pabrėžia empatijos svarbą, įvardija, jog empatijos rodymas, parodant, kad suprantate ir jaučiate tai, ką klientas jaučia pagal savo atskaitos sistemą, yra pagrindinis klientų patirties elementas²¹. Pozityvią biuro kultūrą formuoja ir tokie iš pirmo žvilgsnio savaime suprantami gėriai: dėmesingumas, mandagumas, pagarba, sąžiningumas, pažadų ir susitarimų laikymasis (pvz., pažadas paskambinti klientui, susitarimas pateikti projektą tam tikru laiku ir pan.), punktualumas, efektyvus laiko planavimas (klientai planuojasi savo laiką ir ilgas laukimas sugriauna jų dienotvarkes), nuoširdus bendravimas, pozityvus, palaikantis vidinio bendravimo stilius ir kiti veiksniai. Siekiant pozityvios biuro kultūros klientų patirčių valdymo aspektu, būtina ne tik situaciją vertinti

¹⁷ Duha, Olivier. *Think Human – The Customer Experience Revolution in the Digital Age*. Kogan Page Publishers, 2024, p. 13.

¹⁸ Majūtė, V. et al. *Notariato teisė*. Lietuvos notarų rūmai, 2014, p. 95.

¹⁹ Lietuvos advokatų etikos kodeksas, patvirtintas Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. balandžio 22 d. įsakymu Nr. 1R-133 // TAR, 2016-04-22, Nr. 10280; Antstolių profesinės etikos kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), patvirtintas Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. kovo 17 d. įsakymu Nr. 1R-71. *Valstybės žinios*, 2013-03-16, Nr. 28-1342.

²⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-23-934/2024.

²¹ Villani, Isabella. *Transform Customer Experience – How to achieve customer success and create exceptional CX*. John Wiley & Sons, 2018, p.16.

žvelgiant kliento akimis, bet ir į šį procesą įtraukti visus notaro komandos narius, išgirsti jų nuomones ir poreikius (klientų ir darbuotojų patirčių sąveika aptariama skyriuje „Kaip klientų patirtis koreliuoja su darbuotojų patirtimi?“) O pažinti klientus ir geriau suprasti jų poreikius padeda klientų segmentavimas.

Klientų pažinimas ir jų poreikių supratimas

Bet kurios institucijos visame pasaulyje <...> sėkmė priklauso nuo klientų požiūrio, supratimo ir patirties, įgytos naudojantis paslauga²²

Lietuvoje nėra atliktų tyrimų, kiek nepatenkintų klientų negrįžta į tą patį notaro biurą. Tačiau, kaip teigia klientų patirčių valdymo specialistas Scottas Mckainas, devyniasdešimt vienas procentas nepatenkintų klientų daugiau niekada negrįžta²³. Viena iš šio reiškinio priežasčių – nepakankamai gerai pažįstami klientai ir suprantami jų poreikiai bei neišnaudojamas klientų segmentavimo įrankis, siekiant kokybiškesnių paslaugų ir geresnių klientų patirčių. Klientų pažinimas (angl. *customer understanding*) reiškia suprasti ir stengtis patenkinti konkrečius kiekvieno kliento poreikius, reflektuojant klientų emocijas (pvz., „liūdint kartu“ užvedant pavidėjimo bylą, „džiaugiantis kartu“ įsigyjant pirmąjį būstą ir pan.), vertinant kiekvieną situaciją individualiai ir visapusiškai, pateikiant konkrečiam klientui aktualiausius patarimus ir priimant tinkamiausius sprendimus. Klientai vertina bendradarbiavimo tęstinumą, kuomet jie atpažįstami, atsimenama jų veiksmų istorija, patariama, ką daryti toliau iš naujo visko neperpasakojant. Be to, nemažai daliai notarų biurų klientų yra sudėtinga tiksliai įvardyti, dėl kokio notarinio veiksmo jie kreipiasi, ir šiuo atveju klientų pažinimas yra ypač svarbus, notaras ir jo komanda tampa tuo aiškumo ir saugumo garantu, veda klientus tinkamų, efektyvių sprendimų keliu be didesnių kliento pastangų.

Kliento pažinimas prasideda nuo suvokimo, kad kiekvienas klientas yra unikalus ir su skirtingais poreikiais, lūkesčiais. Todėl būtina pritaikyti bendravimo, klausimų, sprendimų stilių pagal klientą (pvz., bendravimas su įmonės vadovu, tvarkančiu juridinio asmens reikalus, ir su senjoru, atvykusiu dėl testamentą patvirtinimo, skirsis ne tik teisiniais aspektais, bet ir informacijos pateikimo stiliumi, sąvokų paaiškinimo sudėtingumu ir kt.), į kliento poreikius žiūrėti lanksčiai ir prisitaikyti prie kliento ypatumų. Kaip viena iš efektyviausių priemonių kliento poreikių visapusiškam supratimui naudotinas aktyvusis klausymasis. Notarai yra ne tik aukščiausios kvalifikacijos teisininkai, bet ir mediatoriai, tad šis įrankis yra pažįstamas ir kviestina jį aktyviai naudoti ne tik mediacijoje, bet ir kasdienėje notarinėje veikloje. Kiek įmanoma skirti pakankamai laiko kliento poreikių išklausymui,

²² Goldschmidt, Nadav. *Customer Xperience Leadership: A Blueprint To Maximize Performance*. World Scientific, 2024, p. 10.

²³ Mckain, Scott. *The Ultimate Customer Experience – 5 Steps Everyone Must Know to Excite Your Customers, Engage Your Colleagues, and Enjoy Your Work*. Simon and Schuster, 2023, p. 31.

būti dėmesingiems kliento jausmams, emocijoms ir kūno kalbai. Pasitikslinti, ar teisingai suprasta perfrazuojant ir perklausiant jų pačių žodžiais, užduodant tikslinamuosius atviro tipo klausimus tol, kol susidaromas visas notarinio poreikio realizavimo situacijos vaizdas, bei išsiaiškinami geriausiai tinkantys sprendimo būdai. Kantrumas, pozityvus bendravimas, empatija, parodymas, kad rūpi kliento reikalai ir problemos, santykio kūrimas su klientu, grįstas pasitikėjimu ir pagarba, sudaro sąlygas geriau pažinti klientą, suprasti jo tikruosius poreikius ir lūkesčius. Geriau suprasti klientus ir paslaugų teikimą pritaikyti pagal kliento poreikius padeda ir klientų patirčių įvertinimo įrankiai, apžvelgiami skyriuje „Kaip įvertinti klientų patirtis?“. Jų naudojimas taip pat reikšmingas klientų segmentavimui.

Ką reiškia klientų segmentavimas?

Kiekvienas klientas skiriasi nuo kito, todėl vienas požiūris į bendravimą su skirtingais klientais neveiks²⁴.

Notaro profesija yra valstybės kontroliuojama profesija, kai tai daro savarankiška profesine veikla besiverčiantys asmenys²⁵. Notaro statusas lemia, jog notaras negali pasirinkti klientų, notariniai veiksmai turi būti atliekami visiems klientams, kai tik pateikiami reikiami dokumentai ir paimamas nustatyto dydžio atlyginimas²⁶. Klientų segmentavimas (angl. *customer segmentation*) reiškia klientų (esamų ir potencialių) suskirstymą į grupes pagal bendrus požymius (tikslus, poreikius, elgesio modelius ir kt.). Segmentuojant klientus nėra atsižvelgiama į amžių, lytį, tautybę ar kitus pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją diskriminacinius laikytinus kriterijus²⁷. Klientas gali būti priskirtas ir daugiau nei vienam segmentui. Europos klientų patirčių organizacija įvardija, kad „investuodami į klientų segmentavimą, galime naršyti sudėtingame klientų poreikių ir pageidavimų kontekste, padidinti efektyvumą, pritaikyti paslaugas, o svarbiausia – pagerinti klientų lojalumą“²⁸. Klientų segmentavimas yra aktualiausias trimis aspektais: pirma – tai sudaro prielaidas lengviau pagal klientų poreikius pritaikyti paslaugų teikimą skirtingoms klientų grupėms; antra – tai leidžia efektyviai paskirstyti kontaktavimą su klientais, jų dokumentų

²⁴ *Forbes advisor. Bottorff, Cassie, Jolaoso, Christiana. Customer Segmentation: The Ultimate Guide.* Prieiga per internetą <https://www.forbes.com/advisor/business/customer-segmentation/> (žiūrėta 2024-01-03).

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. kovo 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 23 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2010-03-25, Nr. 34-1620.

²⁶ Lietuvos Respublikos notariato įstatymas, supra note 2, 29 str.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnis. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

²⁸ *European customer experience organization. Why segment your customers?* Prieiga per internetą <https://ecxo.org/uncork-the-full-potential-of-your-business-with-customer-segmentation-and-provide-tailor-made-cx/> (žiūrėta 2024-05-05).

parengimą ir klausimų sprendimą notaro komandos nariams, kurie geriausiai reflektuoja konkrečių klientų situacijas; trečia – tai sudaro sąlygas efektyviau apmokyti darbuotojus teikti konkretiems klientams pritaikytas paslaugas. Taip pat klientų segmentavimas naudotinas parengiant reikalingų pateikti dokumentų ar spręstinių klausimų aprašus, susisteminant aktualius teisės aktus ar kitus išteklius, notarinių dokumentų formas, dokumentų straipsnius, planuojant darbotvarkes, sisteminant klientų atsiliepimus, planuojant užduotis ir kt.

Klientų segmentavimo galimybės notarų biuruose gali būti skirtingos, tad šis klientų patirčių valdymo įrankis pritaikytinas pagal konkretaus notaro biuro aktualijas. Kaip pavyzdys, notaro biure klientai galėtų būti skirstytini į segmentus: pagal pageidaujamų notarinių veiksmų pobūdį – pvz., klientų užsakymai paskirstomi pagal paveldėjimo, hipotekos, turto perleidimo, santuokos nutraukimo ir kitas sritis; pagal klientus fizinius ar juridinius asmenis, pvz., pritaikant paslaugų teikimą pagal juridinių asmenų formas; pagal notarinių veiksmų atlikimo būdą, pvz., klientų notariniai veiksmai notaro biure, klientai pageidaujantys nuotolinių notarinių paslaugų; pagal specialiuosius poreikius, pvz., klientai, kuriems reikalingas gestų kalbos vertėjas, pasirašančio asmens pagalba, notaro atvykimas į namus ir pan.; pagal pageidaujamą bendravimo būdą, pvz., kontaktavimas elektroniniu paštu, per informacinę sistemą eNotaras, per socialinius tinklus ir pan.; pagal esamus ir naujus klientus, pvz., naujiems klientams reikalinga daugiau informacijos, daugiau supažindinimo su procesu, biuro veiklos organizavimo ypatumais ir pan.; pagal tai, ką klientas ypač vertina, pvz., operatyvumą, lankstų laiko derinimą, tiesioginį bendravimą su notaru, kalbėjimą jo gimtąja kalba ir pan.; ir kiti aktualūs segmentai.

Klientų patirčių ekspertai nurodo, kad klientų segmentavimas įgyvendinamas aprašant „kliento asmenybę“ (angl. *customer persona*), tačiau ši sąvoka nereiškia individualaus kliento, ji atspindi tam tikrų klientų grupių (segmentų) ypatumus, šiam segmentui atstovaujantį tipinį klientą. Atkreiptinas dėmesys, jog individualaus kliento duomenų rinkinys teiktų daugiausiai pridėtinės vertės rūpinantis gera kliento patirtimi, (pvz., atspindėtų jo kreipimosi istoriją, visi komandos nariai galėtų geriau pažinti klientą ir jo poreikius, klientui nereikėtų pakartotinai teikti tų pačių duomenų ir kt.) Tačiau siekiant suteikti kuo geresnę patirtį klientui, būtina laikytis asmens duomenų apsaugos reikalavimų ir notaro pareigos užtikrinti notarinių veiksmų slaptumą. Notaro biuro klientų patirtys turi būti kuriamos nepažeidžiant Lietuvos notarų rūmų prezidiumo patvirtintų Asmens duomenų tvarkymo notaro biuruose taisyklių²⁹ ir kitų asmens duomenų apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatų bei laikantis notaro profesinės paslapties principo. Klientų segmentavimui („klientų asmenybių“ aprašymui) gali būti naudojamos įvairios darbo priemonės: tekstiniai aprašymai, lentelės, įvairaus formato failai ar specialiai tam sukurtos programos bei internetiniai įrankiai.

Kokie kliento sąlyčio taškai su notaro biuru, kaip identifikuotini probleminiai aspektai?

²⁹ Asmens duomenų tvarkymo notarų biuruose taisyklės, patvirtintos Lietuvos notarų rūmų prezidiumo 2019 m. vasario 26 d. nutarimu Nr. 1, „Dėl asmens duomenų tvarkymo notarų biuruose taisyklių patvirtinimo“. Lietuvos notarų rūmų informacija.

Kliento kelionės žemėlapis sąvoka

Pagrindinis būdas suprasti „patirtį“ yra sukurti modelį, kuris vizualiai atspindėtų patirtį³⁰.

Vienas iš klientų patirčių valdymo analizės pradininkų Ianas Goldingas kliento kelionę (angl. *customer journey*) apibūdina kaip žingsnius, kuriuos klientai imasi įgyvendinti siekdami savo tikslų kiekviename sąveikos etape, ieškant informacijos, pasveriant pasirinkimus ir nusprendžiant, ar jumis pasitikėti³¹, o kliento kelionės žemėlapi (angl. *customer journey map*) – kaip kliento kelionės vizualizaciją, kuri turi būti nuolat atnaujinama, ir strateginę priemonę, skatinančią veiksmus³². Kliento kelionės žemėlapis notaro biure – tai kliento patirčių vizualizavimo metodas, atspindintis kliento ir notaro biuro kontaktinius taškus kliento kelionėje, kliento patirtį visuose notarinės paslaugos poreikio realizavimo etapuose, suvokimą, emocijas bei probleminius aspektus. Visos Iano Goldingo įvardytos kliento kelionės žemėlapis funkcijos³³, aktualios ir notaro biure: kliento kelionės žemėlapis rodo kiekvieną kontaktinį tašką, kuriame reikia išmatuoti kliento patirtį (klientų patirčių vertinimas aptariamas skyriuje „Kaip įvertinti klientų patirtis“) ir kas už tai yra atsakingas; patirties įvertinimas kliento kelionėje sukuria vizualinį vaizdą apie tai, kaip kelionėje jaučiasi skirtingų tipų klientai ir kokios yra stiprybės ar tobulintinos sritys; žemėlapis yra ir diagnostikos įrankis, rodantis, kur reikia sutelkti dėmesį; tai ir komunikacijos įrankis – žemėlapis padeda informuoti visus komandos narius, kokia yra kliento kelionė, kokį vaidmenį jie atlieka ir kaip jie dalyvauja nuolat ją tobulinant; tai ir būdas į veiklą pažvelgti sistemiškai, padidinti veiklos funkcionalumą; tai ir vieta idėjoms fiksuoti ir laikyti.

Kliento kelionės etapai išskirtini pagal kliento tikslą, elgesio modelį, reikalingus atlikti veiksmus, naudojamus kanalus. Jerry Angrave, sertifikuotas klientų patirties profesionalas, pabrėžia, kad kiekviename kelionės etape klientas atliks skirtingas užduotis ir pajus skirtingas emocijas, bei nurodo, kad klientų kelionė gali prasidėti gerokai anksčiau nei klientas susisieki ir gali tęstis gerokai po paskutinio bendravimo³⁴. Notaro biuro kliento kelionė prasideda nuo notarinės paslaugos poreikio suvokimo, o baigiasi tolimesnių veiksmų nuorodomis ir palaikymu po notarinio veiksmo atlikimo, tačiau skirtinguose notarų biuruose yra skirtingas veiklos organizavimas, aptarnavimo tradicijos bei galimybės, tad atkreiptinas dėmesys, kad pateikiami kliento kelionės etapai ir klausimai, į kuriuos rekomenduojama atkreipti dėmesį, nėra konstanta, jie modifikuotini, pritaikytini, papildytini pagal konkretaus notaro biuro veiklos specifiką ir aktualijas. Be to, kiekvie-

³⁰ Kalbach, James. *Mapping Experiences*. „O'Reilly Media, Inc.“, 2020, p. 11.

³¹ Golding, *supra* note 7, p. 14.

³² Golding, *supra* note 7, p. 78.

³³ Golding, *supra* note 7, p. 80.

³⁴ Angrave, Jerry. *The Journey Mapping Playbook – A Practical Guide to Preparing, Facilitating and Unlocking the Value of Customer Journey Mapping*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2020, p. 27.

no į notarą besikreipiančio kliento situacija yra unikali ir kliento kelionė gali būti skirtinga, pvz., nebūti kai kurių etapų, būti kitokia eilės tvarka, etapai gali susijungti ir pan.

Notaro biuro kliento kelionės etapai

*Daugelis tiesiog nežino, ką klientai iš tikrųjų patiria*³⁵

Klientui siekiant realizuoti notarinės paslaugos poreikį labai svarbus notarinių paslaugų prieinamumas. Tačiau esminius notarinių paslaugų prieinamumo klausimus sprendžia ne notaras, o Lietuvos Respublikos teisingumo ministras, (pvz., notarų skaičiaus nustatymas³⁶), todėl šis aspektas neaptariamas kliento kelionės etapuose, bet nagrinėjamu aspektu yra svarbus ir paminėtinas, siekiant į kliento patirtį pažvelgti kaip į visumą ir įvardyti, kad apsunkintas paslaugų prieinamumas gali formuoti neigiamas prielaidas klientų patirčiai, lemti didesnių pastangų reikalingumą, kas sukelia neigiamas kliento emocijas, su kuriomis klientas kreipiasi į notaro biurą ir notaras bei jo komanda šių klientų patirtį turi formuoti jau ant esamo neigiamo pagrindo bei įdėti daugiau pastangų auginant gerą kliento patirtį.

Išskirtinuose kliento kelionės etapuose nevardijami ir nekartojami klausimai, kurie yra bendro pobūdžio ir aktualūs visuose ar daugelyje kliento kelionės etapų, pvz., ar reguojama operatyviai, ar mandagiai, pagarbiai aptarnaujami klientai, ar gebama efektyviai naudotis technologinėmis priemonėmis, ar bendraujama klientui suprantamomis sąvokomis, ar informacija prieinama specialiuoju poreikių turintiems asmenims, su kokia emocija bendraujama ir pateikiama informacija klientui, ar užtikrinamas konfidencialumas ir pan.

1 etapas. Kliento notarinių paslaugų poreikio suvokimas.

Klientas „sužinoti“, kad jam reikalinga notarinė paslauga, gali įvairiais būdais: pačiam iškilto toks poreikis, patarė artimieji ar draugai, siuntė įvairios įstaigos, įvardijo advokatai ir kt. Suvokiant notarinės paslaugos poreikį esminį vaidmenį vaidina du aspektai: ankstesnė gera notarinės paslaugos poreikio realizavimo patirtis ir kliento išprusimas notarinių veiksmų klausimais. Jei klientas turi ankstesnę pozityvią patirtį, iš karto eina susisiekimu su gerą kliento patirtį sukūrusiu notaro biuru etapas. Jei tokios patirties nėra ar ieškoma notaro naujoje vietovėje, ar pirmą kartą, toliau eina „Informacijos paieškos ir biuro pasirinkimo“ etapas. Jau pirmame etape notaras netiesiogiai kuria kliento (potencialaus kliento) gerą patirtį, šviesdamas savo klientus ir visuomenę teisinėmis (notarinėmis)

³⁵ Kalbach, *supra note* 31, p. 18.

³⁶ Notarų skaičiaus, jų buveinių ir veiklos teritorijų nustatymo metodikos, patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu „Dėl notarų skaičiaus, jų buveinių ir veiklos teritorijų nustatymo metodikos patvirtinimo“, 2006 m. gruodžio 28 d. Nr. 1R-481 (su pakeitimais ir papildymais) 3 straipsnis. *Valstybės žinios*, 2007-01-06, Nr. 2-94.

temomis (beje, tai nelaikoma reklama ir nėra draudžiama), padedančiomis žmonėms geriau suprasti „notarinius reikalus“, jaustis saugiais, suprantančiais, išmanančiais ir kartu pageidaujančiais būti klientu notaro, kuris padeda jiems taip jaustis.

2 etapas. Informacijos paieška ir notaro biuro pasirinkimas

Klientų informacijos paieškos būdai labiausiai priklauso nuo klientų technologijų naudojimo (ar nenaudojimo) bei technologinių žinių. Šiame etape klientas ieško informacijos apie notaro biurą ir pasirenka, su kuriuo notaro biuru susisiekti, o ar bus atliekami notariniai veiksmai konkrečiame notaro biure, nusprendžiama vėlesniuose etapuose.

Informacijos paieška internete šiuo metu yra pagrindinis informacijos paieškos šaltinis ir turėtų būti aktyviausiai išnaudojamas užmezgant kontaktą su potencialiu klientu. Todėl verta atkreipti dėmesį, ar informacija apie notaro biurą lengvai randama? Ar pateikiama išsamiai ir aiškiai³⁷? Ar biuras turi savo internetinį puslapį? Ar internetinis puslapis pritaikytas mobiliesiems įrenginiams? Ar patogiu juo naudotis? Ar yra internetinė registracijos forma? Ar yra nuoroda į biuro vietą žemėlapyje? Ar yra galimybė informaciją gauti ne lietuvių kalba? Ar informacija aktuali ir nuolat atnaujinama? Ar informacija prieinama socialiniuose tinkluose?

Informacijos paieška artimųjų, draugų ar viešuose atsiliepimuose – tai didžiausią įtaką kliento pasirinkimui darantis informacijos paieškos būdas. Lietuvoje pradėjus funkcionuoti lotyniškajam notariatui, atsiliepimai daugiausiai buvo perduodami „iš lūpų į lūpas“, kas reikšdavo nuomonės apie gautą notaro biuro kliento patirtį paskleidimą pakankamai nedidelėje konkrečioje vietovėje. Šiuo metu pasitelkus technologijas klientų patirtys (dažniausiai neigiamos) akimirksniu tampa lengvai pasiekiamos viešai. Klientai iš tiesų dažnai skaito atsiliepimus, ieškodami geriausio pasirinkimo! Tad ar yra rūpinamasi, kokius atsiliepimus pavesins klientai? (Be to, verta atkreipti dėmesį į tai, kad šių dienų klientai, ieškodami, kur kreiptis dėl notarinės paslaugos, pasidomi ne tik apie notaro biurą, bet ir notaro ar jo komandos narių asmenine informacija, peržiūrėdami socialinių tinklų paskyras ir pan., todėl verta informacija dalintis atsakingai.)

Notaro biuro paieška vietovėje – vis dar aktualus informacijos paieškos būdas kai kuriems klientams, paslaugas pasirenkantiems tiesiog užeinant pas paslaugos teikėją. Ar lengva surasti notaro biurą? Ar informacija prie įėjimo į notaro biurą yra aiški ir pakankama? Ar neužsiregistravę iš anksto klientai pasitinkami taip pat, kaip užsiregistravę?

3 etapas. Informacijos gavimas, paslaugos užsakymas

Klientai tikisi daugiakanališkumo, t. y. kad galės bendrauti su notaro biuru ir informaciją pateikti bei gauti įvairiais kanalais. Kokius klientas turi variantus norėdamas

³⁷ Praktiniai patarimai, kaip pateikti informaciją, kad ji būtų prieinama visiems, pvz.: Neįgalųjų reikalų departamentas. Prieinamos informacijos rengimo vadovas. Prieiga per internetą <https://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Prieinamos-informacijos-rengimo-vadovas-1.pdf> (žiūrėta 2023-12-01).

gauti informacijos, užsisakyti notarinę paslaugą? Atvykti, paskambinti, parašyti žinutę ar elektroninį laišką, pateikti užklausą per informacinę sistemą eNotaras, susisiekti per internetinio puslapio nuorodą, per socialinius tinklus, atsiųsti dokumentus paštu, ar per elektroninių dokumentų pristatymo paslaugą, kontaktuoti per advokatą ar kitą atstovą. Nepaisant to, koku būdu užsakoma paslauga, aktualūs klausimai: ar kontaktuojantis notaro komandos narys yra kompetentingas suteikti informaciją? Ar klientas turi galimybę identifikuoti su kuo bendrauja? (Neretai klientai nežino, ar bendrauja su notaru, ar notaro komandos nariu). Ar informacija klientui pateikiama aiškiai ir tiksliai? Ar pateikiama visa aktuali informacija? Ar skiriama kontaktui pakankamai laiko? Ar korektiškai įsitikinama kliento veiksnumu? Ar visapusiškai išsiaiškinami kliento poreikiai? Ar kliento įvairiais kanalais pateikta informacija yra susiejama į visumą, ar visa apimtimi prieinama klientą aptarnaujančiam darbuotojui? Ar iš pateikiamo atsakymo yra aišku, ką klientui daryti toliau?

Kuomet klientas atvyksta į notaro biurą, būtina pastebėti, kaip pasitinkamas klientas? Koks sukuriamas pirmas įspūdis? Ar atsakoma į visus kliento klausimus? Ar klientas sėkmingai užsisako paslaugą vienu atvykimu? Ar aptariami patogiausio tolimesnio kontaktavimo būdai? Ar įsiklausoma į kliento poreikius?

Kai klientas kontaktuoja telefonu, svarbu įsivertinti, ar lengva prisiskambinti? Ar perskambinama praleidus kontaktą? Per kiek laiko perskambinama? Ar klientas gauna reikiamą informaciją telefonu ar nurodoma atvykti? Ar atsakoma į visus kliento klausimus? Ar nereikia visko perpasakoti kelis kartus vis kitam notaro komandos nariui? Ar žinutės rašomos taisyklinga lietuvių kalba? Ar susisiekiant asmeniniais notaro ar notaro komandos narių telefonais informacija pateikiama taip pat dėmesingai, išlaikant notaro biuro įvaizdį?

Kontaktas elektroniniu paštu ar per internetinio puslapio nuorodą kurs gerą kliento patirtį, jei bus atkreiptas dėmesys į tai, ar kontaktuojama saugiais kanalais? Ar visada atsakoma klientui? Per kiek laiko klientas gauna atsakymą? Ar rašoma taisyklinga lietuvių kalba? Ar pasiūloma kontaktuoti kitais kanalais, jei kliento situacija dėl to spręstųsi efektyviau? Ar kontaktuoja tas pats komandos narys?

Notarinių paslaugų užsakymas per informacinę sistemą eNotaras – naujausias būdas užsisakyti notarines paslaugas³⁸. Dar ne visiems klientams gerai pažįstamas, todėl reikalinga detalesnė informacija. Ar sudėtinga rasti informaciją, kaip naudotis eNotaro informacine sistema? Ar pateikiama naudojimosi instrukcija notaro biuro internetinėje svetainėje? Ar yra tiesioginė prisijungimo nuoroda? Ar notaro biuro komanda yra visiškai įsisavinusi sistemos naudojimą? Ar kontaktuoja tas pats komandos narys? Ar tinkamai reaguojama į užklausą? Ar klientas informuojamas apie techninius reikalavimus nuotoliniam notariniam veiksmui iš anksto?

³⁸ Lietuvos notarų rūmai, eNotaras informacinės sistemos klientų portalas. Prieiga per internetą <https://www.enotaras.lt/> (žiūrėta 2024-06-22).

4 etapas. Notaro konsultacija

Pirminę informaciją prieš notarinį veiksma notaro biure klientas neretu atveju gauna iš notaro komandos nario ir tai nelaikytina konsultacija, o klientui, pageidaujantiam jo notarinių paslaugų poreikio aptarimo su notaru, teikiama notaro konsultacija. Svarbu įsivertinti, ar skiriama konsultacijai pakankamai laiko? Ar atsakoma į visus klientui aktualius klausimus? Ar įsitikinama, kad klientas suprato atsakymus? Ar klientui suprantama tolimesnių veiksmų seka? Ar detalai aptariama, kokius dokumentus reikalinga pateikti notaro biurui ar kokius veiksmus būtina atlikti kitose institucijose?

5 etapas. Dokumentų pateikimas

Notaras turi pareigą įsitikinti faktų tikrumu, tačiau tai nereikia pareigos notarui reikalaujanti pateikti visus įmanomus įrodymus³⁹. Ar nesiuntinėjami klientai ieškoti dokumentų, kurių duomenis galima pasitikrinti valstybiniuose registruose? Ar neatliekami nebūtinai, reikalaujantys kliento papildomų finansinių ir laiko sąnaudų, veiksmai, nepaisant to, kad notaras turi teisę gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų, valstybės kadastrų, registru ir informacinių sistemų, bankų ir kitų finansų įstaigų, kitų fizinių ir juridinių asmenų informaciją, dokumentus ir duomenis, reikalingus notariniams veiksams atlikti⁴⁰? Ar su klientu iš anksto aptariama duomenų gavimo iš valstybės registru kaina? Neretai originalių dokumentų atidavimas notaro biure klientui sukelia nerimą. Ar aptariami ir paaiškinami klientui su tuo susiję klausimai? Ar apsvarstomas asmens duomenų apsaugos klausimas, prašant dokumentus pateikti tam tikrais kanalais? Ar iš karto paprašoma pateikti visus būtinus dokumentus? Ar nepildomas šis sąrašas vis pakartotinai, kuomet klientas turi lūkestį, kad jau pateikė viską, kas reikalinga, kaip buvo nurodyta?

6 etapas. Derinimas

Esant sudėtingesniems notariniams veiksams ar tiesiog pageidaujant klientui, vyksta derinimo etapas, kontaktuojant įvairiais kanalais ir / ar notaro komandai paruošiant ir pateikiant klientui notarinio dokumento projektą. Ar aptariama, koks derinimo ir projekto pateikimo kanalas patogiausias? Atkreiptinas dėmesys, jog nors projektas dar nėra galutinis dokumentas, jis turėtų būti paruoštas taip pat kruopščiai ir atsakingai. Ar nėra klaidų, nesusijusių duomenų? (Tai neretai nutinka dokumentus ruošiant naudojantis kitam klientui ruoštu dokumentu, o ne dokumento šablonu.) Ar dokumento apimtis optimali? Ar dokumente duomenys dėstomi aiškiai, tiksliai ir suprantamai? Ar siunčiant projektą apsaugomi kitos sandorio šalies asmens duomenys? (Juk sandoris gali ir neįvykti, o šalis bus gavusi kitos šalies asmens duomenis). Ar laikomasi susitar-

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. kovo 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-80-695/2020.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos notariato įstatymas, *supra note* 2, 34 str.

tų projekto pateikimo terminų? Ar skiriama pakankamai laiko susipažinti su projektu? Kaip reaguojama į išsakytas pastabas? Ar tinkamai paaiškinamos koregavimo galimybės? Ar užtikrinama, kad visas derinimo procesas vyktų su tuo pačiu notaru ar notaro komandos nariu?

7 etapas. Susitikimo planavimas

Klientai paslaugą nori gauti iš karto ir tai suprantama. Notarinių veiksmų atidėjimas, siekiant klausimo išnagrinėjimui surinkti visą reikiamą informaciją, negali būti traktuojamas kaip notaro atsisakymas atlikti prašomą notarinį veiksma ar atsisakymas, išreikštas notaro neveikimu⁴¹. Kaip paaiškinama klientui, kad būtina atidėti notarinį veiksma, dėl kokių priežasčių, kokios informacijos ar dokumentų trūksta? Kaip pateikiama informacija? Ar lanksčiai žiūrima į susitikimų planavimą? Ar stengiamasi prisitaikyti prie kliento dienotvarkės? Ar pasiūloma notarinio veiksmo atlikimo nuotoliniu (ar mišriu) būdu galimybė, ypač jei klientas yra išvykęs ar dėl notarinių paslaugų turėtų atvykti iš toliau (pvz., kuomet paveldėjimo byla yra tvarkoma kitos savivaldybės notaro)? Ar tiksliai paaiškinama, koks susitikimo tikslas (notarinis patvirtinimas, susitikimas su notaro komandos nariu derinimui ar kt.). Ar reaguojama į informacinėje sistemoje eNotaras klientų užsakymuose nurodomą pageidaujama susitikimo laika? Ar pakankamai skiriama laiko numatomam susitikimui? Ar lanksčiai koreguojamos susitikimų datos, kuomet klientai pageidauja? Ar neperkėlinėjami susitikimai savo iniciatyva dėl nepakankamai efektyvaus veiklos organizavimo? Jei būtina perkelti susitikimą, ar notarinio veiksmo šalys apie tai informuojamos kiek įmanoma anksčiau? Ar paaiškinamos to priežastys? Ar užtikrinama, kad klientams nereikėtų ilgai laukti laukiamajame?

8 etapas. Notarinio veiksmo patvirtinimas

Tai gi, notarinio veiksmo patvirtinimas yra aštuntasis kliento kelionės etapas ir klientas iki šio pagrindinio (tikslinio) notaro biuro kliento kelionės etapo jau įgijo daug gerų arba nelabai patirčių. Tai, ką klientas jau patyrė iki šio etapo, labai nulemia, kiek sklandus bus notarinio veiksmo patvirtinimo etapas. Didžioji dalis notarinių veiksmų atliekami notaro biure. Ar visi notarinio patvirtinimo veiksmai atliekami notaro kabinete (pvz., dokumentų pasirašymas laukiamajame nepriimtinas)? Ar neperduodamas tam tikrų veiksmų, kuriuos turi atlikti notaras, įgyvendinimas komandos nariams? Ar viskas yra visiškai pasiruosta sandoriui sutartu laiku? Ar yra aptarimų kambarys ar kita vieta klientams, kur jie galėtų konfidencialiai pabaigti derinti sandorio sąlygas? Ar yra galimybė klientui pasinaudoti kompiuteriu, kad atliktų pinigų pervedimą, persiųstų trūkstama informacija ir kt.? Ar notariniam veiksmui skiriama pakankamai laiko? Ar notaro kabinete visiems užtenka vietos atsisėsti? Ar klientui duodama pakankamai laiko perskaityti dokumento tekstą?

⁴¹ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2021 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1641-643/2021.

Ar dokumentai aiškūs ir optimalios apimties? Ar dokumentas parengtas be klaidų? Ar išsamiai viskas paaiškinama? Ar įsitikinama, kad klientas viską suprato? Ar klientas jaučiasi ramiai ir saugiai? Ar klientas jaučia notaro nešališkumą? Ar įdėmiai ir kantriai išklausomas klientas? Kaip notaras reaguoja į kliento išsakytus pastebėjimus? Ar pagarbiai bendraujama ir duodami nurodymai komandos nariams klientų akivaizdoje? Ar orientuojamasi į problemų sprendimą, o ne kaltų ieškojimą? Ar gebama prisiimti atsakomybę ir atsiprašyti tam tikrose situacijose (ir klientų, ir komandos narių)? Ar aiškus atsiskaitymas už paslaugas? Ar yra galimybė už paslaugas atsiskaityti kortele?

Nuotoliniu (ar mišriu) būdu atliekami notariniai veiksmai

Didžioji dalis klausimų, aktualių, kuomet notarinis veiksmas atliekamas notaro biure, yra svarbūs ir notarinius veiksmus atliekant nuotoliniu ar mišriu būdu. Taip pat būtina įsitikinti, ar notaro techninė įranga užtikrina sklandų nuotolinių paslaugų teikimą? Ar notaro techniniai įgūdžiai pakankami kokybiškai nuotolinei ar mišriai notarinei paslaugai suteikti? Ar informuojama iš anksto apie techninius reikalavimus sėkmingam nuotoliniam veiksmui atlikti, registracijos iš anksto būtinybę? Ar nurodoma, kur klientui rasti prisijungimo nuorodą? Ar paaiškinama iš anksto, kad reikia turėti asmens dokumentą su savimi? Ar aiškiai pateikiama informacija apie nuotolinio patvirtinimo eigą? Ar tolygiai paskirstomas dėmesys mišraus notarinio veiksmo atveju sandorio šalims, esančioms biure, ir prisijungusioms nuotoliniu būdu? Ar paaiškinama, kuo skirsis nuotoliniu ar mišriu būdu patvirtintas klientui skirtas dokumento egzempliorius nuo dokumento, tvirtinto notaro biure? Ar iš anksto aptariami apmokėjimo klausimai? Ar motyvuotai paaiškinama dėl kokių priežasčių atsisakoma atlikti notarinį veiksmą nuotoliniu ar mišriu būdu?

Notariniai veiksmai, atliekami ne notaro biure dėl kliento sveikatos būklės

Atlikti notarinius veiksmus ne notaro biuro patalpose galima, kai suinteresuotas asmuo dėl svarbios priežasties (liga, neįgalumas ar kiti atvejai) negali atvykti į notaro biurą ir iškviečia notarą į namus, medicinos pagalbos ar kitą įstaigą⁴². Notariniai veiksmai, kuomet reikia vykti pas klientus, negalinčius atvykti į notaro biurą dėl sveikatos problemų, reikalauja didesnio pasiruošimo, užima daugiau laiko, reikalauja kantrybės. Vėlgi klausimai, įvardyti prie notarinio veiksmo atlikimo notaro biure, yra aktualūs ir notarinius veiksmus atliekant ne notaro biure dėl kliento sveikatos būklės. Be jų dar svarbu atkreipti dėmesį, ar įvertinamas situacijos skubumas? Ar lanksčiai derinamas susitikimų laikas? Ar korektiškai, pagarbiai įsitikinama veiksniumu, gebėjimais ligos atveju? Ar esama pakankamai kantriais ir empatiškais? Ar įdedama daugiau pastangų notarinio veiksmo prasmės ir pasekmių išaiškinimui? Ar įsitikinama, kad klientas viską suprato? Ar gerbiama kliento namų aplinka, ar paisoma ligonio būklei pavojingų veiksmų? (pvz., ar užsidedami antbačiai, medicininė veido kaukė).

⁴² Lietuvos notariato įstatymas, *supra* note 2, 28 str.

8 etapas. Atsisakymas atlikti notarinį veiksma

Notaras privalo atsisakyti atlikti notarinį veiksma, jeigu tokio veiksmo atlikimas prieštarauja įstatymams ar neatitinka jų reikalavimų⁴³. Tačiau atsisakymas atlikti notarinį veiksma turi turėti objektyvų pagrindą, atsisakymas negali būti susijęs vien su subjektyviu notaro požiūriu⁴⁴. Ar visuomet turimas objektyvus pagrindas, atsisakant atlikti notarinį veiksma? Ar motyvuotai paaiškinamos atsisakymo priežastys? Ar aptariama, kaip galėtų būti realizuotas notarinės paslaugos poreikis notarui dėl objektyvių priežasčių atsisakant atlikti notarinį veiksma (pvz., kreipiantis į teisma, kad fizinis asmuo, kuris dėl psichikos ir elgesio sutrikimo negali suprasti savo veiksma tam tikroje srityje reikšmės ar jų valdyti, būtų teismine tvarka pripažintas neveiksniu toje srityje, jam šioje srityje būtų nustatoma globa ir globėjas kreiptusi į notaro biurą dėl notarinio veiksmo atlikimo)? Ar dedamos pastangos išvengti ginčo? Ar išliekama kantriais, empatiškais, ramiais konfliktinių situacijų atveju? Tinkamai suvaldyta situacija šiame etape tiesiogiai koreliuoja ne tik su klientų patirtimi, bet ir su notaro turimų bylų skaičiumi teisme dėl atsisakymų atlikti notarinį veiksma. Jei atsisakius atlikti notarinį veiksma, išsaugomas pozityvumas, didelė tikimybė, jog kliento kelionė tęsis per „Tolimesnių veiksma nuorodų“ ir „Palaikymo“ etapus ir klientas kreipsis iškilus naujam notarinės paslaugos poreikiui.

9 etapas. Registracija, duomenų perdavimas.

Notarinių sandorių, kuriems būtina registracija, ar kitais teisės aktų nustatytais atvejais, duomenis notaras perduoda VĮ Registrų centrui ar kitoms institucijoms. Ar suprantamai paaiškinama klientams registravimo, duomenų perdavimo tvarka, kuomet registruoja ar duomenis perduoda notaras? Ar įsitikinama, kad klientas suprato, jei būtina jam pačiam kreiptis į VĮ Registrų centrą ar kitą įstaigą dėl registracijos ar duomenų perdavimo? Ar suderinami registracijos terminai? Ar paaiškinama, kad skirtingais terminais registracijos įkainiai skiriasi? Ar aiškiai pateikiama apmokėjimo informacija? Ar suderinamas patogias klientui būdas gauti Nekilnojamojo turto registro duomenų išrašą ar kt.?

10 etapas. Tolimesnių veiksma nuorodos

Atlikus notarinį veiksma, notaro biuro kliento kelionė dar nesibaigia. Žvelgiant kliento akimis, vis dar išlieka nerimas: ar viskas padaryta? Ar viskas tinkamai padaryta? Kokius veiksmus reikia atlikti toliau? Ar aptariami tolimesni veiksmai, jei klientui reikalinga atlikti kitus susijusius notarius veiksmus (pvz., tolimesni veiksmai paveldėjimo byloje), ar iš karto suplanuojami tolimesni veiksmai, jei klientui reikalinga kreiptis į kitas institucijas (pvz., dėl valstybinės žemės nuomos sutarties perrašymo naujo savininko vardu). Ar nurodoma, kur kreiptis? Kokie reikalingi dokumentai? Ar paaiškinama, jei

⁴³ Lietuvos notariato įstatymas, *supra note 2*, 40 str.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, *supra note 39*.

su patvirtintu notarinio veiksmu susiję poreikiai yra realizuoti ir nieko daugiau daryti klientui nebereikia?

11 etapas. Palaikymas

Paskutinis notaro biuro kliento kelionės etapas – palaikymas – ne mažiau svarbus siekiant, kad klientas būtų lojalus ir iškilus naujam notarinės paslaugos poreikiui kreiptųsi vėl. Klientui svarbu jausti, kad bet kada gali pasitikslinti, pasiklausti dėl atlikto notarinio veiksmo kilus klausimams (ką reiškia viena ar kita formuluoatė, ką daryti, jei kažkas keičiasi ir pan.) ar pastebėjus netikslumą, klaidą. Ar notaras lengvai pasiekiamas tokiais atvejais? Ar skiriama tam laiko? Kaip reaguojama klientui pastebėjus klaidą ar netikslumą? Kaip elgiamasi patiems pastebėjus klaidą ar netikslumą? Ar pripažįstama klaida ir atsiprašoma? Ar klientui sukuriama jausmas, kad klientas bet kada gali kreiptis ir yra laukiamas? Ar atpažįstami klientai jiems iškilus papildomų klausimų? Ar išsaugomi jų kontaktai, kad būtų užtikrintas susisiekimasis iškilus klausimams, susijusiems su atliktais veiksmais? Ar prisimenama kliento veiksmų istorija ar klientui nereikia pasakoti visko iš naujo, kuomet kreipiasi į notaro biurą šiame etape?

Kiti kliento kelionės žemėlapis aspektai

Vien todėl, kad organizacija nubraižo savo klientų kelionę, ji nebus orientuota į klientus⁴⁵

Įsivardijus notaro biuro klientų patirčių etapus ir klausimus, į kuriuos svarbu atkreipti dėmesį, reikalingi atsakymai į juos. Į dalį klausimų galima atsakyti patiems, išanalizavus notaro biuro veiklos organizavimo klausimus, įprastą praktiką, biuro kultūrą, naudojamus komunikacijos kanalus, technines priemones, biuro aplinką ir kt. į viską žvelgiant „kliento akimis“. Kitai daliai klausimų atsakyti būtina įvertinti klientų patirtis, naudojant tam skirtus įrankius (apie juos skyriuje „Kaip įvertinti klientų patirtis“) Tam, kad klientų patirčių žemėlapis būtų informatyvus ir prasmingas, klientų patirtys ir problemos būtų užfiksuotos teisingai, būtina išgirsti, sužinoti, pastebėti, įvertinti klientų nuomones apie konkrečius notaro biuro kliento etapus, klientų patirtį, sunkumus ir džiaugsmus, su kuriais susiduriama. Atkreipti dėmesį į kliento jausmus, emocijas visuose kliento kelionės etapuose. Analizuoti gautus duomenis ir remiantis jais identifikuoti problemas su kuriomis susiduria notaro biuro klientai. Taip pat yra svarbu tai, kad būtų identifikuojamos tikrosios problemų priežastys, o ne jų „simptomai“, kuriuos neretai įvardija klientai. Tam galima naudoti įvairius įrankius, bet, straipsnio autorės nuomone, vienas efektyviausių – „Penkių kodėl“ (angl. 5 why?) metodas. Tai paprasta, bet labai efektyvi priemonė problemos priežasčių išsiaiškinimui penkiaais „kodėl“ klausimais. Pirmiausia įvardijama problema, kurią

⁴⁵ Angrave, *supra* note 34, p. 30.

norima išspręsti, užduodamas klausimas, kodėl kyla ši problema. Atsakymas naudojamas kaip antrasis klausimas „kodėl“. Kartojama ne mažiau kaip penkis kartus, kol randa pagrindinė priežastis (kol atsakymas bus tarsi be akivaizdžios priežasties). Pavyzdžiui: 1) Kodėl ėjimas pas notarą klientui kelia stresą? Dėl procedūrų sudėtingumo. 2) Kodėl notaro procedūros jam atrodo sudėtingos? Nes klientas bijo padaryti klaidų, prisidaryti nuostolių. 3) Kodėl bijoma padaryti klaidų, nuostolių? Nes nėra pakankamai laiko įsigilinti į situaciją, dokumentus. 4) Kodėl nėra pakankamai laiko įsigilinti į situaciją, dokumentus? Nes per mažai tam skiriama laiko. 5) Kodėl per mažai tam skiriama laiko? Nes nepakankamai efektyvus laiko planavimas notaro biure. Tad kodėl ėjimas pas notarą klientui kelia stresą? Nes (šiuo atveju) nepakankamai efektyvus laiko planavimas notaro biure.

Remiantis klientų patirčių įvertinimais, kliento patirčių žemėlapyje patogu formuluoti užduotis klientų patirčių gerinimui, priskirti jas konkrečioms komandos nariams, nusiimti užduočių atlikimo terminus ar bet kokius kitus svarbius aspektus. Kliento patirčių žemėlapis gali būti rengiamas bendrai notaro biuro klientams, konkrečioms klientų segmentams ar konkrečiam klientui. Klientų kelionės žemėlapis gali būti rengiamas įvairiomis formomis: kaip diagrama, lentelė, aprašymas ir kt. Tam gali būti naudojamos įvairios priemonės, padedančios informaciją padaryti lengvai suprantamą, aiškia, lengvai analizuojamą: įvairios spalvos, simboliai, šriftai, efektai ir pan. Kaip jau buvo minėta, klientų patirčių valdymui, tarp jų ir kliento kelionės žemėlapio kūrimui, gali būti naudojamos ir įvairios programos ar internetiniai įrankiai. Svarbu pabrėžti, kad nepaisant to, kokia forma atvaizduojamas kliento kelionės žemėlapis, jis turi būti atnaujinamas pagal naujausią aktualią informaciją ir nuolat tobulinamas. Tai lengviau padaryti efektyviai naudojant klientų patirčių vertinimo įrankius.

Kaip įvertinti klientų patirtis?

Gali būti per vėlu, kol sulyginsite tai, kas laikoma pakankamais įrodymais, kad reikia keistis⁴⁶

Paslaugų sektoriuje vienas iš dažniausiai naudojamų vertinimo metodų – slapto pirkėjo metodas, kuriuo siekiama patikrinti kokybinius parametrus⁴⁷. Jo naudojimas notariato srityje būtų ypač reikšmingas, jei, kaip numatyta Notariato įstatymo pakeitimo projekte⁴⁸,

⁴⁶ Pennington, Alan. *The Customer Experience Manual – How to design, measure and improve customer experience in your business*. Pearson UK, 2016, p. 7.

⁴⁷ Plačiau, pvz., *QuestionPro. Mystery Shopper Study: What It Is, Advantages & Disadvantages*. Prieiga per internetą <https://www.questionpro.com/blog/mystery-shopper-study/> (žiūrėta 2024-02-01).

⁴⁸ Notariato įstatymo Nr. I-2882 3, 4, 6, 7, 10-1, 10-3, 10-4, 22, 23, 27-1, 28, 28-1, 34, 42, 66, 72, 73 straipsnių ir V skyriaus pavadinimo pakeitimo bei įstatymo papildymo 7-2 ir 52-1 straipsniais įstatymo projektas, 2024 m. gegužės 24 d., Nr. XIVP-3828. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legAct/lt/TAP/6e0320a019d211efb121d2fe3a0eff27?positionInSearchResults=0&searchModelUID=60191b9b-9284-4164-ad6f-f18121f65824> (žiūrėta 2024-06-22).

būtų įtvirtintas notarų veiklos kontrolinio patikrinimo institutas, nustatantis, jog Lietuvos notarų rūmams gavus informacijos apie notaro ar notaro atstovo nesąžiningos profesinės veiklos veiksmus, kurių patikrinti kitomis kontrolės priemonėmis nėra galimybės arba tai padaryti itin sudėtinga, Lietuvos notarų rūmų prezidiumo nutarimu bus atliekamas notaro veiklos kontrolinis patikrinimas, neatskleidžiant jį atliekančio asmens tapatybės. Tačiau siekiant įvertinti notaro biuro klientų patirtis, aktualiausi vertinimo metodai, kurie matuoja ne tik objektyvias, bet ir subjektyvias klientų patirtis. Šiame skyriuje apžvelgiami aktualiausi notaro biuro klientų patirčių įvertinimo įrankiai: stebėjimas, pokalbiai, atsiliepimai, apklausos bei pagal juos skaičiuotini indeksai, skundai, statistika.

Stebėjimas – tai lengviausiai prieinamas klientų patirčių įvertinimo būdas. Notaras ir notaro komanda stebėdami notaro biuro klientų kelionę gauna informaciją, kaip klientui sekasi realizuoti notarinės paslaugos poreikį naudojantis jų paslaugomis, kokios tuo metu jų nuotaikos, emocijos, kaip reaguojama į vienokius ar kitokius pokyčius (ypač tuos, kuriais siekiama pagerinti klientų patirtis), kokių sunkumų jie patiria kliento kelionės etapuose. Klientų stebėjimas kaip klientų patirčių vertinimo metodas yra efektyvus ne tik tuo, kad suteikia daug vertingos informacijos klientų patirčių gerinimui, bet ir leidžia į situacijas reaguoti nedelsiant, iš karto pastebėjus neigiamą kliento emociją (ypač išsiaiškinus, jog tai yra pasikartojanti problema, su kuria susiduria daugiau klientų), operatyviai šalinti to priežastis.

Pokalbiai su klientais yra neatsiejama notarinių paslaugų teikimo dalis. Skiriant pakankamą dėmesį ne tik notarinio veiksmo klausimams, bet ir klientų nuomonėms, pastebėjimams ir / ar nusiskundimams, iš tiesų girdint savo klientus, aptariant jų patirtis, atsakant į aktualius klausimus, gaunama daug analizuotinos informacijos, kokią patirtį gavo klientas, kaip jis ją vertina, kokių turi pastabų, pageidavimų, ar pasiūlymų. Taip pat kaip ir taikant stebėjimą, pokalbių metu galima reaguoti į situacijas ir spręsti kilusias problemas operatyviai.

Klientų atsiliepimai – tai vienas iš pagrindinių klientų patirties vertinimo įrankių. Klientų savo iniciatyva paliekami atsiliepimai viešojoje erdvėje dėl didelės jų sklaidos potencialiems klientams yra veiksnys, lemiantis paslaugos teikėjo pasirinkimą, o pačiam paslaugos teikėjui tai vertinga medžiaga klientų patirčiai gerinti. Todėl būtina stebėti klientų atsiliepimus, komentarus viešojoje erdvėje, reaguoti į juos, analizuoti. Sudarius sąlygas palikti atsiliepimus anonimiškai (pvz., notaro biuro interneto svetainėje ar naudojant paslaugų įvertinimo įrankį – kliento emocijų matuoklį prie išėjimo iš biuro, kuriuo naudojantis atsiliepimas paliekamas anonimiškai ir per kelias sekundes, pažymint atitinkamos emocijos simbolį), gaunami nuoširdesni, tikslesni atsiliepimai.

Apklausos – tai taip pat klientų atsiliepimai, skirtumas tik tas, kad jų pateikimą inicijuoja paslaugos teikėjas. Ar apklausa parengta savo jėgomis, ar profesionaliai, klientui tai neturi būti didelių pastangų ar laiko sąnaudų reikalaujantis veiksmas. Pvz., notarui nusprendus vykdyti klientų apklausą (t.y. tam tikrą laiką rinkti klientų atsiliepimus arba apklausti tam tikrą kiekį klientų), siunčiamas elektroninis laiškas klientui su padėka už bendradarbiavimą ir trumpa apklausa apie jo patirtį notaro biure sukurtų grįžtamojo ryšio sistemą, padedančią efektyviai nustatyti problemines kliento kelionės vietas, ro-

dančią rūpinimąsi kliento patirtimis bei norą tobulėti. Būtina efektyviai išnaudoti surinktą medžiagą.

Remiantis apklausomis galima apskaičiuoti aktualius indeksus: kliento pastangų indeksą, kliento pasitenkinimo paslauga indeksą ir kliento rekomendavimo indeksą.

Kliento pastangų indeksas (angl. *customer effort score* arba CES). Klientui užduodamas vienas klausimas „kaip buvo lengva pasinaudoti paslauga?“ Indeksas apskaičiuojamas prašant klientų įvertinti gautą patirtį balais nuo 1 iki 7. Kuo mažesniu balu klientas įvertina, tuo daugiau pastangų norint gauti paslaugą klientui teko įdėti. Įvertinimas nuo 1 iki 3 balų laikomas blogu, 4 – neutralus, o nuo 5 iki 7 balų – laikomas geru. CES apskaičiuojamas kaip gautų įvertinimų vidurkis⁴⁹.

Kliento pasitenkinimo paslauga indeksas (angl. *customer satisfaction score* arba CSAT). Užduodamas tik vienas klausimas „kaip klientas patenkintas gauta paslauga?“. Indeksas apskaičiuojamas prašant klientų įvertinti gautą patirtį balais nuo 1 iki 5. Kuomet įvertinimas 4 arba 5 balai – laikoma, kad klientai laimingi. Šis indeksas apskaičiuojamas paslauga patenkintų (laimingų) klientų skaičių padalinus iš gautų atsiliepimų skaičiaus ir padauginus iš šimto ($CSAT = \frac{\text{Laimingų klientų skaičius}}{\text{Atsiliepimų skaičius}} \times 100$)⁵⁰.

Klientų rekomendavimo indeksas (angl. *net promoter score* arba NPS). Klientui užduodamas klausimas: „kiek tikėtina, kad rekomenduotumėte mus draugui ar kolegai?“ Atsakymai pateikiami skalėje nuo 0 iki 10, kur 10 yra labai tikėtina, o 0 – visai mažai tikėtina, bei prašoma platesnio atsakymo komentaro. Įvertinimo balai 9 ir 10 – tai klientai „rekomenduotojai“ (labai tikėtina, kad rekomenduos paslaugas kitiems), balai 7 ir 8 – tai klientai „pasyvieji“ (klientai patenkinti paslauga, bet pasyvūs), balai nuo 6 iki 0 – tai klientai „peikėjai“ (šie klientai yra nepatenkinti gauta paslauga ir tikėtina, kad skleis neigiamus atsiliepimus). Išreiškus „rekomenduotojus“ ir „peikėjus“ procentine išraiška (pvz. $\frac{\text{„rekomenduotojai“}}{\text{Atsiliepimų skaičius}} \times 100$), apskaičiuojamas NPS balas iš „rekomenduotojų“ procentinės išraiškos atėmus „peikėjų“ procentinę išraišką. NPS balas nuo 0 iki 49 – reiškia, kad reikia tobulinti paslaugų kokybę, klientų aptarnavimą, nuo 50 iki 70 – laikoma geru rezultatu, o 70 ir daugiau – puikus rezultatas⁵¹.

Klientų skundai nedžiugina, tačiau tai yra informatyvi neigiamos kliento patirties pateikimo priemonė, kurios duomenis galima operatyviai panaudoti gerinant klientų patirtis. Beje, kaip nurodo klientų patirčių valdymo specialistė Hannelore Vogt, mažas skundų skaičius negali būti lyginamas su klientų pasitenkinimu, kadangi devyniasdešimt penki procentai nepatenkintų klientų nepateikia skundo, nes nepatenkinti klientai mano, kad jų skundai nieko nepasieks, nežino, kaip turėtų būti pateiktas skundas arba mano, kad stengtis neverta⁵². Iš bendro konteksto notariato sritis išsiskiria tuo, kad skundą klientas

⁴⁹ Plačiau, pvz., QuestionPro. *Customer Effort Score: Definition, Calculations, Examples*. Prieiga per internetą <https://www.questionpro.com/blog/customer-effort-score/> (žiūrėta 2024-02-01).

⁵⁰ Plačiau, pvz., QuestionPro. *Customer Satisfaction (CSAT) – CX*. Prieiga per internetą <https://www.questionpro.com/help/customer-experience/csat-cx.html> (žiūrėta 2024-02-01).

⁵¹ Plačiau, pvz., QuestionPro. *Net Promoter Score - Scoring Logic*. Prieiga per internetą <https://www.questionpro.com/help/net-promotor-custom-scoring-model.html> (žiūrėta 2024-02-01).

⁵² *Putting the Customer First! Managing Customer Satisfaction* Dr. Hannelore Vogt, Bertelsmann Stiftung,

greičiausiai pateiks ne notaro biurui, dėl kurio paslaugų ar veiksmų yra nepatenkintas, o Lietuvos notarų rūmams. Didesnis dėmesys klientų patirčių valdymui notaro biure yra ir prevencinė priemonė mažesniame klientų skundų skaičiui ne tik notaro biure, bet ir notarų savivaldos institucijoje ir su tuo susijusiems procesams.

Statistinių duomenų rinkimas ir analizavimas – tai dar vienas lengvai prieinamas būdas įvertinti ir geriau suprasti klientų patirtis bei įvardyti problemas. Renkant ir apdorojant duomenis, pvz., kiek neįvyko jau parengtų sandorių? Kiek atšaukiama rengiamų sandorių? Kiek neatvyko užsiregistravusių klientų? Kiek atidedamų sandorių? Dėl kokių priežasčių? Analizuojant su darbuotojais susijusius klausimus: kokie nesutarimai kyla su komandos nariais? Kokia darbuotojų kaita, dėl kokių priežasčių? (Plačiau apie klientų ir darbuotojų patirčių sąveiką skyriuje „Kaip klientų patirtis koreliuoja su darbuotojų patirtimi?“) Statistiniuose duomenyse galima rasti atsakymus, kodėl kyla sunkumų, pvz., gal notaro biure blogai planuojama? Gal nepasirengiama sandoriui tinkamai? Gal nepakankamai gerai išsiaiškinama situacija pradiniuose etapuose? Gal biuro kultūra lemia didelę darbuotojų kaitą? Ir pan.

Akcentuotina, kad klientų patirčių vertinimas nėra savitiksliis veiksmas, būtina ne tik vertinti (matuoti) klientų patirtis, bet ir imtis veiksmų klientų patirčių gerinimui, pasikartojančių problemų šalinimui, remiantis gautais duomenimis. Klientų patirčių įvertinimo rezultatus efektyviausia fiksuoti kliento kelionės žemėlapyje, susiejant su kliento kelionės konkrečiais etapais. Išsiaiškinus klientų neigiamas patirtis lemiančias priežastis, užduotys klientų patirčių gerinimui formuluojamos ir planuojamos prioriteto tvarka tose srityse, kur klientams kyla daugiausia problemų. Įgyvendinus pokyčius, klientų patirtis toje srityje vėl matuojama iš naujo ir patikrinama, ar problemą pavyko išspręsti. Fiksuojami ir neigiami, ir teigiami klientų įvertinimai. Pirmiausia gerais atsiliepimais pasidžiaugtina komandoje, po to analizuotina, kokie veiksniai, sprendimai lemia gerus klientų atsiliepimus, pastebėjimus, kaip tai galima pritaikyti kituose klientų segmentuose ar kituose kliento kelionės etapuose ir pan. Visus aptartus klientų patirčių įvertinimo įrankius galima taikyti savo jėgomis arba dėl tam tikrų (apklausų, indeksų apskaičiavimo) kreiptis į tokių paslaugų teikėjus.

Kaip klientų patirtis koreliuoja su darbuotojų patirtimi?

Darbuotojai yra didžiausias organizacijos turtas ir investavimas į žmones lemia didžiulį klientų pasitenkinimo laimėjimą⁵³

Notaras organizuoja biuro darbą, savo nuožiūra priima į darbą jam reikalingus biuro darbuotojus⁵⁴. Notaro komandos nariai yra neatsiejama notaro biuro dalis. O kaip su-

Gütersloh 2004, p. 40.

⁵³ Morgan, *supra* note 9, p. 48.

⁵⁴ Reikalavimai, keliami notarų biurams ir notarų darbo laikui, *supra* note 13, 10 str.

sijusios klientų patirtis (angl. *customer experience*, arba CX) ir notaro biuro darbuotojų patirtis (angl. *employee experience*, arba EX)? Autoriai, nagrinėjantys klientų patirtis, pabrėžia, jog gera darbuotojų patirtis kuria gerą klientų patirtį ir įvardija jų sąveiką. Kaip teigia ekspertas Jamesas Kalbachas, darbuotojų patirtis apima visus aspektus, susijusius su darbuotojų sąveika su organizacija: darbo sąlygas, vadovavimą, bendradarbiavimą su kolegomis, galimybes tobulėti, įmonės kultūrą ir kt. Tai yra visos patirtys, kurias darbuotojai patiria dirbdami organizacijoje, ir jos gali turėti didelę įtaką jų motyvacijai, produktyvumui ir bendrai gerovei. Taip pat įvardijamas tiesioginis ryšys tarp darbuotojų ir klientų patirties: įsitraukę ir patenkinti darbuotojai dažniausiai geba suteikti geresnę klientų aptarnavimo patirtį, kadangi jie yra motyvuoti ir pasiryžę teikti aukščiausios kokybės paslaugas. Darbuotojų pasitenkinimas gali paveikti jų požiūrį į darbą ir klientus bei padėti suformuoti teigiamą įmonės kultūrą, kuri skatina klientų lojalumą ir pasitenkinimą⁵⁵. Klientų patirčių valdymo žinovas Jacobas Morganas siūlo suvokti darbuotojų patirtį kaip visumą, pagrindiniu darbuotojų patirties aspektu laikydamas kultūrinę aplinką – didžiausią ir galbūt svarbiausią indėlį į darbuotojo patirtį, bei nurodydamas, kad čia veikia daugybė veiksnių: tikslo jausmas, suvokiama darbuotojų vertė organizacijoje, įvairovė ir įtraukimas, teisingas elgesys, augimas, patarimas, gerovė ir kt.⁵⁶, vadovo teigiamas pavyzdys, pagarba ir atvirumas, nuolatinis grįžtamasis ryšys su darbuotojais, pozityvios atmosferos puoselėjimas, dalinimasis žiniomis ir informacija sėkmingai kuria pozityvias darbuotojų patirtis, skatina darbuotojus geriau atlikti savo darbą. Taip pat svarbu suvokti, jog tam, kad darbuotojas sėkmingai įsiliėtų į kolektyvą ir jo, kaip darbuotojo, patirtis būtų teigiama, būtinas darbuotojo kultūrinis suderinamumas su bendra notaro biuro kultūra, t. y. kad darbuotojo asmeninės vertybės sutaptų su notaro biuro „tapatybe“, kuri kuriama per biuro misiją, viziją, vertybes, kultūrą. Apie tai galvotina notarui renkantis komandos narius, kadangi bandant darbuotoją kultūriškai „suderinti“ vėliau, neabejotinai bus sukurta neigiama darbuotojo patirtis, o tai darys ir neigiamą įtaką klientų patirtims. Tad kaip pastebi ir klientų patirčių ekspertas Nadavas Goldschmidtas, klientų ir darbuotojų gera patirtimi besirūpinančios organizacijos supranta, kad klientų patirtis ir darbuotojų patirtis yra vienodai svarbios ir yra tarpusavyje susijusios bei abi yra reikalingos ilgalaikiai organizacijos sėkmei užtikrinti ir būtina jų pusiausvyrą⁵⁷.

Siekiant efektyvaus klientų patirčių valdymo svarbus darbuotojų įgalinimas. Tai strategija, paremta vadovo palaikymu ir pasitikėjimu, kuria siekiama suteikti darbuotojams daugiau atsakomybės ir savarankiškumo, duoti daugiau laisvės sprendžiant problemas ir priimant sprendimus. Darbuotojų įgalinimą dr. M. Tvarijonavičius apibūdina iš dvejopos perspektyvos: pirma, tai yra darbuotojo būseną – psichologinio įgalinimo (angl. *psychological empowerment*) būseną, antra – tai įvairios įgalinančios priemonės šiai būsenai

⁵⁵ Kalbach, *supra note* 30, p. 59.

⁵⁶ Morgan, Jacob. *The Employee Experience Advantage: How to Win the War for Talent by Giving Employees the Workspaces they Want, the Tools they Need, and a Culture They Can Celebrate*, John Wiley & Sons, 2017, p. 12.

⁵⁷ Goldschmidt, *supra note* 22, p. 4.

sustiprinti (įgalinantis vadovavimas, įgalinantis darbo pobūdis, įgalinanti organizacijos aplinka)⁵⁸. Apibendrinus skirtingų autorių, nagrinėjančių darbuotojų įgalinimą, pozicijas, išskirtinos šios pagrindinės darbuotojų įgalinimo dedamosios: prasmė (darbuotojo pojūtis, kad jo darbas prasmingas), pridėtinės vertės kūrimas (darbuotojas turi jaustis prisidedantis prie organizacijos misijos ir kuriantis vertę), autonomija (laisvė priimti sprendimus ir savarankiškai spręsti situacijas), kompetencija (darbuotojai turi jaustis turintys pakankamai žinių ir įgūdžių tinkamai atlikti darbą). Kaip pabrėžia dr. M. Tvarijonavičius, tyrimais nustatyta, kad psichologiškai įgalinti darbuotojai geriau atlieka savo darbą, rodo daugiau iniciatyvos ir yra labiau patenkinti savo darbu. Taip pat psichologiškai įgalinti darbuotojai nori likti savo organizacijoje, yra labiau įsipareigoję savo komandai, geriau aptarnauja klientus, yra kūrybiškesni, pozityviau priima pokyčius⁵⁹. Taikant darbuotojų įgalinimo strategiją, darbuotojai jaučia didesnę savo veiklos prasmę ir pasitenkinimą savo darbu, galėdami spręsti klientų problemas, jiems padėdami, generuodami idėjas, rodydami iniciatyvas. Įsitraukimas į klientų patirčių valdymą skatina darbuotojus kokybiškiau atlikti darbą, parodo darbo prasmę, lemia komandos tarpusavio geresnę komunikaciją ir bendradarbiavimą. Pripažinus klientų ir darbuotojų patirčių sąveikos svarbą, biuro kultūra, darbo sąlygos tampa pozityvesnės, gerėja tarpusavio komunikacija, bendradarbiavimas, konstruktyviau sprendžiamos probleminės situacijos, kas sudaro prielaidas ir geros kliento patirties kūrimui.

Teisės aktai nustato, kad notaras privalo turėti bent vieną darbuotoją, kuriam pavedama atlikti darbus, susijusius su notarinį veiksmų atlikimu⁶⁰, nekeliant darbuotojų išsilavinimo ar kompetencijų reikalavimų. Notaras formuoja komandą pagal savo požiūrį ir galimybes. Suprantama, ne tik notaro, bet ir jo komandos profesionalumas yra būtinas. Aukšta kvalifikacija ir kompetencijos sukuria patikimą, profesionalią, pasitikėjimą keliančią aplinką klientams. Notarų kompetencijos kėlimu rūpinasi Lietuvos notarų rūmai, organizuojant kvalifikacijos kėlimo seminarus įvairiais klausimais⁶¹, o darbuotojų kvalifikacijos kėlimas – notaro rūpestis. Auginant notaro komandos kompetencijas ir puoselėjant į klientą orientuotą kultūrą, svarbų vaidmenį vaidina darbuotojų mokymai. Lengviausiai prieinamas būdas – perteikti darbuotojams notarų kvalifikacijos kėlimo seminarų medžiagą. Tačiau neužtenka nurodyti darbuotojui tuo pasidomėti. Būtina skirti tam laiko, detalizuoti, paaiškinti informaciją, kartu aptarti, kaip tai turėtų būti (ar galėtų būti) pritaikyta notaro biuro veikloje. Taip pat svarbu, jog būtų organizuojami mokymai ne tik teisinėmis temomis, bet ir klientų aptarnavimo, technologijų naudojimo, asmeninio tobulėjimo, konfliktų valdymo, komandinio darbo ir kt. temomis. Klientų patirčių valdymo požiūriu, efektyviausia būtų darbuotojų mokymus organizuoti, atsižvelgiant į klientų kelionės žemėlapiu konkrečiuose etapuose įvardytas problemas, sie-

⁵⁸ Tvarijonavičius, Mantas. *Kaip įgalinti. Lietuvių vadovų praktiniai pavyzdžiai tyrimų įžvalgos, patarimai*. Vilnius, 2015, p. 17.

⁵⁹ Tvarijonavičius, M., *supra note* 58, p. 21.

⁶⁰ Reikalavimai, keliami notarų biurams ir notarų darbo laikui, *supra note* 14, 10 p.

⁶¹ Lietuvos Respublikos notariato įstatymas, *supra note* 2, 67 str. 5 p.

kiant gerinti klientų patirtis „skaudžiausiuose“ taškuose. Taip pat svarbu, kad rūpinimasis klientų ir darbuotojų patirčių sąveika, klientų patirčių valdymu būtų nuolatinis ir kūrybiškas procesas.

Taigi, „ką pasėsime, tą ir pajausime“.

Išvados

1. Notaro biuro klientų patirčių valdymas yra reikšmingas sėkmingai notaro biuro veiklai ir gali būti pagrindiniu notaro biuro pranašumu.
2. Efektyvus klientų patirčių valdymas lemia didesnę klientų pasitenkinimą, pasitikėjimą, ilgalaikį bendradarbiavimą. Valdant klientų patirtis, rūpinantis pozityviomis klientų patirtimis išsaugomi esami klientai ir pritraukiami nauji klientai per teigiamas klientų patirtis ir atsiliepimus, o tai užtikrina notaro pajamų stabilumą bei gerina notaro biuro įvaizdį.
3. Klientų segmentavimas padeda geriau pažinti klientus, suprasti jų poreikius, kurti geresnes klientų patirtis, teikti kokybiškesnes, pritaikytas paslaugas, greičiau apmokyti darbuotojus.
4. Klientų kelionės žemėlapis yra efektyvi klientų patirčių valdymo bei notarinių paslaugų teikimo probleminių aspektų identifikavimo ir jų sprendimo planavimo ir įgyvendinimo priemonė.
5. Puoselėjama pozityvi notaro biuro kultūra yra vienas iš reikšmingiausių veiksnių, kuriant pozityvias klientų ir darbuotojų patirtis. Klientų ir darbuotojų patirtis yra glaudžiai susijusios, įgalinus notaro komandos narius klientų patirčių valdymo srityje, didėja tiek klientų, tiek darbuotojų pasitenkinimas.
6. Klientų lūkesčiai nuolat keičiasi, todėl klientų patirčių valdymas turi būti nuolat stebimas, atnaujinamas ir tobulinamas.

Tarp teisinių profesijų gyventojai labiausiai pasitiki policininkais ir notarais, rodo „Vilmorus“ apklausa

2025 metų vasario mėnesį tradicinę sociologinę apklausą apie gyventojų pasitikėjimą teisinėmis profesijomis ir institucijomis atlikę Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ sociologai konstatuoja kasmet pasitvirtinančią tendenciją – didžiausią pasitikėjimą turi policininkai ir notarai.

Kaip rodo šių metų vasario 14–23 dienomis atliktos apklausos rezultatai, policininkais ir notarais pasitiki atitinkamai 71 proc. ir 66 proc. gyventojų. Nepasitiki notarais 6 proc., o policininkais 7 proc. apklaustųjų. Notarais ir policininkais yra pasitikima visose socialinėse demografinėse grupėse. Palyginti su 2024 metų pavasarį surengtos apklausos duomenimis, pasitikinčių notarais dalis beveik nepasikeitė (pernai buvo 67 proc.).

Daugeliu kitų teisinių profesijų yra pasitikima mažiau, tačiau dalimi jų yra labiau pasitikima, nei nepasitikima: advokatais, Specialiųjų tyrimų tarnybos darbuotojais, Valstybės saugumo departamento darbuotojais, prokurorais, teisėjais. Yra profesijos, kurių atstovais yra labiau nepasitikima nei pasitikima – tai antstoliai (19 proc. pasitiki ir 35 proc. nepasitiki).

Teisingumo ministerija gyventojai daugiau pasitiki nei nepasitiki: 32 proc. pasitiki ir 14 proc. nepasitiki, o Konkurencijos taryba 19 proc. pasitiki ir 16 proc. nepasitiki.

Apklausos metu respondentų buvo klausiama nuomonės ir apie kitus klausimus, susijusius su notariato veikla, pvz., dėl jau įgyvendintų elektroninių paslaugų projektų, įsiteisėjusių teisės aktų bei viešai dar tik svarstomų dalykų.

Daugiau kaip pusė (53 proc.) apklaustųjų teigiamai vertina galimybę notarinius veiksmus atlikti nuotoliniu būdu per saugų elektroninį ryšį. Ypač daug pritariančių – tarp jaunimo, tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą, aukštesnes pajamas gaunančių žmonių grupėje. Neigiamai tokią galimybę vertina vyresniojo amžiaus (70 m. ir daugiau) žmonės: 23 proc. teigiamų ir 36 proc. neigiamų vertinimų.

7 proc. apklaustųjų per pastaruosius 3 metus jau atliko notarinį veiksma saugiu nuotoliniu būdu per eNotaro sistemą. Daugiausia tokių žmonių – 30–39 m. amžiaus grupėje, tarp turinčių aukštąjį išsilavinimą – 12 proc.

Dauguma – 77 proc. – pasinaudojusių eNotaro sistema teigiamai įvertino paslaugos kokybę, 74 proc. – sistemos eNotaras funkcionalumą, padedančius rasti notarą ir su juo susisiekti, 73 proc. teigiamai įvertino sistemos eNotaras patogumą vartotojui.

Daugiausiai respondentų pritaria jau įsiteisėjusiai nuostatai, kad notaras gali nutraukti santuoką, kai tarp besiskiriančiųjų nėra ginčų ir nėra nepilnamečių vaikų – 71 proc. Tai didžiausias pritarimas nuo 2015 metų.

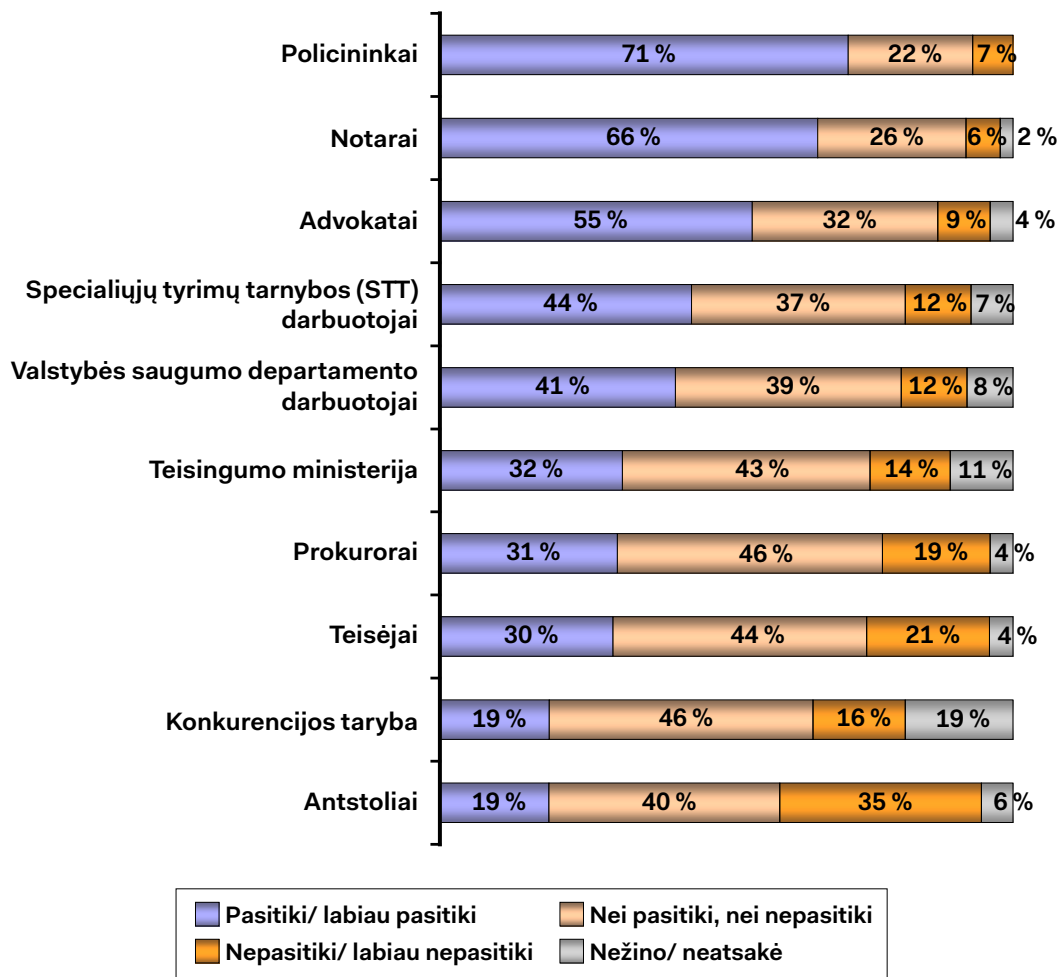
Yra pritariama dar trims teiginiais: kad notaras galėtų užregistruoti skirtingų lyčių partnerystę (51 proc. „už“ ir 23 proc. „prieš“), kad notaras galėtų patvirtinti santuokos sudarymą (46 proc. „už“ ir 23 proc. „prieš“), kad notaras gali nutraukti santuoką, kai besiskiriantys asmenys turi nepilnamečių vaikų (35 proc. „už“ ir 33 proc. „prieš“).

Dėl kitų teiginių buvo pasisakoma greičiau neigiamai: seniūnai nebeturėtų teisės atlikti notarinių veiksmy, tokių kaip įgaliojimų korespondencijai, pensijoms, pašalpoms tvirtinimo, parašų tikrumo liudijimo, testamentų tvirtinimo (28 proc. „už“ ir 30 proc. „prieš“), Lietuvoje skaidrumo sumetimais įvestas ribojimas, kad perkant ar parduodant nekilnojamąjį turtą atsiskaitymo grynaisiais pinigais suma negali viršyti 5 000 eurų (24 proc. „už“ ir 44 proc. „prieš“ ribojimą), kad būtų galima registruoti tos pačios lyties asmenų partnerystę (22 proc. „už“ ir 54 proc. „prieš“), kad būtų galima užregistruoti tos pačios lyties asmenų santuoką (17 proc. „už“ ir 64 proc. „prieš“). Dėl tos pačios lyties asmenų partnerystės ir santuokos užregistravimo šalininkų yra daugiau nei ankstesniais metais.

Anketoje buvo pateiktas šešių teisinių profesijų sąrašas, taip pat keturios institucijos, kuriose dirba teisinių profesijų darbuotojai. Buvo prašoma nurodyti, ar respondentai pasitiki šių profesijų atstovais ir institucijų darbuotojais.

1 pav.

Kaip vertinate (pasitikite ar nepasitikite) šių teisinių profesijų darbuotojus?

Pasitikinčių / greičiau pasitikinčių dalis 2015–2024 m.

	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.	2024 m.	2025 m.
Policininkai	61 %	62 %	65 %	66 %	65 %	66 %	64 %	63 %	69 %	71 %
Notarai	67 %	63 %	69 %	67 %	65 %	65 %	68 %	57 %	67 %	66 %
Advokatai	36 %	40 %	46 %	39 %	41 %	43 %	51 %	47 %	50 %	55 %
Specialiųjų tyrimų tarnybos (STT) darbuotojai	35 %	32 %	37 %	33 %	36 %	34 %	32 %	36 %	40 %	44 %
Valstybės saugumo departamento darbuotojai	34 %	32 %	37 %	32 %	37 %	37 %	35 %	32 %	37 %	41 %
Teisingumo ministerija	31 %	29 %	33 %	29 %	30 %	28 %	24 %	22 %	29 %	32 %
Prokurorai	27 %	30 %	32 %	26 %	28 %	22 %	24 %	23 %	26 %	31 %
Teisėjai	26 %	29 %	32 %	26 %	25 %	20 %	23 %	23 %	23 %	30 %
Konkurencijos taryba	-	-	-	19 %	23 %	17 %	13 %	14 %	18 %	19 %
Antstoliai	17 %	22 %	22 %	13 %	14 %	15 %	16 %	13 %	16 %	19 %

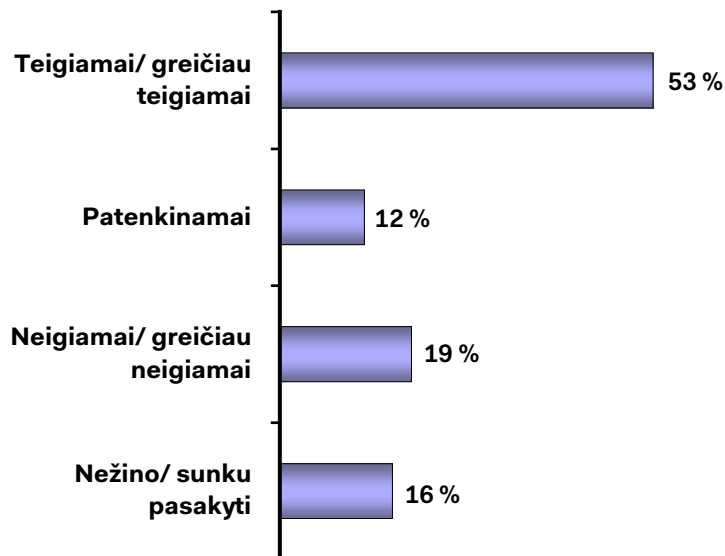
Tarp teisinių profesijų pagal pasitikėjimą pirmauja policininkai ir notarai: jais pasitiki 71 proc. ir 66 proc. gyventojų. Nepasitiki notariais 6 proc., o policininkais 7 proc. apklaustųjų. Notariais ir policininkais yra pasitikima visose socialinėse demografinėse grupėse. Lyginant su 2024 m., pasitikinčių notariais dalis beveik nepasikeitė (buvo 67 proc.).

Daugeliu kitų teisinių profesijų yra pasitikima mažiau, tačiau dalimi jų yra labiau pasitikima, nei nepasitikima: advokatais, Specialiųjų tyrimų tarnybos darbuotojais, Valstybės saugumo departamento darbuotojais, prokurorais, teisėjais. Yra profesijos, kurių atstovais yra labiau nepasitikima nei pasitikima – tai antstoliai (19 proc. pasitiki ir 35 proc. nepasitiki).

Teisingumo ministerija gyventojai daugiau pasitiki nei nepasitiki: 32 proc. pasitiki ir 14 proc. nepasitiki, o Konkurencijos taryba 19 proc. pasitiki ir 16 proc. nepasitiki.

2 pav.

Kaip vertinate nuo 2021 metų liepos 1 dienos atsiradusią galimybę notarinius veiksmus atlikti ne tik notaro biure, bet ir nuotoliniu būdu per saugų elektroninį ryšį?

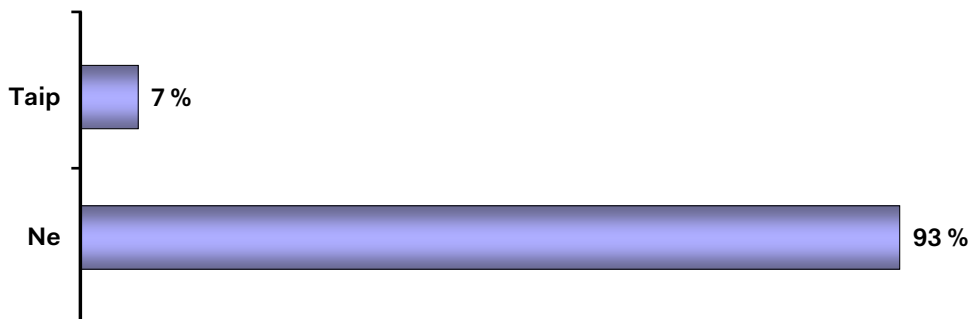

	2021 m.	2022 m.	2024 m.	2025 m.
Teigiamai / greičiau teigiamai	49 %	46 %	47 %	53 %
Patenkinamai	15 %	18 %	19 %	12 %
Neigiamai / greičiau neigiamai	22 %	22 %	19 %	19 %
Nežino / sunku pasakyti	14 %	14 %	15 %	16 %

Daugiau nei pusė (53 proc.) apklaustųjų teigiamai vertina galimybę notarinius veiksmus atlikti nuotoliniu būdu per saugų elektroninį ryšį. Ypač daug pritariančių tarp jauni-
mo (69 proc.), tarp turinčių aukštąjį išsilavinimą (66 proc.), aukštesnių pajamų grupėje (70 proc.). Neigiamai tokią galimybę vertina vyresnio amžiaus (70 m. ir daugiau) žmonės: 23 proc. teigiamų ir 36 proc. neigiamų vertinimų.

3 pav.

Ar per pastaruosius trejus metus jums teko atlikti notarinį veiksma saugiu nuotoliniu elektroniniu būdu per eNotaro sistemą?

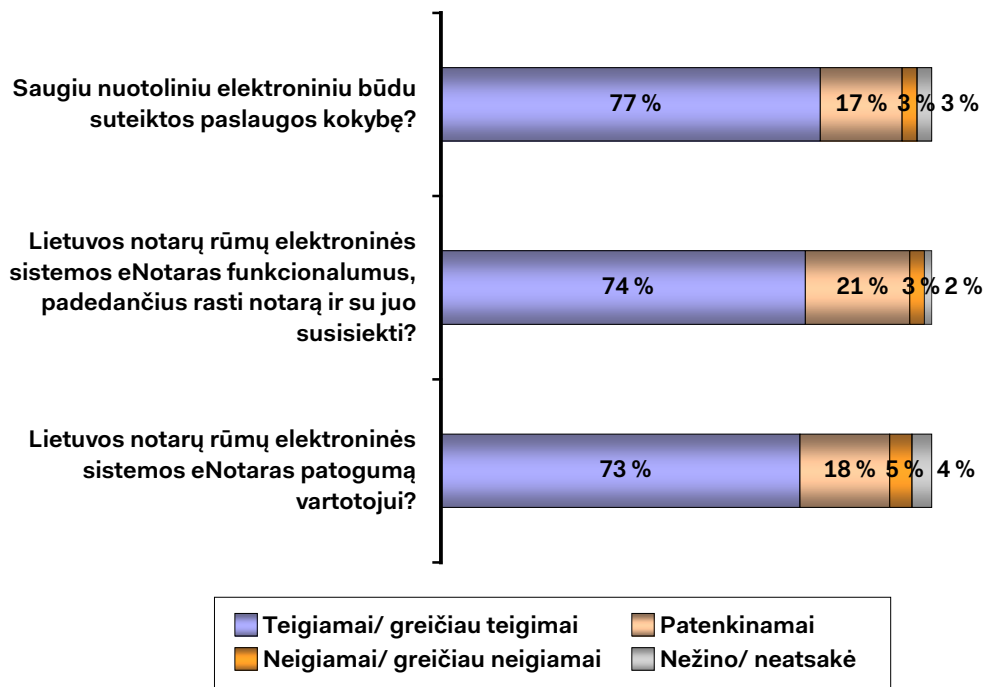

7 proc. apklaustųjų per pastaruosius 3 metus jau atliko notarinį veiksma saugiu nuotoliniu būdu per eNotaro sistemą. Daugiau tokių 30–39 m. amžiaus grupėje, tarp turinčių aukštąjį išsilavinimą – 12 proc.

4 pav.

Kaip vertinate...

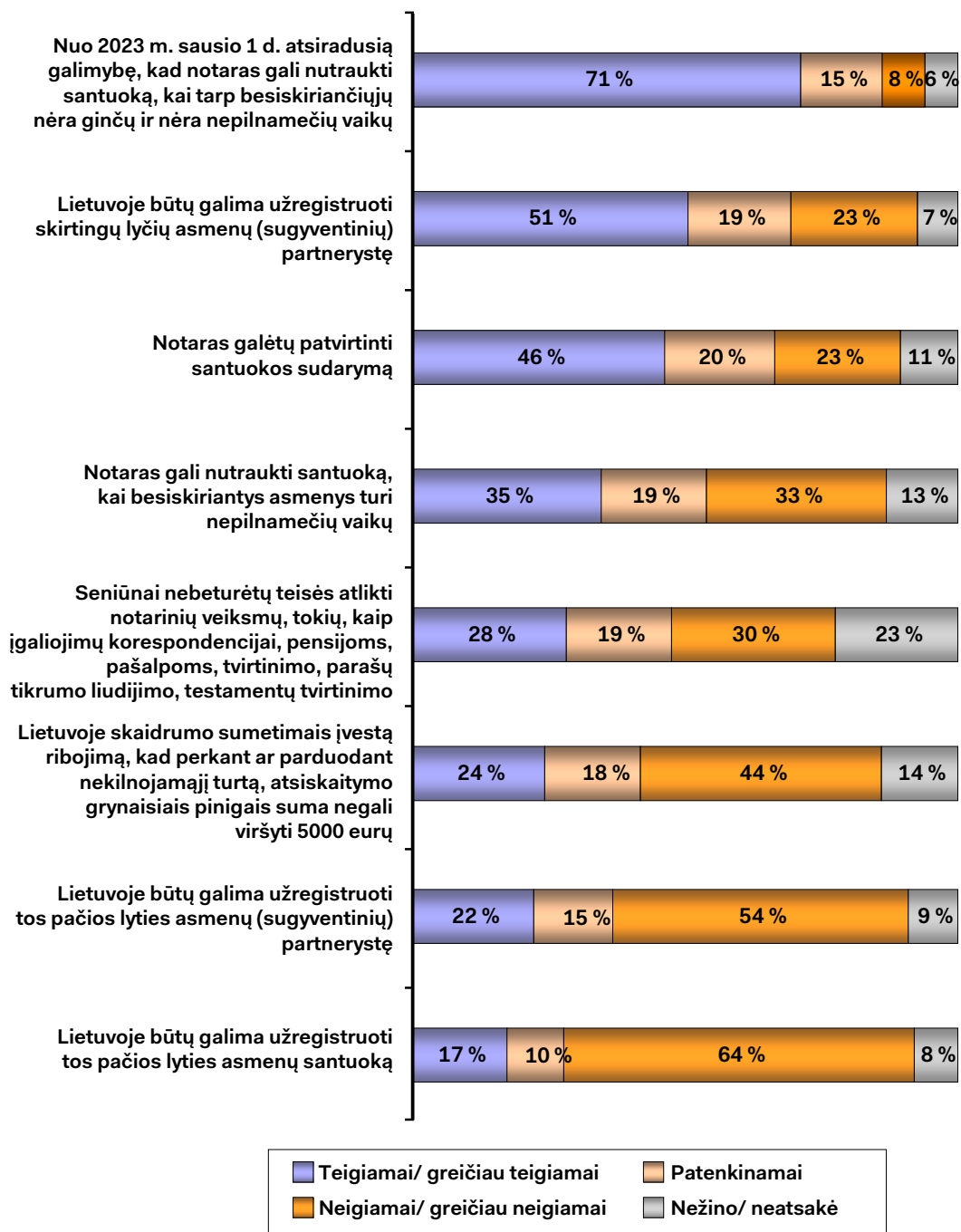
(atsakinėja respondentai, nurodę, kad atliko notarinį veiksmā nuotoliu, N=66)

Dauguma – 77 proc. – pasinaudojusią eNotaro sistema teigiamai įvertino paslaugos kokybę, 74 proc. – sistemos eNotaras funkcionalumus, padedančius rasti notarą ir su juo susisiekti, 73 proc. teigiamai įvertino sistemos eNotaras patogumą vartotojui.

4 pav.

Kaip vertinate, kad...

Teigiamų ir greičiau teigiamų vertinimų dalis 2015–2025 m.

<p>Nuo 2023 m. sausio 1 d. atsiradusią galimybę, kad notaras gali nutraukti santuoką, kai tarp besiskiriančių nėra ginčų ir nėra nepilnamečių vaikų?</p> <p>2022–2023 m. klausimo formuluotė: „Notaras galės nutraukti santuoką, kai tarp besiskiriančių nėra ginčų ir nėra nepilnamečių vaikų?“</p> <p>2015–2021 m. klausimo formuluotė: „Notaras galėtų nutraukti santuoką, kai tarp besiskiriančių nėra ginčų ir nėra nepilnamečių vaikų?“</p>	2025 m.	71 %
	2024 m.	68 %
	2022 m.	70 %
	2021 m.	67 %
	2020 m.	62 %
	2019 m.	67 %
	2017 m.	61 %
	2016 m.	64 %
	2015 m.	67 %
<p>Lietuvoje būtų galima užregistruoti skirtingų lyčių asmenų (sugyventinių) partnerystę</p>	2025 m.	51 %
	2024 m.	53 %
	2022 m.	55 %
	2021 m.	46 %
	2020 m.	47 %
	2019 m.	49 %
	2017 m.	46 %
	2016 m.	39 %
	2015 m.	42 %
<p>Notaras galėtų patvirtinti santuokos sudarymą</p> <p>2015–2024 m. klausimo formuluotė: „Notaras galėtų sudaryti santuoką“</p>	2025 m.	46 %
	2024 m.	48 %
	2022 m.	40 %
	2021 m.	41 %
	2020 m.	39 %
	2019 m.	39 %
	2017 m.	36 %
	2016 m.	40 %
	2015 m.	38 %
<p>Notaras gali nutraukti santuoką, kai besiskiriantys asmenys turi nepilnamečių vaikų</p>	2025 m.	35 %
<p>Seniūnai nebeturėtų teisės atlikti notarinių veiksmų, tokių kaip įgaliojimų korespondencijai, pensijoms, pašalpoms tvirtinimo, parašų tikrumo liudijimo, testamentų tvirtinimo</p>	2025 m.	28 %

Lietuvoje skaidrumo sumetimais įvestą ribojimą, kad perkant ar parduodant nekilnojamąjį turtą atsiskaitymo grynaisiais pinigais suma negali viršyti 5 000 eurų 2022 m. klausimo formuluotė: „Lietuvoje skaidrumo sumetimais būtų ribojama galimybė atsiskaityti grynaisiais pinigais, perkant ar parduodant nekilnojamąjį turtą?“	2025 m.	24 %
	2024 m.	23 %
	2022 m.	25 %
	2021 m.	28 %
	2020 m.	28 %
	2019 m.	31 %
	2017 m.	33 %
	2016 m.	36 %
	2015 m.	29 %
Lietuvoje būtų galima užregistruoti tos pačios lyties asmenų (sugyventinių) partnerystę	2025 m.	22 %
	2024 m.	17 %
	2022 m.	18 %
	2021 m.	14 %
	2020 m.	15 %
	2019 m.	13 %
	2017 m.	11 %
	2016 m.	11 %
	2015 m.	10 %
Lietuvoje būtų galima užregistruoti tos pačios lyties asmenų santuoką	2025 m.	17 %
	2024 m.	12 %
	2022 m.	12 %
	2021 m.	9 %
	2020 m.	11 %
	2019 m.	10 %
	2017 m.	9 %
	2016 m.	7 %
	2015 m.	8 %

Daugiausiai yra pritariančių pasiūlymui, kad notaras galėtų nutraukti santuoką, kai tarp besiskiriančių nėra ginčų ir nėra nepilnamečių vaikų – 71 proc. Tai didžiausias pritarimas nuo 2015 m. Tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą tokių yra dar daugiau – 76 proc. Tam prieštaraujančių yra 8 proc. (daugiau tarp pensininkų – 16 proc.).

Yra pritariama dar trims teiginiams: kad notaras galėtų užregistruoti skirtingų lyčių partnerystę (51 proc. „už“ ir 23 proc. „prieš“), kad notaras galėtų patvirtinti santuokos sudarymą (46 proc. „už“ ir 23 proc. „prieš“), kad notaras gali nutraukti santuoką, kai besiskiriantys asmenys turi nepilnamečių vaikų (35 proc. „už“ ir 33 proc. „prieš“).

Dėl kitų teiginių buvo pasisakoma greičiau neigiamai: seniūnai nebeturėtų teisės atlikti notarinių veiksmy, tokių kaip įgaliojimų korespondencijai, pensijoms, pašalpoms tvirtinimo, parašų tikrumo liudijimo, testamentų tvirtinimo (28 proc. „už“ ir 30 proc. „prieš“), Lietuvoje skaidrumo sumetimais įvestas ribojimas, kad perkant ar parduodant nekilnojamojį turtą atsiskaitymo grynaisiais pinigais suma negali viršyti 5 000 eurų (24 proc. „už“ ir 44 proc. „prieš“ ribojimą), kad būtų galima registruoti tos pačios lyties asmenų partnerystę (22 proc. „už“ ir 54 proc. „prieš“), kad būtų galima užregistruoti tos pačios lyties asmenų santuoką (17 proc. „už“ ir 64 proc. „prieš“). Dėl tos pačios lyties asmenų partnerystės ir santuokos užregistravimo šalininkų yra daugiau nei ankstesniais metais.

Tyrimas atliktas Lietuvos notarų rūmų užsakymu akivaizdinio interviu būdu, tikimybinės atrankos metodu, išlaikant proporcijas pagal amžių, lytį ir gyvenamąją vietą. Buvo apklaunami 18 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai. Tyrimas vyko 37 miestuose ir 44 kaimuose.

